

წიგნის მალაზია „სოფნა“-ს გამოცემა № 49.

იმერეთის მეფე

სოლომონ მეორე

(1808-1910 წ.)

ალ. ხახანაშვილისა.

თ ფ ი ლ ი ს ი.

1911 წ.

მსწრაფლ-მბეჭდველი „სოფნა“-ს გაბეჭდვის ქ. № 4.

მეფე იმერეთისა

სოლომონ მე-II

წინასიტყვაობა.

1910 წელს შესრულდა ასი წელიწადი, რაც იმერეთის სამეფო-
შეუერთდა რუსეთს. იმერეთის უკანასკნელი მეფის მოღვაწეობა და-
კავშირებულია იმ რთულ გარემოებათა ვითარებასთან, რომლის
გამონასკვამ და შემდეგ ხშირით გაკვეთამ მოუღო ბოლო დასაგ-
ღეთ საქართველოს სამეფოს. ამიტომ ჩვენ გვსურს მოკლეთ გა-
ვაცნოთ შეთხვეულს ცხოვრება სოლომონ II მეფისა და მიუჩნეთ
ტანჯულს გვირგვინოსანს იმ საწყოთი, რომელს ღირსიც განდა-
იგი მიუღებოდა ისტორიის მსჯავრის წინაშე.

სოლომონ II, მეფე იმერეთისა, ტახტზე ასულამდე იწოდებოდა დავითად. იგი იყო ძმისწული: სოლომონ პირველისა, ქე არჩილისა, შვილის-შვილი ირაკლი მეორისა და დარეჯან დედოფლისა. როცა გარდაიცვალა სოლომონ პირველი (1784 წელს), დავითი დარჩა თორმეტის წლისა. რადგანაც ამ სოლომონ მეფეს არა ჰყავდა ვაჟიშვილი, ამიტომ ირაკლი II-ს მოეწადინა იმერეთის ტახტის მემკვიდრედ აღიარებულ ყოფილიყო მისი შვილის-შვილი, მოხსენებული დავით არჩილის ძე. სოლომონ მეფეც დასთანხმდა და შვილად-მემკვიდრედ მიიღო დავითი. მაგრამ როცა სოლომონ I გარდაიცვალა, ერმა მეფედ მოისურვა ისეთი პირი, რომელიც ასაკში იყო მოსული, და არა მცირე-წლოვანი ყმაწვილი, როგორც იყო დავით არჩილის ძე. სასახლის კაცებმა ტახტის ღირსად დაინახეს მგორე ბატონიშვილი, ისიც სახელად დავით, ხოლო ძე გიორგისი-ვიორგი იყო ძმა სოლომონ პირველისა. ამ გიორგის ძე, დავითი, 29 წლისა გახდა, როცა გარდაიცვალა სოლომონ I. იგი ცხოვრობდა კაიხნით აღმოსავლეთ საქართველოში, მაგრამ იღროვა და მეფის სიკოცხლეშივე დავით გიორგის ძე დაბრუნდა ტფილისიდან იმერეთს, სადაც ჩაიბარა მეფისაგან უართმეული საუფლისწულო მამული. აი, ეს დავით გიორგის ძე, 29 წლის ვაჟაკი, ამჯობინეს 12 წლას დავით არჩილის ძეს და ერთხმევ აღარეს იმერლებმა თავიანთ მეფედ. სარდარმა პაპუნა წერეთელმა დიდი სამსახური გაუწია დავით გიორგის ძეს, თავის ცოლის ძმას, და გაამეფებინა იგი იმერეთში. მოსალოდნელი იყო არეულობა დავით არჩილის ძის პედის გაჰოსაბრუნებლად, მაგრამ რუსეთის წარმომადგენელმა პოლკოვნიკმა ბურთაშევმა და მაქსიმე კათოლიკოზმა მიიღეს ზაშუალება, რომ ხალხი ღროვებით დაეწყნარებინათ და ეცნათ კანონიერ მეფედ გიორგი დავითის ძე.

*) Бутковъ. Матеріалы для новой исторіи Кавказа.

ავიდა რა იმერეთის ტახტზე დავით გიორგის ძემ მაშინვე გაგზავნა ელჩები რუსეთში, მსგავსად სოლომონ I მაგალითისა, და ითხოვა დედოფლის ეკატერინე მეორისაგან შეწყნარება და მფარველობა. ელჩებად იყვნენ ამორჩეულნი სარდარი და სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი, ძმა მოხსენებულის პაპუნა წერეთლისა, პირველი მდივანბეგი დავით კვინიხიძე და კათოლიკოზი მაქსიმე. ზურაბ წერეთელმა 1785 წ. 8 ივლისს მიართვა პეტერბურგში თავ. პოტიომკინს წერილი, სადაც განმარტავდა, რა სარგებლობის მოტანა შეეძლო რუსეთისთვის იმერეთის შეერთებას. ამავე დროს მეორე წერეთელი, პაპუნა, ზურაბის ძმა, ძირს უთხრიდა მეფეს დავით გიორგის ძეს შიგ იმერეთში. პაპუნას დამხარებით გამეფებული დავით გიორგის ძე მოექცა სრულიად სხვა პირის გავლენის ქვეშ და არ გაუმართლდა პაპუნას სამეფოში პარპაშობას იმედი; მეფესთან დაახლოვებულმა ქართლიდან გამოქცეულმა ელიზბარ ერისთავმა, როგელსაც ბრალდებოდა ირაკლი მეორის წინააღმდეგ შეთქმაში მონაწილეობის მიღება, არ დააკმაყოფილებინა არც მცირე-წლოვანი დავით არჩილის ძე, სოლომონ პირველის მიერ მემკვიდრედ აღიარებული, და არ დააჯილდოვებინა თვით პაპუნა წერეთელი იმ ციხე-სოფლებით, რომელთა დასაკუთრებისთვისაც მას ხარბი თვალი ექირა. ამგვარად, მცირე-წლოვანი ირაკლი მეფის შვილის-შვილი დავით არჩილის ძე და პ. წერეთელი შეაერთა ბედმა და ჩააფიქრა, როგორ დაეღწიათ თავი მოულოდნელად გაბმულა ქსელიდან. რაკი-ირაკლი მეფემ თავის შვილის-შვილი მხოლოდ დავით მეფის კეთილ სინილის მიანდო და მათ განხეთქილებაში მონაწილეობას არ იღებდა, ამიტომ წყრეთელმა და მასთან თავადმა წულუკიძემ მიჰმართეს ახალციხის ფაშას სოლემიანს და თავიანთ განზრახვას მომხრენი მოუპოვეს.

სოლემიან-ფაშა ახალციხელი და მასთან ომარხანი ავარელი საქართველოს ორივე მხრიდან სწყეწდნენ. ამათ სასიამოვნოდ დარჩათ იმერეთში აღგზნებული შინაური განხეთქილება და არე-

დარევა. ამათ მხარი დაუჭირეს მეფე დავითის მოწინააღმდეგე დასს. პაპ. წერეთელსა და თავ. წულუკიძეებს 1786 წ. ზამთრის დღეებში ჩააბარეს 500 ლეკი და 1000 თურქი იმერეთზედ დასაცემად და ასაკლუბად. მაგრამ ბედმა შემოსეულს ჯარს უმტყუნა: მეფე დავით გიორგის ძის რაზმმა დაამარცხა შემოსეული მტერი და მათ წინამძღვართ—წერეთელსა და წულუკიძეს, წაართვა სოფლები და მამული. 1787 წ. შემოდგომამდის გამაგრდნენ დასჯილნი თავადნი მიუვალს ციხეში და შემდეგ კი გაიქცნენ და თვით მცირე-წლოვანი, მეფედ აღიარებული დავით არჩილის ძე, იძულებული შეიქმნა თავი შეეფარებინა ახალციხეს, სადაც დარჩა 1789 წლამდის.

ამგვარად, გამარჯვებული დარჩა დავით გიორგის ძე და შეუდგა სამეფო ტვირთის ზიდვას. მის განმტკიცებას ხელი შეუწყო რუსის მთავრობამაც. როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, დავით გიორგის ძემ ტახტზე ასვლის შემდეგ გაგზავნა ელჩები რუსეთს მფარველობის სათხოვნელად. მართლაც, დავით გიორგის ძეს მოუვიდა გენერალ პოტემკინისაგან 4000 ოქრო და ამასთანავე დაავალა თავის მხრივ იმერეთში გამოგზავნილ პოლკოვნიკს ჟეგულინს მშვიდობიანობა ჩამოეგდო იმერთა შორის, შეერიგებინა მეფე დავით გიორგის ძე ამბოხებულ თავადებთან და დაემეგობრებინა დადიან-გურიელთან გარეშე მტერთა მოსაგერებლად. ხოლო რადგან სრული წესისა და ერთსულობის განმტკიცება მოითხოვდა მცირე-წლოვანის დავით არჩილის ძის იმერეთიდან განდევნას, ამიტომ უნდა ჩაეგონებინათ ამ ბატონიშვილისთვის წასულიყო რუსეთს დედოფლის მფარველობის ქვეშ იმ იმედით, რომ შემდეგ ბედს იქნება ერგუნებინა სოლომონ მეფის მემკვიდრეობა.

დავით არჩილის ძემ არ მიიღო ეს მოწოდება. ამან არჩია ახალციხეში დარჩენა და, ხუთი-ექვსი წლის ბრძოლის შემდეგ, მიზანსაც მიაღწია. დავით არჩილის ძემ შეჴწეობა სთხოვა ირაკლი მეფეს, რაკი მიაღწია ახალციხიდან ტფილისამდე. ირაკლიმ გაგზავნა იგი ოდიშს გრიგოლ კაციას ძე დადიანთან.

ამ უკანასკნელისა და ქართლ-კახეთის ბატონიშვილის დაეითის დახმარებით დამარცხდა იმერთა მეფე: დაეით გიორგის ძე ტახტიდგან გადმოაყენეს 1790 წ., საშეფო სკიპტრა აილო დაეით არჩილის ძემ და დაირქვა სოლომონ მეორე. დაეით გიორგის ძე კი გაიქცა ახალციხეში და იქვე გარდაიცვალა 1795 წ., ხოლო დაეით არჩილის ძე, გამეფებული სოლომონ მეორის სახელით, შეითვისა ირაკლი II-მ, როგორც საყვარელი შვილის-შვილი და სანატრელი მემკვიდრე იმერეთის ტახტისა.

სოლომონ მეორეს ამის შემდეგ მოელოდა განუწყვეტელი უსიამოვნობა. ჯერ ეს ერთი, რომ განდევნილი მეფე დაეით გიორგის ძე არ შეურიგდებოდა უბრძოლველად თავის მწარე სენს. მართლაც, პატივ-ახილი მეფე შემოესია იმერეთს დაქირავებული ლეკების ჯარით, დაამარცხა სოლომონ II და განდევნა სამეფოდან. ხალხმა მეფედ იცნო კვლავ დაეით გიორგის ძე. ახლა სოლომონ მეორეს გაუხდა სახეეწარი საქმე. მოვიდა იგი ქართლს, შეაბრალა თავი ირაკლის და ამის შვილის-შვილის იოანეს დახმარებით დაიბრუნა იმერეთის ტახტი და განდევნა ლეკები და თურქები, რომელნიც დაეით მეფეს ეხმარებოდნენ. სოლომონ მეფემ დროებით დააშვიდა იმერეთი და თვით განდევნილს დაეითს, ირაკლისა და ახალციხის ფაშის დახმარებით, პირობა დაადებინა, რომ წინააღმდეგობას აღარ გაუწევს და მოხრილთა თვით დარჩება საცხოვრებლად იმერეთში.

მაგრამ ამით, რასაკვირველია, არ გათავდებოდა დაეითის ფარული მოძრაობა სოლომონის წინააღმდეგ. მიიმხრო-რა მან გრიგოლ დადიანი, ოსმალთაგან 1784 წ. მეფედ წოდებული თავადი აბაშიძე და ახალციხის ფაშა, დაეითმა განიზრახა სოლომონის მოკვლა. როცა ეს საიდუმლოება გამოჰქლავნდა, დაეითმა შეჰფიცა ერთგულებაზე და ამანათად გაუგზავნა სამის წლის შვილი კონსტანტინეც, რომელიც სოლომონ მეფემ რაქაში მუხურის ციხეში დაატუსალა. ამის შემდეგაც

არ დასცხრა მაინც დავითი; ქიშპობა არ მოისპო. მან აღაშფოთა გრიგოლ დადიანი და ომით შეება იმერეთს.

სოლომონმა დაამარცხა დადიანი, გააქცია იგი აფხაზეთისკენ და მის აღგილას გააბატონა უმცროსი ძმა მისი მანუჩარ, ხოლო თვით დავით კი გაიქცა ახალციხეს.

არ გავიდა დიდი ხანი და სოლომონს კვლავ წინააღმდეგა გრიგოლ დადიანი აფხაზთა, გურულთა და ლეკთა დახმარებით. შეერთებული ჯარი მოადგა კოტატიის *), მაგრამ, დამარცხებულნი სოლომონის მიერ, გაითანტნენ და დროებით გაყუნჩნდნენ. გადაყენებული დავით მეფე, მომწყვდეული ახალციხეში, იმედს არა ჰქარგავდა თურქთა დახმარებით ტახტი დაებრუნებინა. რუსეთმა კი თავის ბედის წერას მანდო იმერეთის საქმეები. ირაკლი II დახმარებას არ აკლებდა სოლომონს და მოაშველა კიდევ ბატონიშვილი ალექსანდრე არტაღერით. იმერეთში საომრად სამზადის ბოლო მოულოდნელად მოელო. 1795 წ. თებერვალში გარდაიცვალა ახალციხეს ყვაველით დაავადმყოფებული მეფე დავით. ამის შვილი კონსტანტინე დარჩა მზევლად სოლომონს, ხოლო იმის ცოლმა ანნამ თავი შეაფარა ირაკლი მეფის მფარველობას. სოლომონ მეფე, ირაკლის შუამავლობით, შეურიგდა გრიგოლ დადიანს და დაუბრუნა მას სადადიანო. ერთობის გასამტკიცებლად სოლომონმა შეირთო ცოლად დადიანის დაი, ხოლო გრიგოლ დადიანმა დაიწერა ჯვარი ირაკლი მეფის შვილის-შვილზე, ნინო გიორგის ასულზედ. ამ ნათესავური კავშირის დაჭერით ისარგებლა სოლომონ მეფემ იმერეთის სამეფოს საქმეების მოსაწყობად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

იმავე წელს (1790), როდესაც სოლომონ II ავიდა ტახტზე, იგი შეეკრა ხელწერილით — ტრაქტატით მეფე ირაკლის და გურია-სამეგრელოს ბატონებს. ამ ტრაქტატის ძალით, ირა-

---

*) Дубровинъ. Исторія войны и владычество русск. на Кавказѣ, т. III и IV.

კლი II, სოლომონ II, დადიანი გრიგოლ და გურიელი სიმონ აღიარებდნენ ერთობას გარეშე მტერთა წინააღმდეგ, ჰპირდებოდნენ ერთმანეთს დახმარებას მშვიდობიანობის დასამყარებლად, აღუთქვამდნენ ზრუნვას ოჯახის კეთილდღეობისათვის. რაკი სასურველი განწყობილება დაიჭირა მონაჯესავე მეფე-ბატონებთან, სოლომონმა ახლა მოინდომა რუსეთთანაც კავშირით დამეგობრება. ამ მიზნით მან გაგზავნა 1791 წ. პეტერბურგს ელჩად ცნობილი გგოსნი ბესიკი (ბესარიონ გაბაშვილი), რომელმაც ტფილისიდან გამოადგინა შექმდე მასთან შეაფარა თავი. ბესიკს დაევალა გამოსთხოვოს რუსეთის მთავრობას იმგვარი ტრაქტატის ხელშეკრულება, რომელიც ეკატერინე მეორეს დაუდო ქართლ-კახეთის მცფეს ირაკლის 1783 წ.; გარდა ამისა, სოლომონის ელჩს უნდა ერჩია რუსეთისათვის დაეწესებინათ საკონსულო თანამდებობა ახალციხეს, ბათუმსა და გურიაში; დაერწმუნებინა რუსის მთავრობა, რომ მისთვის დიდად სასარგებლო იყო ნავთსადგურის გამართვა ფოთში, ბათუმში და ანაკლიაში (ოდიშში). ამასთანავე ბესიკს უნდა განემარტა აფხაზეთის ოსმალთა ბრკყალებისაგან განთავისუფლებას აუცილებლობა, რათა ამ მთავროში კვლავ აღორძინებულიყო ქრისტიანობა და რუსეთისადმი ერთგულება.

ხელშეკრულებამ *), რომელიც დაიდო ქართველთ მეფეთა და ბატონთა შორის, დაავალა მეფე სოლომონს დახმარება გაეწია ირაკლისთვის, როდესაც რუსეთთან დაახლოვებით საქართველოზედ განრისხებული სპარსეთის შაჰი აღამაჰმად-ხანი დაეცა 1795 წ. ტფილისს. სოლომონი კარგად ჰხედავს, რომ ქართლის დაპყრება და შესუსტება იმერეთისთვისაც სავნოა, და ამიტომ იგი 2000 კაცით გამოეშურათავის პაპასთან, ირაკლი მეფესთან, მტერთან გასამკლავებლად.

---

*) Цагарели. Документы, относящиеся до истории Грузии, т. II, вып. I.

სოლომონი გაჰყვა ირაკლის ერეენისაჲს სპარსეთის შაჰის წინააღმდეგ, მაგრამ ჩქარა უკანვე დაბრუნდნენ. როცა შაჰი მოადგა ტფილისს, ომის წინ გამარჯვების უამედონი ჯარის სიმციროს გამო, იმერეთის რაზმი გამობრუნდა თაჲის წინამძღოლით—ზურაბ წერეთლითურთ. ამ სასტიკს შეტაცებას ქართველთ და სპარსთა შორის რუსეთი შორიდან უყურებდა, თუმცა 1783 წ. ტრაქტატის ძალით მეფე ირაკლსა და იმპერატრიცა ეკატერინეს შორის, რუსეთი ვალდებული იყო დახმარება აღმოეჩინა. არამც თუ თვით რუსეთის მთაფრობამ მოთხოვნილი ირაკლის მიერ 3000 კაცი არ გამოუგზავნა და მხოლოდ ქალაქების მიწერ-მოწერით კმაყოფილდებოდა, არამედ კავკასიის მთაფარ-სარდალს, გრაუს გულოვიჩს, პეტერბურგიდან აგონებდნენ კიდევ, რომ მაინც და მაინც მეფე სოლომონს ნუ წააქეზებ ირაკლის მხარეში ამოუდგეს დიდ განსაცდელის დღესაო. ამ საქციელით რუსეთს უნდოდა სტამბოლა არ მოენდურებინა, რადგან იმერეთს ხონთქარი უყურებდა, როგორც თაჲის სამფლობელოს. აზიტომ გახსევან ქავეკავაძეც პეტერბურგის გარეშე საქმეთა კოლეგიას ურჩევს ტფილისის სპარსელების-მიერ აღების შემდეგ იმერეთს ნუ ააშფოთებთ და მოძრაობაში ნუ მოიყვანთ, თორემ ოსმალეთი მაშინვე ჯარს მიუსევს და დაიქერს იმ სიმაგრეებს, რომელიც ქუჩუკ კაინარჯის პირობის ძალით იმერეთს დაუთმოო.

მართლაც, უკვე 10 ოქტომბერს 1796 წ. გენერალი ზუბოვი სწერს ირაკლი მეფის ელჩს თავ. გარსევან ქავეკავაძეს, რომ, პოლკოვნიკის სიროხნევის ცნობით, ოსმალონი აპირებენ ჯარის შესევას იმერეთში, რომ სოლომონ მეფე გადააყენონ და ტახტზე დასვან განსვენებულისა დავით მეფის შვილი. ეს ხრიკები არ გამართლდა და სოლომონი დარჩა მეფედ. იმისი ხასიათი და სიმტკიცე მაშინ გამოჩნდა, როცა ქართლ-კახეთის ბედი გადაწყდა. ირაკლი მეფის შვილმა გიორგიმ დიდხანს ვერ იმეფა. 1801 წ. განუტევა მან სული და საქართველოს ისტორიის ჩარხიც სხვანაირად დატრიალდა. ტახტის

შემკვიდრედ უკვე დამტკიცებული იყო დავით ბატონიშვილი, პირმშო გიორგი მე-XII, მაგრამ რაღაც ყაზბად შედგენილ, ვითომ ირაკლის მიერ, ანდერძის ძალით, დავითს ტახტს წაშოვდავა ბატონიშვილი იულონი, ძმა გიორგი მეფისა. ქართლ-კახეთი ორ დასად გააყო: ერთი ნაწილი თხოულობდა დავითს, მეორე — იულონს. ამ უთანხმოებით სარგებლობდნენ მტერ-მოყვარენი და შინაურს განხეთქილებას ამწვავებდნენ. ამ ქვეყნის დაღლუპველს ძმათა ბრძოლაში გახვიეს სოლომონ მეფეც. ბატონიშვილებმა ვახტანგმა და მირიანმა მიიმხრეს სოლომონი და მიაწერინეს იმპერატორ პავლესთან წერილი თხოვნით, რომ ქართლ-კახეთს ტახტი მიეცეს იულონს. ეს უთანხმოება ბიძასა და ძმისწულს შორის გათავდა ით, რომ რუსეთმა ორივეს გამოსწერა ტახტი, უკან ჩაპოაჯენა დავითიც და იულონიც და საქართველო თავის სამულობელოდ გამოაცხადა.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ჯერი მიდგა იმერეთზედ. რუსეთის მთავრობა ცდილობდა ჩარეულიყო იმერეთის შინაურს საქმეებში და რჩევით თუ ცბიერებით სოლომონის სამეფოც დაეკირა. შემთხვევაც ეძლეოდა ეტვირთნა უზენაესი როლი დაჩაგრულთა მფარველობასა და მშვიდობიანობის მცველისა! რუსის ჯარი იძოსებოდა შინაური განხეთქილების დროს მფარველ-ანგელოზის სამოსლით. როცა სოლომონ მეფემ მოინდომა დავით მეფის ქვრივის დედოფლის ანნას შეპყრობა ხეპანისხევეში, კაპიტანმა ბარტენევმა იმერთა რაზმი გაჰფანტა და დედოფალი განსაცდელს გადაარჩინა. დაინახა-რა ანნამ თავისი გასაკირი მდგომარეობა, გამოსწია ტფილისისკენ და 1801 წ. სთხოვა მფარველობა გენერალს კნორრინგს. შეიწყნარეს დედოფლის ჩივილი და ნება მისცეს პეტერბურგში წასვლისა უმაღლესის კალთის ქვეშე დასამკვიდრებლად. ამასთანავე, განგებ დანიშნულის მოხელის სოკოლოვის პირით მოსთხოვეს სოლომონს, რომ ბატონიშვილი კონსტანტინეც გაენთავისუფლებინა და გაეგზავნა რუსეთს...

სოლომონმა ამის ზაგივრად მოითხოვა, რომ რუსის ჯარი დახმარებოდა მას გრ. დადიანთან გასამკლავებლად. ამგვარად ქართლ-კახეთის ბატონიშვილების საქმეში ჩაჩბმა და ბრძოლა გრიგოლ დადიანთან ხდებოდა რუსეთის მთავრობის მხრივ შეტაკების საბუთად სოლომონ მეფესთან. ეს ორნაირი დამოკიდებულება მეზობელ სამფლობელოებთან გახდა იმერეთის დაცემის მიზეზად.

სოლომონ მეფე თუმცა ტახტზე ავიდა გრიგოლ დადიანის დახმარებით, მაინც მას არ ენდობოდა და უმცროსი ძმისთვის, მანუჩარისთვის, უფრო უცეკდა გული *). სოლომონისა და ახალციხელი შერიფ-ფაშას დახმარებით მანუჩარი ეურჩებოდა გრიგოლ დადიანს. მაგრამ როცა შერიფ-ფაშა ახალციხიდან განდევნეს, გრიგოლ დადიანმა ძალა მოიკრიფა აფხაზთა შემწეობით და შეწყუბება ბევრი აჩვენა სოლომონ მეფეს. ასე გაგრძელდა საქმე 1802 წლამდის, როცა სოლომონ მეფემ გაიმძღვარა მანუჩარი და საქვეგრელოს თავდაზნაურნი ლეჩხუმის დასაქვერად. სოლომონმა გაიმარჯვა იმდენად, რომ გრიგოლ დადიანს შერჩა მხოლოდ ორი ციხე — მური და ჩვეისი. ამ გაქირვებულს მდგომარეობაში გრიგოლ დადიანმა, მთავარ-მართებლის თავე. ციციშვილის შუამდგომლობით, მიჰმართა რუსეთს და ითხოვა მისგან მფარველობა. რუსეთმა სათხოვარი შეუსრულა: 1803 წ. სამეგრელო რუსის ხელმწიფის ფრთას მოეფარა, თვით გრიგოლ დადიანიც წმ. ალექსანდრეს ორდენით იქმნა დაჯილდოვებული [და რუსის ჯარისკაცთა გაუგზავნეს ორგულთა შესაბოქელად. სოლო-

---

*) ბატონიშვილი დავით (მასალები საქართველოს ისტორიისათვის 1740—1840 წწ., ტფ. 1906, გვ. 56) ამბობს: წელსა 1799 ვინაიდეგან მკვე იმერთა მარადის სცილილობდა; რათა დასჩაგროს და გარდაავდონ დადიანი გრიგოლ, ამისთვის კვლად გარდაბირა მეფემ ქაიხოსრო გელაგანი, მოურავი ლეჩხუმისა. დადიანმა მიიყვანა თვისთან გელოვანი და ღალატით მოკლა იგი და წარუგზავნა თავი მეფესა იმერეთს.

შონმა ხმა ვაიკმინდა და დროთა ვითარების მიმდინაერობას უური წაუგდო.

შული და განხეთქილება სამეგრელოსთან ამით უნდა მოსპობილიყო. მაგრამ ერთსულობა და ნათესაობა ქართლ-კახეთის სასახლესთან სოლომონ მეფეს ავალებდა ბატონიშვილების საქმისთვის თვალი ედევნებინა, და რამდენადაც შეეძლო, დახმარება აღმოეჩინა. ეს საქციელი კი, რუსეთის მთავრობის შეხედვით, დალატი იყო, და დალატი კი თხოულობდა ზასჯელს ულმობელსა და სასტიკს.

სოლომონ II კარგად ხედავდა, რა განსაცდელში იყო, როცა უარჰყო რუსთ ხელმწიფის ბძანება და კონსტანტინე ბატონიშვილი, თანახმად სოკოლოვის წინადადებისა, არ გაანთავისუფლა მუხურის ციხიდან. დაახლოვებულნი მეფესთან პირნი, როგორც ქაიხოსრო წერეთელი, ურჩევდა მას დადინთან ომის გაგრძელებას, იქნება იმიტომაც, რომ ამ სარდალს იმედი ჰქონდა დაეკირა სამეგრელოსაგან ომით წართმეული მამულები. გარდა ამისა, სოლომონის დიდის დედა, დედოფალი დარეჯან, მეუღლე ირაკლისა, აგონებდა იმერეთის მეფეს არ შეეწყნარა რუსეთის მოთხოვნილება კონსტანტინე ბატონიშვილის განთავისუფლების შესახებ, რადგან რუსის მთავრობა განიზრახავდა დატყვევებული მეჰკვიდრის გამეფებას იმერეთში. ამავე აზრის ჩამგონებელნი იყვნენ ირაკლის შვილები იულონ, ალექსანდრე და ფარნაოზ, რომელთაც თავშესაფარად იმერეთი აირჩეს და იქიდან აქებებდნენ აჯანყებულს ქართლ-კახეთს.

სპარსეთიც ბანს აძლევდა ამათ და სოლომონს აფრთხილებდა — რუსის მთავრობას არ დაემორჩილო. შაჰი ბაბახანი სწერდა მას, რომ საქართველო შეადგენს მ-ს სამფლობელოს წიწილს და ამიტომ, თუმცა გიორგი მეფემ რუსის ჯარი ჩააყენა ტფილისში, მაინც სპარსეთი არ დაუთმობს რუსეთს და აგზავნის რაზმს იულონის დასახმარებლად და გასამეფებლად. სოლომონსაც იულონის მხარე ეკირა და ელოდა სპარსეთის მხრივ დახმარების შედეგს.

რაკი ეს მიდრეკილება სოლომონისა შეკნიშნა რუსის მხრივ საქართველოში მთავარ-მართებლად დანიშნულმა გენერალმა ციცივილმა, მიზეზი მიეცა ჩარეულიყო როგორც სანეგრელოს საქმეების მოწესრიგებაში, აგრეთვე თვით სოლომონის დასატუქსავად იმის ორგულობისთვის რუსეთის წინაშე. რადგანაც სამეგრელო რუსეთის მფარველობის ქვეშ *) იყო, ამიტომ თავადმა ციცივილმა მოისურვა დადიანის და სოლომონის შეტაკებაში მონაწილეობა მიეღო. ხონთქარმა ხელი მოუპართა ამ საქმეში ჩასარევად. მართალია, სამეგრელო ოსმალის უზენაესს უფლობას ემორჩილებოდა, მაგრამ რუსეთთან მისი დაახლოვება სტამბოლს არ აწუხებდა, ხოლო ახალციხის დათმობას ხონთქარი არ შეიწყენებდა. რაკი რუსეთსა და ოსმალეთს შუა მიწერ-მოწერით ამგვარად შეთანხმება მოხდა სამეგრელო-ახალციხის შესახებ, გენერალმა ციცივილმა შეადგინა სამეგრელოს შემოერთების პირობის გეგმა და გაუგზავნა გრიგოლ დადიანს. ამან მოიწონა დადებული პირობა და მოითხოვა მხოლოდ სწრაფად დახმარება სოლომონის წინააღმდეგ. მოლ-პარაკება და დახმარება კი არც ასე ადვილი აღმოჩნდა. სოლომონი არ აძლევდა დადიანისა და ციცივილის შუაქაცვებს იმერეთზედ მისკლა-მოსვლის ნებას. მაინც ბოლოს მოხერხდა სამეგრელოს სურვილის ასრულება და 4 დეკემბერს 1803 წ. გრიგოლ დადიანმა ფიცი დასდო რუსთ ზელმწიფის ერთგულებაზე.

სამეგრელოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ იმერეთი

---

*) დავით ბატონიშვილი ასე მოგვითხრობს (მასალები, გვ. 69): მეფე იმერთა სოლომონ მარადის სტყვენივიდა ოდიშსა, და ლეჩხუმსა და სდევნიდა დადიანს გრიგოლს, ამაღ უძალო კნილმან დადიანმან შეიტანა თავი თვისი მფარველობისა ქვეშე რუსეთისასა და აუწყა ციცივილსა. მსმენელი ამისი ციცივილი ფრიაღ მზიარულ იქმნა, ვინაითგან სწადდა გაცემაცა იმერთა მეფისა და დაპყრობა იმერეთისა. ამან ყოველივე თხოვნა აღუსრულა. გამოვიდა ყირიმით ბელეკის პოლკი, მოვიდნენ ზღვის პირს და აღაშენეს ციხე ყულევს და დადგნენ მუნ.

მოექცა ორს წყალს შუა: ერთის მხრივ ქართლი და მეორეს მხრივ — დადიანის სამფლობელო გადავიდნენ რუსთა უზენაესს გამაგობაში და ასეთივე დღე მოელოდა იმერეთსაც. სოლომონი კარგად გრძნობდა განსაცდელს, მაგრამ გრიგოლ დადიანთან მშვიდობიანობის დამყარება შეუძლებლად მიაჩნდა. ამის მიზეზად გახდა დედოფალი დარეჯანი, ირაკლის მეუღლე. რაკი გრიგოლ დადიანმა შეირთო ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი მე-XII ქალი ნინო, დარეჯანი გადაუდგა სამეგრელოს და მოწყალების თვალი განსაკუთრებით სოლომონ მეფეს, თავის შვილის-შვილს, მიაპყრო. დადიანისა და მეფის შორის უსიამოვნობის გაღიზინებას ხელს უშართავდა ლეჩხუმი (სიერციხით 80 ვერსა სავძითა და 40 სიგანითა), რომელიც ხან იმერეთისა და სამეგრელოს მთავრებს ექირათ ხოლმე. სოლომონ II მოინდომა ლეჩხუმის დასაკუთრება, და რადგან დადიანი სუსტი გამოდგა თავის ძალ-ღონით გამკლავებოდა იმერეთის მეფეს, მიენდო რუსეთს თავ. ციციშვილის შუამავლობით. სამეგრელოში რუსის მთავრობის შესვლამ მოახლოვა იმერეთის სამეფოს დაცემაც. მაშინდელი აწეწილ-დაწეწილი საქეები და საერთო ღელვებ საქართველოში საბჭუ აძლევდა გენერალს ციციშვილს სოლომონი ნიშანში ამოელო და მის დამორჩილების სურვილით წაქეზებულიყო.

სხვა-და-სხვა გზით დაუწყო სოლომონს შევიწროება საქართველოს მთავარ-მართებელმა: თავდაპირველად მან მოითხოვა, ბრონეცკის შუაკაცობით, რომ იმერეთის მეფეს გაენთავისუფლებინა დატყვევებული ბატონიშვილი კონსტანტინე. მეორეს მხრივ იგი თხოულობდა, რომ იმერეთში თავშეთარებულნი ბატონიშვილები იულონ და ფარნაოზ ირაკლის ძენი გადაეცა რუსის მთავრობისათვის. მართალია, იმერეთისათვის. სამძიმო შეიქმნა ქართლიდან გამოქცეული ბატონიშვილების შენახვა; ხალხი შევიწროვდა ახალი გარდასახადის დადებით; რომელიც ქართლ-კახეთის ტახტის შეძიებელთათვის დაიდვა; მაინც სოლომონ II ნათესაური გრძნო-

ზა ვერ ჩაიკლა გულში და თავშესაფერი გაუჩინა დევნილს მეფის შვილებს. ამ გარემოებამ ჩააფიქრა სოლომონ მეფე და მეტადრე გრიგოლ დადიანის რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლამ აიძულა თითონაც ეთხოვა რუსის ხელმწიფისაგან უზენაესი გამგეობა იმ პირობით. რომ რუსის ჯარი დახმარებოდა მას დადიანის დასამორჩილებლად. სოლომონი დასთანხმდა კონსტანტინე ბატონიშვილის განთავისუფლებას ათის წლის ტყვეობის შემდეგ, ბრონეესკის მეცადენეობით. მაგრამ იულონი და ფარნაოზი კი ვერ დაიყოლია ნებაყოფლობით წასულიყვნენ პეტერბურგს, ძალის ხმარება კი მათზე არ მოისურვა.

ღ) ამ მოლაპარაკებასთან ერთად შეუდგა სოლომონ მეფე იმერეთის საქმეების მოწყობას რუსეთთან შესაერთებლად. მან გაგზავნა პეტერბურგს სოლომონ ლეონიძე მფარველობის სათხოვნელად. რაკი ძალადატანებულმა სოლომონ II განთავისუფლა ტყვეობიდან ბატონიშვილი კონსტანტინე იმ პირობით, რომ იგი იმერეთიდან გასულიყო, იძულებული იქმნა რუსთა მფარველობის ქვეშე შესულიყო, რომ აეცილებინა თავიდან კონსტანტინეს გამეფება ჩრდილოეთის ძალის დახმარებით. ამით აიხსნება შეერთების ტრაქტატში იმ პირობის შეტანა, რომლითაც სოლომონ გამოითხოვდა უმაღლეს დამტკიცებას იმერეთის ტახტზე როგორც თავის, აგრეთვე თავის ჩამომავლობისასაც: ხელშეკრულებაში მოხსენებული იყო, რომ მხოლოდ მეფის უშვილობის გამო შესაძლო ყოფილიყო შემკვიდრედ ბატონიშვილ კონსტანტინეს გამოცხადება.

სოლომონ მეფე მოწადინებული იყო, რაკი საქმე ძალას ატანდა, გრიგოლ დადიანისთვისაც კი გაესწრო და იმაზე აღრე შეჰკროდა რუსეთს პირობის დადებით; ამავე დროს საიმედუმლოდ აბრკოლებდა გენერალ ციციშვილისა და სამეგრელოს მთავრის დაახლოვებას და არც მასთან უფლით არა

სცხრებოდა. თავ. ციციშვილი აფრთხილებდა მეფეს, მაგრამ დადიანისადმი სიმძულვარე იმდენად შეუდრეკელად ამოქმედებდა, რომ დადიანის შუაქაცვი-კი მოაკვლევინა *). ეს გარემოება აძლევდა რუსის მთავარ-მართებელს კანონიერს საბუთს გაეგზავნა, თანახმად პეტერბურგიდან მოწერილ ბრძანებისა, ჯარი იმერეთის მეფის დასატუქსავად.

26 ოქტომბერს 1803 წ. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანება სოლომონის წინააღმდეგ საქმის დაწყებისა. მიზეზად ჩამოვლილია სხვა-და-სხვა დანაშაული, რომელიც ბრალდებოდა იმერეთის მეფეს. იგი არა სპობდა მისელა-მოსვლას ხონთქართან და მან ვერაგულად მოაკვლევინა სამეგრელოს მთავრის კაცი. ამიტომ იმპერატორი ალექსანდრე I აცნობებდა თავ. ციციშვილს, რომ დაწყებული მოლაპარაკება სოლომონის ელჩთან — ლეონიძესთან — მოსპობილ იქმნა. აქასთანავე ქართლ-კახეთის მშვიდობიანობის დასაცველად იმარეულობისაგან, რომელიც ძლიერდებოდა იმერეთში, საჭაროდ და აუცილებლად დაუნახავთ იმერეთის დაკერა რუსის ჯარით, მით უმეტეს, რომ სამეგრელო, უკვე იმპერატორის მფარველობაში შესული, თხოულობს დახმარებას თავის დაუდევარი მეზობლის წინააღმდეგ. პეტერბურგის მთავრობა ბოლოს აცნობებდა ციციშვილს, რომ მისთვის მიუხდევიათ გადაწყვეტა, იმერეთი დაიპიროს პირველად, თუ სამეგრელო.

გენერალი ციციშვილი სწორედ ამ ნებართვას ელოდა სოლომონის მოსახრელად. მაგრამ იმერეთში შესვლა მაინც სწრაფად ვერ გაბედა, რადგან ჩრდილოეთ კავკასიიდან მოელოდა ტფილისში ორს პოლკს. ესენი მოვიდნენ მხოლოდ ნოემბერში 1803 წ., როდესაც თავ. ციციშვილს მოუხდა განჯაზე გალაშქრება. რამდენისამე თავის შემდეგ კავკასიის მთავარ-მარ-

---

*) ამ მოკიქულის გვარი იყო კვინიხიძე. ამ დანაშაულობისთვის ჯორჯონცოვი სწერს ციციშვილს (15 სექტ. 1803 წ.), იმერეთი ახლავე ჯარით უნდა დავიპიროთო. Акты Кавказа. археогр. ком. II, № 714.

თებელი, პეტერბურგიდან სრულის უფლებით შემოსილი სამოქმედოდ თავისი სურვილისამებრ, შეუდგა იმერეთის დაპყრობას. გაგზავნა რა რაზმი სურამისაკენ, თავ. ციციშვილი აცნობებდა სარდალს ქაიხოსრო წერეთელს, რომ ქარიზხალი მოელის იმერეთს ჩრდილოეთიდან; სოლომონს შეუძლან აცდინოს ეს განსაცდელი სამეფოს, თუ თავს მოიდრეკს. მაშინ საქმე გათაყდება მშვიდობიანობით და იმერეთს გამოუბრწყინდება დიდებული მზე. თავ. ციციშვილს სურდა მოლაპარაკებით დაეყოლიებინა სოლომონ მეფე, რათა აეცდინა ომი, რომელიც მოითხოვდა დროს და ჯარს, მთავარმართებელს კი აწუხებდა ერევნის ხანი და მისს მოხრას იმერეთთან შეტაკება დააგვიანებდა.

სოლომონ მეფეც ცოტა მოიხარა, რაკი გრენადერის პოლკი იმერეთის საზღვრებს გაუსწორდა. ვითომ განჯის აღების მისალოცად, მეფემ გაუგზავნა თავად ციციშვილს ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია წულუკიძე თანაქმლებლებით და თან წერილიც აახლა, სადაც ითხოვდა რუსის ქვეშევრდომობას იმ პირობით, რომ დადიანისაგან წართმეული ლეჩხუმი იმერეთისთვის შემოეერთებინათ. ციციშვილი ამ პირობაზე არა სთანხმდებოდა და მოლაპარაკება მოისპო. მთავარმართებელი ამბობდა, რომ იგი ნებას არ მიცემს რუსის ქვეშევრდომის—გრ. დადიანისთვის—ლეჩხუმი გამოეწირათ; ხოლო მეფის წარმომადგენელნი ვერ აძლევდნენ გადაწყვეტილს პასუხს, რადგან არ იყვნენ აღკურველნი უფლებით ლეჩხუმი დაეთმოთ. ციციშვილმა მისცა 12 დღე ვადა მოსაფიქრებლად, და საქმის მოსაწყობლად თავის მხრივ გაგზავნა ქუთაისს პორუჩიკი—კამერგერი გრაფი მ. ს. ვორონცოვი. მეფემ პატივისცემით მიიღო ვორონცოვი, მაგრამ გამოგზავნილს პირობას ხელი არ მოაწერა.

რაკი დიპლომატიურის მოლაპარაკებით არა გამოვიდა რა, თავ. ციციშვილმა მიჰმართა იმერთა მოსყიდვას. ოქრო-ფერცხლის ავანგარდმა ჩქარა გავლენა მოიპოვა. მოთავედ ციცი-

შვილმა დანიშნა გიორგი აბაშიძე, სარდალ ქაიხოსრო წყრეთლის სიმამრი. ამ 60 წლის მოხუცის გამჭირახობას და ორი თთვის მოუსვენარ მისვლა-მოსვლას ქ. გორსა და სოლომონის რეზიდენციის შორის, უნდა მიეწეროს ის გარემოება, რომ გავლენიან პირთ შეიცვალეს აზრი რუსის ქვეყნებს დონობაზე და აკონებდნენ ჩუქეს აეცილებინა სამეფოისათვის მოვლინებული განსაცდელი. სოლომონმა ამ მდგომარეობაში მოისურვა პირადად მოლაპარაკება მთავარმართებელთან. თავ. ციციშვილმა ერთი ეგერთა როტა გაგზავნა ვახანს, აართლის სოფელს, იმერეთის საზღვარზე. სოლომონი დიდის ამალით წამოვიდა და ჩამოხტა სოფ. ლელვანში. 19 აპრილს 1804 წ. შეხვდნენ ერთმანეთს დაბალაზნაურში. სოლომონმა კვლავ მოითხოვა პირობად ლეჩხუმის იმერეთთან შემოერთება. ციციშვილმა შეწყვიტა მოლაპარაკება და გამოუცხადა მეფეს, რომ იგი იძულებულია სხვაგვარი შეხვედრა იქონიოს სოლომონთან, ესე იგი ომის ველზე. მეორე დღეს ციციშვილმა გაგზავნა ჯარი იმერეთის უაღლოეს სოფლებში მცბატონეთა და გლეხთა რუსეთის ერთგულებაზე დასაფიცლებლად. ბევრმა მართლაც იფიცა. ამ შემთხვევამ შეარყია სოლომონი და კიდევ გამოუგზავნა ციციშვილს თავის მახლობელი მრჩეველნი მოსალაპარაკებლად. მეფე თანხმობას აცხადებდა ხელი მოეწერა ტრაქტატზე, სადაც ჩამოთვლილია სათხოვარი მუხლები, იმ პირობით მხოლოდ, რომ მუხლს ლეჩხუმის დაბრუნებაზე სამეგრელოს მთავრისთვის ციციშვილი ნუ მოიყვანდა აღსრულებაში, ვიდრე თვით ხელმწიფემ არ განიხილოს მეფის უფლება ამ დაქვრივს მამულზე. ციციშვილი ხელწერილით დასთანხმდა ამ პირობის დამატებაზე და დაუტოვა სოლომონს აღებული ლეჩხუმის ციხე-სოფლები უმაღლეს განკარგულებამდე. ამის შემდეგ 25 აპრილს 1804 წ. სოლომონ და ციციშვილი მეორედ შეხვდნენ ერთმანეთს. მეფემ მიიღო ფიცი თავის დიდებულებით და მოაწერა ხელი სათხოვარს მუხლებს. მთავარ-

შართებელმა აღმასით შემკობილი ალექსანდრე ნეველის ორდენი მიართვა. ასე გადაწყდა 25 აპრილს 1804 წ. იმერეთის ბედის პირველი ნაბიჯი.

თავ. ციციშვილმა სასიხარულო მოხსენება გაგზავნა პეტერბურგს: იმერეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის ოლქად გადიქაო და საქართველო, 1390 წ. ალექსანდრე I მეფისაგან გაყოფილი, შეერთებულ იქნაო რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე პირველის მიერო. გაგზავნილი აქტი ხელმწიფემ მოაწერა 4 ივლისს 1804 წ. და მეფის სახელზე გამოიცა წყალობის სიგელი, სადაც ნათქვამია: „ვისმინებრა თხოვნა თქვენი და თქვენის ქვეშევრდომ ხალხისა შესახებ მიღებისა ჩვენს ხელმწიფებასა ქვეშე და საუკუნო ქვეშევრდომად ჩვენი იმპერიისა,—რაასთვისაც თქვენ უპირველესის თავადებით იმერეთის ხამეფისა ფიციც ჩვენსა და ჩვენის მეკვიდრეების წინაშე მიიღეთ, უუმოწყალესად ვინებეთ და დაგამტკიცეთ, ჩვენო საყვარელო ერთგულო მეფე იმერეთისაჲ სოლომონ, ამ თქვენს ხარისხში, რომელიც ჩვენ-მიერ ამ ბოქებულას სიგელის ძალით თქვენი მემკვიდრენიც მარად ჟამ ჩვენგნით ვალდებულნი არიან მიიღონ და ჩვენი ბრძანება ასრულონ. მოგანდობთ რა იმერეთის ხალხის გამგეობას სიმშვიდითა და სიმართლით, დაგიმტკიცებთ სრულის ძალით ყველა თქვენ სათხოვარს მუხლებს და დიდებულად გიცხადებთ და ჩვენი იმპერატორობითი სიტყვით გპირდებით, თქვენ და თქვენი იმერეთის ხალხი, ვითარცა ჩვენი ერთგულნი ქვეშევრდომნი, და ყველა თქვენი მომავალი მემკვიდრე დავიცვათ თქვენის მტრისაგან, რადგან დარწმუნებულნი ვართ, რომ თქვენ და თქვენი მემკვიდრენი ერთგულები იქნებით და პირიანად აღსრულებაში თქვენის მოვალეობისა დარჩებით შეურყეველნი“.

ქვემოთ, მოგვყავს სათხოვარი: „მუხლები სოლომონ მეფისა, რომელნიც უმაღლესად დამტკიცებულ იქნენ. ახლა კი მოკლედ განვიხილოთ, რამ აიძულა მეფე იმერეთი რუსეთის მფარველობისთვის მიენდო.

სოლომონ II, როგორც თანამედროვენი მოწმობენ, იყო კვიანი, გამქრიახი და შორსმხედველი კაცი. ქართლ-კახეთის რუსეთთან შეერთებამ დაანახვა სოლომონს, რომ, დღეს თუ ხვალ, აუცილებლად იგივე ეწვეოდა იმერეთსაც. მისი თავმოყვარეობა და დიდების სურვილი შეეტაკა ისტორიულს ისეთს ვითარებას, რომ მოქმედების გეგმა უნდა შეეცვალა. როცა სოლომონი პირველად ტახტზე ავიდა, მან მოიხურვა იმერეთის გაცოცხლება და განდიდება. იგი ოცნებობდა დაკარგული მამულების შემოერთებაზე, განდგომილ მთავრების დამორჩილებაზე დამთელ დასავლეთის საქართველოს ერთს სამეფოდ გადაქცევაზე. ამ განზრახვას წინააღმდეგ სამეგრელოს მთავარი დადიანი და ამიტომაც მოუხდათ დაუძინებელი მტრობა და გაუთავებელი ომიანობა.

სოლომონს გამარჯვება არ აკლდა—დადიანს ციხე-სოფლები წაართვა და დიდად შეავიწროვა, თითქმის მთელი სადადიანო დაიკირა და მთავარი ფოთისა და აქარის საზღვრებში იმალებოდა *). გენერალი ლაზარევიც, რომელიც 1801 წ. ტფილისში რუსის სამხედრო კომისარად იყო, ჩააფიქრა იმერეთის მეფის გაძლიერებამ და პასუხი მოსთხოვა, რა მიზნით ამრავლებდა ჯარს. მეფემ დაამშვიდა ლაზარევი და აცნობა, რომ მისი სამზადისი დადიანის წინააღმდეგ არის მიმართული. თუმცა 1801 წ. ქართლ-კახეთი შეუერთდა რუსეთს, მაინც იმერეთის დაქერას რუსის მთავარ-მართველი ვერა ბედავდა, რადგან სოლომონს შეეძლო დაეცვა თავისი დამოუკიდებლობა გაწვრთნილი ჯარით და ოსმალოს დახმარებით, რომლის უზენაესს მფარველობას იმერეთი ზნეობით ტვირთულობდა.

სოლომონ მეფე კარგად ხედავდა განსაცდელს. იგი ორ ცეცხლს შუა იყო. ერთის მხრივ მხარს აძლევდა ბატონიშვილს

---

*) Рапортъ подполковника Симоновича къ ген. Пазареву отъ 18 дек. 1802 г. Акты К. А. К., II, № 688.

ალექსანდრე ირაკლის ძეს, რომელსაც სპარსთა დახმარებით განეზარაბა რუსების განდევნა საქართველოდან, მეორეს მხრივ იმერეთის მეფე იძულებული იყო რუსეთთან კარგი განწყობილება დაეკირა და მოთხოვნების მიხედვით მიეღო იმპერატორის მფარველობაც იმ პირობით, რომ სამეფო ხარისხით თვით შეენარჩუნებინა და მემკვიდრეებისთვისაც გადაეცა. რუსეთისთვის კი იმერეთის დაქვერება დიდად სასარგებლო იყო იმ მხრივ, რომ გზა უხსნებოდა მას შავი ზღვისკენ, და ამიტომაც გენერალს კნორრინგს პეტერბურგიდან ამ საგანზე საიდუმლოთ კიდევ აგონებდნენ. მაინც ხონთქრის კრძალვით რუსეთი ვერა ჰბედავდა იმერეთის ძალით დაქვერებას. ამიტომ თავ. ციციშვილი დაეკითხა რუსეთის ელჩს სტამბოლში იტალინსკის, — როგორ შეხედავს ოსმალეთის მთავრობა იმპერატორის სურვილს — იმერეთი, სამეგრელო და გურია ჯარით დაიკიწრო? ოსმალეთმა პროტესტი არ გამოაცხადა და რუსეთს სამოქმედო ასპარეზი გაუხსნა. სამეგრელოს შეერთებაზე ციციშვილს მიწერ-მოწერა უკვე დაწყებული ჰქონდა. რუსთა დახმარებით დადიანს უნდოდა ლეჩხუმი შეენარჩუნებინა. სოლომონმა განიზარაბა დაასწროს დადიანს რუსეთთან შეთანხმება და თვით შეეკრას ტრაქტატით იმ პირობით, რომ ლეჩხუმი იმერეთის ტახტს დარჩეს. სათხოვარი მუხლები შეადგინა მეფემ და გაატანა თავის მდივანბეგს — სოლომონ ლეონიძეს. ამავე დროს განაგრძო ომი დადიანთან და შეუკრა გზა მას ციციშვილთან მისასვლელ-მოსასვლელად. მაშინაც, როცა დადიანი რუსეთის ქვეშევრდომი გახდა, სოლომონ მეფე არა სცხრებოდა: წაართვა ციხე ტაბაკონა და მოლაპარაკება დაიწყო ხონოქართან. სოლომონის ამგვარი საქციელი აცნობა ციციშვილმა პეტერბურგს და ამიტომაც ლეონიძეს *)

*) დავით ბატონიშვილი (მასალები, გვ. 79) სწერს: ზდივანბეგი სოლომონ ლეონიძე კარგა ყმა მეფისა ირაკლისა, რომელიც გარდასრულიყო... და იყოფებოდა მეფისა სოლომონისა თანა, იყო ფრიად განსწავლული და გონიერ ვითარცა ქართულისა, აგრეთვე რუსულიცა და გამოცდილ ფრიად საქმეთა შინა დროსა ირაკლი მეფისა.

არ აღირსეს იმპერატორის აუდიენცია და უპასუხოდ გამო-
ისტუმრეს. ხოლო ციციშვილმა აცნობა სარდალს ქაიხო-
სრო წერეთელს, რომ, რუსთა ხელშეწყობის ბრძანებით, იგი
შემუხრავს სოლომონს, თუ უკანასკნელი არ დაჰორჩილდება
ნებაყოფლობათ. მართლაც, მორჩა რა განჯის აღებას, ცი-
ციშვილმა მოაყენა იმერეთს გრენადერის პოლკი. რადგან
სამღვდელოებამ და თავად-აზნაურობამ ითხოვეს ქრისტიანთა
სიხლის ღვრიდან დახსნა, ციციშვილი შეუდგა მოლაპარაკებას.
ტფილისში გაემგზავრნენ ქაიხოსრო წერეთელი და სეხნია
წულუკიძე ციციშვილთან განჯის აღების მისალოცად და
რუსის მფარველობაში შესვლის სურვილის გამოსაცხადებლად,
იმ პირობით კი, რომ ლეჩხუმი სოლომონს დარჩენოდა. ცი-
ციშვილმა ამ საგნის შესახებ უარი განაცხადა, იმ მიზეზით,
რომ ტრაქტატით ლეჩხუმი დასაკუთრებულია დადიანის მიერ;
მაშინ მოციქულებმა ითხოვეს დესპანი პირადად სოლო-
მონთან მოსალაპარაკებლად. ციციშვილმა, როგორც მოვხ-
სენეთ, გაგზავნა გრაფი ვორონცოვი ქუთაისს, მაგრამ პი-
რადმა მოლაპარაკებამაც უშედეგოდ ჩაიარა.

მოგეხსენებათ, რომ მაშინ თავ. ციციშვილმა გაიმძღვარა
ოქრო-ვერცხლის ავანგარდი მოსასყიდად და გაიმარჯვა კი-
დეც. ამასთანავე, ლეონიძესაც, რომელიც შეესწრო გზად პე-
ტერბურგიდან ტფილისში, ციციშვილმა გაუზიარა აზრი,
რომ სოლომონი იძულებულია რუსის მთავრობას პირობებს
დაემორჩილოს და მოსალაპარაკებლად პირადი ნახვაც მოი-
სურვა. 19 აპრილს 1804 წ. ელაზნაურში თავ. ციციშვილი
და სოლომონ მეთუე შეხვდნენ ერთმანეთს. რაკი ლეჩხუმს არ
უთმობდა მეთუე, მთავარ-მართებელმა შესწყვიტა მოლაპარაკება
და უბრძანა პოდპოლკოვნიკს ერისთავს ერთი როტა ჯარით
იმერეთის მახლობელი სოფელი დაეჭირა და ფიცი ჩამოერთ-
მა რუსეთის ერთგულებაზე. მეთუემ მაშინ ისურვა მოლაპარაკე-
ბის განახლება და პირადი ნახვა ციციშვილისა. 25 აპრილს
1804 წ. უკანასკნელად შეხვდნენ ერთმანეთს და „სათხოვარი

მუხლები“ ორივე მხარემ შეიწყნარა. მეუემ შექტიცა რუსის ხელწიფის ერთგულებაზე, ხოლო ციციშვილმა მიართვა ალექსანდრე ნეველის აღმასებით შემკობილი ორდენი *).

ოსმალეთის მთავრობამ სრული გრულოგრილობა გაჰაიჩინა სამეგრელოსა და იმერეთის მიმართ, როცა აცნობეს მათი შეერთება რუსეთთან, და რუსეთის ელჩს იტალინსკის არც კი ჩამოუგდეს ლაპარაკი ამ საგანზე. მხოლოდ ფოთის შესახებ საქმე ცოტათი გამწვავდა. იმერეთის დაქერა თავ. ციციშვილს იმიტომ უნდოდა, რომ თავისუფალი გზა გახსნოდა რუსეთს საქართველოსთან მისასვლელად შავი ზღვის ნავთსადგურებთან და რიონით. მთელის სამეგრელოს შემოერთებას ფოთის შეძენას ამჯობინებდა მთავარ-მართებელი თავის მოხსენებაში ხელმწიფისადმი 27 ივნისს 1803 წ., ხოლო ფოთის დაქერა იმპერატორმა ალექსანდრე I არ მოინდომა, რადგან ამ ციხეში იმ დროს ოსმალოს 50 კაცი მკველი ჰყავდა. თუმცა, კინარჯის ტრაქტით, ოსმალეთს უფლება წაერთვა ფოთის ციხის დაქერისა, მაინც რუსეთის გარეშე საქმეთა სამინისტრო უდილობდა ხონთქრის უსიამოვნება არაფრით გაელიზიანებია. მშვიდობიანად და ჩუმ-ჩუმად მოინდომეს ფოთის დასაკუთრება. თავად ჩარტორისკის აზრით, რომელიც მან აცნობა ციციშვილს 20 მარტს 1804 წ., შესაძლოა ამ საქმის მოწყობა შემდეგის ხრიკით: რადგან ყირიმიდან გზაენიან ფოთში სამეგრელოსთვის სურსათს, თავ. ციციშვილმა გაგზავნოს არჩეული რაზმი 50 კაცისა აფიკრის მეთაურობით, რომელმაც მიართვას კომენდანტს საჩუქარი და მოაპოვოს მცხოვრებთა ყურადღება კარგის განწყობილებით და გამოუცხადოს, რომ გამოგზავნილია იგი ფოთში ყირიმის სურსათის გასასტუმრებლად სამეგრელოში. ოსმალონი ნელნელა შეეჩუვვიან ამ რაზმს და დარჩება იგი რუსეთის კოპისარად, ხოლო შემდეგ გარემოებათა მიხედვით, შევიქნებით შეურყეველი ბატონები

*) სათხოვარი პუნქტები ნახე წიგნის დასასრულს.

ფოთისა. ან შეიძლება ფოთის დაქერა მეორე-ნაირი საშუალებითაო: დადიანმა შეისყიდოს ციხის თავი იმ პირობით, რომ გააპარონ თურქთა ჩაზმი, ვითომ კომანდირით უკმაყოფილო, და მეგრელებმა, — ნახავენ რა ფოთს, მცველებს მოკლებულს, — დაიპირონ იგი, ჩვენ კი გავამაგრებთ ამ ციხეს ჩვენის გარნიზონით და გამოვუცხადებთ ფაშას, რომ ფოთის დაქერას შევეშველეთ მეგრელებს სამეგრელოსა და იმერეთის დასაცველად სხვა-და-სხვა მძარცველ-მტაცებელთაგანაო.

ციციშვილი ერთად-ერთ საშუალებად სთვლიდა ფოთის ძალით დაქერას. სცადა მაინც სურსათის მისაღებად მოხელის ლიტვინოვის ფოთში გაგზავნა, მაგრამ ტავანროგიდან მოსული გემები ოსმალეთის კომენდანტმა ნაპირზედაც არ მიუშვა და უკან გააბრუნა. შესყიდვა ამგვარის კაცისა შეუძლებელი აღმოჩნდა. ეს სიმტკიცე ციხის თავისა მიაწერეს სოლომონ მეფეს, რომელსაც ხელს არ აძლევდა რუსის ჯარი დაბანაკებულიყო სამეგრელოს ახლოს ზღვის პირზე. ოსმალეთის მოძულეობაც რუსებს არ უნდოდათ, ამიტომ, ერთის მხრივ, ხელი მიჰყვეს შავი ზღვის პირად შესაფერ ნავთსადგურის ძებნას და, მეორეს მხრივ, მიჰმართეს თავიანთ ელჩს სტამბოლში ნება გამოეთხოვა ფოთში რუსის საქონლის მოტანისა საქართველოში გასაგზავნად. ნავთსადგურად აირჩიეს ხოპის შესართავში (ფოთიდან ჩრდილოეთით) უხვირო სიმაგრე რედუტკალე, სადაც დასადგურდა III ბელევის მუშკეტერის პოლკი.

ამ პოლკს ჩქარა მოუხდა პოლიტიკურს საქმეში ჩარეულიყო. სამეგრელოს მთავარი დადიანი დიდი ხნის ავანტიურაფობის შემდეგ გარდაიცვალა 24 ოქტომბერს 1804 წ. და სოლომონს ბრალსა სდებდნენ იმის სიკვდილში. მთავრის მემკვიდრეებად გამოცხადდნენ მისი ძმები მანუჩარ და ტარიელი, რადგან ძე იმისი ლევან ამანათად ჰყავდა აფხაზეთის მთავარს კელემ-ბეის. მანუჩარ და ტარიელი, რა თქმა უნდა, შეებრძოლებოდნენ ერთმანეთს სამეგრელოს ტახტის დასაქერად. ამიტომ ლიტვინოვმა ერთი ბატალიონი გაგზავნა და პირობა

ჩამოართვა სამეგრელოს წარჩინებულს თავადებს, რომ გრიგოლ დადიანის უფროსს შვილს არ უღალატებდნენ. თავ. ციციშვილმა მოიწონა ლიტვინოვის ეს განკარგულება, რომელმაც მანუჩარის და ტარიელის გაიძვერაობას ფრთები შეაკვეცა, და უმაღლესად (26 იანვ. 1805 წ.) გამოითხოვა ინვენტიტურა ახალი მთავრისთვის, ხოლო დროებით სამეგრელოს მმართველად, ლევანის სრულს წლოვანობას მოსვლამდე, დაინიშნა დედა მისი ბატონიშვილი ნინო, მეფის გიორგი XII ასული. თანაშემწედ ნინოს დაუნიშნეს ოთხი წარჩინებული პირი. რაკი კოლემშ-ბეი ლევანს არ ანთავისუფლებდა, ამიტომ ციციშვილმა უბრძანა გენერალს რიკგოფს ძალა ეხმარა აფხაზეთის მთავრის მოსაგრეხად. გენერალმა მაშინ აიღო აფხაზეთის საზღვარზე ანაკლიის ციხე და იძულებულ ჰყო კოლემშ-ბეი, ლევან დადიანი უნებლად გაენთავისუფლებინა. ამიტომ რიკგოფმაც შეტად სცნო სოხუმისკენ გალაშქრება. ანაკლიის აღებაშ შეაწუხა თავ. ციციშვილი: ეს ციხე ოსმალოს გარნიზონით იყო დაქერილი და ეშინოდა უსიამოვნობა არ ჩამოვარდნილიყო სტამბოლსა და პეტერბურგს შუა. რიკგოფს ებრძანა სწრაფად დაეცალა ციხე და ხონთქართან ბოდიში მოეხადნათ მოულოდნელად მეგობარ სახელმწიფოს შეწუხების გამო.

9 ივლისს 1805 წ. ბანძაში ახალმა სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა, თანადასწრებით თავის ბიძის მანუჩარისა, აფხაზეთა მთავრების ლევან და მანუჩარ შერვაშიძეებისა და ოდიშის თავადებისა, დაწესებული ფიცი მიიღო რუსეთის ერთგულებაზე. ლიტვინოვმა მართვა მას სიგელი, დროშა და წმ. ანნას პირველი ხარისხის ორდენი და ხმალი, აფხაზეთის თავადმა მანუჩარ და ლევან შერვაშიძეებმაც იფიცეს, როგორც ბატონებმა იმ მამულისა, რომელიც ძველადგან ეკუთვნოდა სადადიანოს.

სამეგრელოს მთავრები ამის შემდეგ შეიქმნენ რუსეთის ერთგულნი. მეფე სოლომონი კი რუსთ ხელმწიფის ერთგუ-

ლებაზე შეფიქცივით 25 აპრ. 1804 წ. იმედობდა ლეჩხუმის დაქვე-
რას. რაკი ეს იმედი გაუცრუვდა, გული ეთანადრებოდა რუსის
მთავრობაზე. თავ. ციციშვილმა შენიშნა მას ორგულობა;
მეფემაც ექვი აიღო, რომ მთავარ-მართებელს განზრახვა აქვს
მას იმერეთის ტახტი გამოსწიროს. სოლომონ ცდილობს მო-
მავალი განსაცდელი თავიდან აიცილოს. იგი ხელში ჩაიგ-
დებს კონსტანტინე ბატონიშვილს, თავის მოქიშპეს და ტახ-
ტის მემკვიდრეს, რომელსაც თავ. ციციშვილი მფარველობას
არ აკლებდა. იმერეთის მეფე ამავე აზრით აგონებდა კოლეშ-ბეის
არ დაეთმო გენერალ რიკგოფისათვის ლევან დადიანი. იმე-
რეთის მეფე ეწინააღმდეგებოდა ქუთაისში ბელეცკის პოლკის
შესვლას; მან უარყო თავ. ციციშვილის წინადადება გაეგზავნა
პეტერბურგში დესპანეზი მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ
რუსეთმა მიიღო იმერეთი თავის მფარველობის ქვეშ. იგი არ
ზწყვეტავდა კავშირს ახალციხის ფაშასთან. ეს აღნუსხული
საქციელი სოლომონ მეფისა სახავდა მას რუსის მთავრობის
თვალში ხელმწიფის მოღალატედ. მოღალატეს კი დასჯა შეესა-
ბამებოდა, და თავ. ციციშვილიც არ დაახანებდა პასუხი გაეცა
სოლომონისთვის, რომ სიკვდილს არ ესწრო მისთვის. ექვსი
წელიწადი გაუძლო იმერეთმა რუსეთის ლტოლვას—მოესპო
ეს უკანასკნელი დამოუკიდებელი ნაწილი ძველი ივერიისა.
ქართლ-კახეთი და სამეგრელო უკვე ეკუთვნოდნენ რუსეთს.
გურია, როგორც ნაწილი იმერეთის სამეფოსი, 25 აპრილს
1804 წ. სოლომონსა და ხელმწიფეს შორის დადებულ პი-
რობის თანხმად, ეკულებოდათ რუსთა სამფლობელოდ. ამის შე-
სახებ ცნობაც მიიღო თავ. ციციშვილისაგან მამია გურიელმა
29 მაისის თარიღით 1804 წ.: „რადგან იმერეთი შეუერთდა რუ-
სეთს, ამიერიდან გურიაც, როგორც მისგან დამოკიდებული,
რუსეთის მთავრობას ექვემდებარება“. ყველანი გარეგნულად
დამორჩილდნენ თავიანთ სვეს, მხოლოდ სოლომონ შეეცადა
თავისი ტახტი განემტკიცებინა. ამ მიზნით ერთ და იმავე დროს
სოლომონი რუსეთთანაც იჭერდა საქმეს და ოსმალეთშიაც

გზავნიდა წერილებს და ითხოვდა დახმარებას რუსეთის წინააღმდეგ. როცა ხონთქარმა უარი შემოაუთვალა, სოლომონი მაინც არ დასცხრა. იმის ორპირობა ყველასთვის თვალსაჩინო იყო, ერთგულება მისი არავისა სწამდა. აი ამიტომ, როცა თავ-ციციშვილის სიკვდილის ამბავი იმერეთში მოვიდა, გენერალმა რიკგოფმა ჯარით დაიქირა ქუთაისი და დაბა მარანი-მართლაც, სოლომონ მეფემ მოისურვა ესარგებლა მთავარ-მართებლის მოკვლით იმერეთის დამოუკიდებლობის აღსადგენად. მან უარი განაცხადა პეტერბურგში დეპუტატების გაგზავნაზე და მოინდომა ერთი სანდო კაცის გასტუმრება გიორგის უფლებით; წაახდინა გზა სამეგრელოსკენ მიმავალი, დააფიცა ბევრს თავადს თავის ერთგულებაზე და აპირებდა ქუთაისის ძალით აღებას. აღექსანდრე ბატონიშვილი აქეზებდა მეფეს რუსთა წინააღმდეგ მოქმედებაში და ამედებდა ახალციხის ფაშის დახმარებით. მთელი იმერეთი ღელავდა, რუსის ჯარი კი უღონო და მცირე იყო დაეწყნარებინა ხალხი. სურსათის შემოკლებამ ხომ მთლად შეაწუხა გაალმასე-ბული მხედართ-მთავარი. სოლომონი ჰპირდებოდა საგზლის მიწოდებას, თუ რუსის ჯარს ქუთაისიდან გაიყვანდნენ. ამ პირობას კი ვერ შეასრულებდა გენერალი რიკგოფი, რადგან განგებ მოაყენეს იმერეთს ქართლიდან რაზმები სოლომონის დასატუქსავად. ჯერჯერობით კი შეუძლებელი იყო სოლომონის დასჯა, რადგან მოძრაობა თითქმის მთელს საქართველოს მოედო. ყველგან ლეკები თარეშობდნენ; ბაბა-ხანი, სპარსეთის შაჰი, თოფ-იარაღს ისხავდა განჯის ასაღებად; ხევსურგბმა გამოდენეს ბოქაული და მთავრობას შეებრძოლნენ; დამორჩილებულ სახანოების თათრებიც არ იყვნენ რუსის ერთგულნი. ამ დროს დაინიშნა მთავარ-მართებლად გენერალ-გრაფი გუდოვიჩი, მოკლულ (1806 წ.) თავ. ციციშვილის მოადგილედ. გუდოვიჩს დაავალეს საქართველოს და კავკასიის დამშვიდება.

ახლად მოსულმა მთავარ-მართებელმა ყურადღება მიაქ-

კია იმერეთის მეფესაც. რუსეთმა მკირე აზიაში ომიანობის შემდეგ ისარგებლა ოსმალეთთან ჩამოგდებულ მშვიდობიანობით, რომ იმერეთის მეფის კავშირი ხონთქართან მოსპობილიყო, მაგრამ ამავე მშვიდობიანობის ჩამოგდების მიხედვით გაავრცელეს ხმა, ახალციხიდან მოტანილი, რომ იმერეთს რუსეთი უბრუნებს ხონთქარს. სოლომონ მეფემაც, თავის მახლობელთა ჩაგონებით, გამოაცხადა, რომ იგი სთელის იმერეთს განთავისუფლებულად რუსეთის უზენაესის გამგეობისაგან. სოლომონმა მოსთხოვა გენერალ რიკვოფს, რომ რუსის ჯარი გაეყვანა ქუთაისიდან. გრაფი გულდოვიჩი არ დასთანხმდა და არწმუნებდა მეფეს, რომ ჯარი მისი პიროვნობის დასაცველად უყენია ქუთაისში. მეფის ორგულობა რუსებისთვის ექვეს გარეშე იყო, მეტადრე—როცა მან მოიშორა თავიდან ხელმწიფის მომხრე სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი და დაიხლოვა როსტომ ნიჟარაძე. ზურაბ წერეთელს შეხვდა გავლენიანი როლი იმერეთის სამეფოს მოსპობის ისტორიაში. იგი იყო პატივის მოყვარე, შორსმკვრეტელი და შიშნარე დიპლომატი. იმან პეტერბურგში ყოფნის დროს სოლომონ მეფის ელჩად, გააცნო რუსეთი და იცოდა მისი ძალა. ამიტომ იგი შეიქმნა რუსების მომხრე და ცდილობდა სოლომონის ტახტიდან ჩამოგდებას, რომ ახალი მთავრობის დახმარებით მეფის ადგილი თვით დაეკირა. ამ ოცნებას განხორციელებაში რუსები, რასაკვირველია, ხელს არ გაუმართავდნენ, და ამიტომაც ზურაბ წერეთელი ხან თავის მეფის მხარეზე იყო და ხან რუსთ ხელმწიფის ერთგული მოხელე. მეორე მეფესთან დაახლოებული პირი, თავადი ლეონიძე, დაუძინებელი მტერი იყო რუსებისა. იგი სუყველაზე მეტად აგონებდა სოლომონს რუსების ურჩობას და მთავარმართებლის ჯილდო-საჩუქრებს ზიზღით უარჰყოფდა. აჩვეარი პირების გავლენით სოლომონიც ირყეოდა რუსეთსა და ოსმალეთს შუა. თუმცა ხელმწიფეს ერთგულებაზე შეჰფიცა, მაინც ოსმალეთის დახმარების იმედით ოცნებობდა იმერეთის

დამოუკიდებლობის აღდგენაზე. გრაფი გუდოვიჩი კარგად ხედავდა, რომ სოლომონი „საიმედო ვასალი“ არ იყო და განიზრახა მეფის გადაყენება „იმერეთის დასამშვიდებლად“. მეფის გადაყენება მოუწონა გრაფს ზურაბ წერეთელმა, უკმაყოფილოდ დარჩენილმა სოფლად მას შემდეგ, რაც მეფემ იგი თავიდან მოიწყვიტა და როსტომ ნიჭარაძე დაიხსლოვა. ზურაბი შორიდან თვალს ადევნიდა მეფის საქციელს და მის საიდუმლო განზრახვას ატყობინებდა რუსეთის მთავრობას. 1808 წლის დასაწყისს აცნობა გამოთხოვილს თავის სოფელში რუსის მთავრობის აფიცრებს, რომ სოლომონი აპირებს რუსების ქუთაისიდან განდევნას დაქირავებულ ლეკების დახმარებით. გადაკვრით ისიც შეატყობინა, რომ თუ მეფე არ შესცვლის თავის დამოკიდებულებას რუსის მთავრობასთან, მაშინ იგი გახდება მმართველად და განდევნის სოლომონს. გრაფ გუდოვიჩს არ უნდოდა ამგვარ სასტიკს ზომის მიღება, და რაკი არც დარწმუნებული იყო ზურაბ წერეთლის გამეფების სარგებლობაში, ამიტომ მისწერა გენერალ რიკგოტს თვალი ედევნებინა სოლომონისთვის და მხოლოდ აშკარა ლაღატისათვის დაეჭირა და ტფილისში გაეგზავნა იგი. სოლომონ მეფე შეეფარა იმერეთის მივარდნილს ადგილებს და იქიდან დაუწყო რუსეთის მთავრობას უფრო გაბედვით ბრძოლა და წინააღმდეგობა.

მეფის მიდრეკილება ოსმალეთისკენ და არ შეწყნარება რუსის მთავრობისა 1808 წ. აიძულებს გრაფ გუდოვიჩს გააძლიეროს იმერეთში რუსის ჯარი, რომ საქიროების დროს იხმაროს იგი სომოლონის წინააღმდეგ. ახალი ბატალიონის ქუთაისში მისვლამ შეაწუხა სოლომონ მეფე. დარწმუნებული იყო იგი, რომ ეს ჯარი გაგზავნილია ქუთაისში იმ მიზნით, რომ შეფე ტახტიდან გადმოეგდოთ. ამიტომ დაიხმარა მან ზურაბ წერეთელი და მისი პირით გადასცა მთავარმართებელს, რომ გულწრფელად ინანიებს თავის შეცდომებს და პირდება რუსთ ხელმწიფეს ერთგულებას. მაგრამ როცა მას

მოსთხოვეს ამანათები ნიშნად მისი ერთგულებისა, იგი გავიდა მიყრუებულს ტყეში ახალციხის საზღვრად და იქიდან კვლავ მოითხოვა ლეჩხუმის დაბრუნება და რუსის ჯარის ქუთაისიდან გაყვანა.

აი, ამ დროს მოვიდა ვარციხეში მდიდარის საჩუქრებით (ფირმანი, ხმალი და ქულქი) ახალციხის ფაშის წარმომადგენელი (ხონთქრის წინადადებით). სოლომონთან, რომ იგი შევიდეს ოსმალს მფარველობის ქვეშე. გამხნეებელი ხონთქრის ყურადღებით, მეფე საყვედურით სავსე წერილსა სწერს გენერალს რიკოფს, რაშდენად მოსტყუედა იგი დაპირებულს ხელმწიფის მოწყალეებაში: ლეჩხუმს არ უბრუნებენ, ქუთაისის სასახლე წაართვეს და თვით თავს აფარებს სოფლად და დაბად-
„ამაზედ მეტი დამცირება-ლა იქნებაო?“.

ოთხი წლის გამოცდილებამ დაარწმუნა რუსის მთავრობა, რომ სოლომონის მოტეხა შეიძლება მხოლოდ გაბედულის მოკმედებით. ამიტომ იმპერატორმა ალექსანდრე I, თანახმად გრაფის გუდოვიჩის აზრისა, უბრძანა მთავარმართებელს გადაეყენებინა სოლომონ მეფე ტახტიდან და ოჯახობით რუსეთში გაეგზავნა. ხოლო იმერეთში, სამეფო წესის მაგიერად, დაენიშნა „დროებითი მართველობა“ რუსეთის ერთგული თავადების მონაწილეობით და შტაბ-ოფიცერის თანადასწრებით. ამ გეგმის აღსრულება ადვილი არ იყო. საჭიროდ მიიჩნიეს ზურაბ წერეთლის დახმარება, რადგან იგი რუსების ერთგულებაში გამოცდილ კაცად მიიჩნდათ. მას უბოძეს პოლკოვნიკის ჩინი და წელიწადში 1200 მან. პენცია დაუნიშნეს. ამასთანავე აღუთქვეს საიდუმლოდ პირველი ადგილი „დროებითი მართველობის“ გამგეობაში. ეს დაპირება არ აკმაყოფილებდა პატივმოყვარე ზურაბს, რომელიც იმერეთის გვირგვინზე ოცნებობდა: მან პირმოთნე კრძალულებით ღიილო იმპერატორის რესკრიპტი, აკოცა რამდენჯერმე, მაგრამ საქმე ისე წაიყვანა, რომ უფრო სოლომონს ეწეოდა, ვიდრე რუსებს. რაკი ტახტზე ასვლის იმედი უცრუვდებოდა, ისევ ირჩია სოლომონისთვის დახმარება გაეწია.

რასაკვირველია, მეფის ძალით განდევნა სუყველას ემგონებოდნენ, მაგრამ რაკი გუდოვიჩის თავისუფალი ჯარი ცოტა ჰყოფდა და მეტი ყურადღება მიქცეული ჰქონდა სპარსეთისა და ოსმალეთის საზღვრებისაკენ, ამიტომ ვისიმე დახმარება შეიქმნა საკიროსოლომონის დასაქერად. ამ აზრის განსახორციელებლად გრაფმა გუდოვიჩმა, გენერალის რიგგათვის სიკვდილის შემდეგ, დანიშნა იმერეთში დაყენებულის რუსის ჯარის კომანდირად გენერალი ორბელიანი, მცოდნე იმ მხარისა და დაკავშირებული მასთან ნათესავ-ნაცნობობით. ორბელიანს უნდა ეხმარა საიდუმლო ხრიკები და არა ძალა სოლომონის შესაბოჰად. ზურაბ წერეთლის სამსახური ამ საქმეში მოსალოდნელი არ იყო, რადგან ორბელიანთა და წერეთლიანთ გვარში ერთმანეთისადმი უსიამოვნება და მტრობა სუფევდა. ზურაბ წერეთელი მართლაც და თამამად ამოუდგა გვერდში სოლომონს და რცავედა მას ოსმალეთის დახმარების იმედით და თვით იმერეთის ტყიანი ბუნების დაცვა-ფარვის წყალობით.

მოვიდა თუ არა ქუთაისში, თავ. ორბელიანმა აცნობა ტყე-ტყე მოსიარულე მეფეს, რომ მას სურს პირადად ნახვა და გრაფის გუდოვიჩის წერილის გადაცემა. ექვიანი სოლომონ დიდხანს ამ მოწოდებას გარს უვლიდა, ბოლოს კი შეხედნენ ერთმანეთს ყვირილის წყლის ნაპირას. სამი დღე გაგრძელდა მათი მოლაპარაკება და მეოთხე დღეს ორბელიანს მისცა მეფემ ნება გადასულიყო წყლის იმ ნაპირას, სადაც თვით იდგა-ყვირილა. ეღარ ჰყოფდა მათ, ბაასი ღებოდა პირდაპირ, მაგრამ უშედეგოდ და დაუსრულებლივ. სოლომონი უარს ამბობდა ქუთაისში დაბრუნებაზე, ვიდრე იქ რუსის გარნიზონი რდგებოდა, ხოლო რაც შეეხება პეტერბურგში დესპანების გაგზავნას, იგი ამ მოთხოვნის პირობად თხოულობდა ლეჩხუმის დაბრუნებას და ახალი ტრაქტატის დადებას. თუ ამას არ შემისრულებთ, რუსის ხელმწიფისთვის სამსახური მე არ შემიძლიანო.

აი, ამგვარს გარემოებაში იყო იმერეთის მდგომარეობა, როცა გრაფის გუდოვიჩის მაგიერად დაინიშნა კავკასიის მთავარმართებლად გენერალი ტორმასოვი. სოლომონ მეფემ გენ. ტორმასოვს აახლა ზურაბ წერეთელი, რათა ამან გააცნოს რუსის მთავრობას მეფის სურვილი და პრეტენზიები. ტორმასოვიც მოწადინებული იყო იმერეთში მშვიდობიანობა დამყარებულიყო, მაგრამ სოლომონის პირობებს იგი უარჰყოფდა და გამოუცხადა ზურაბს, რომ მეფის განდევნა იმერეთიდან უმალლესად ნაბრძანებიაო. ზურაბ წერეთელი ტორმასოვთან მოლაპარაკებამ იმაშიაც დაარწმუნა, რომ მის გაძევებას ოცნებაც რუსთა დახმარებით სამუდამოდ დაკარგულია. წერეთელს ისევ სოლომონის ბატონობა ერჩივნა, ამიტომ რუსებს ახლა კი გვერდი აუქცია. ზურაბმა ურჩია ტორმასოვს მიემართნა იმერეთის სამღვდელოებისა და თავად-აზნაურობასათვის, რათა იგინი შეერთებულიყვნენ იმერეთის კეთილ-დღეობის მისწრაფებით, ჩაეგონებინათ სოლომონისათვის უმალლესი ბრძანება შეესრულებინა და იმპერატორის წყნარი ქვეშევრდომი გამხდარიყო. ამ მოწოდებას, წერეთლის აზრით, დიდი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა მეფეზე. ეს წინადადება მიიღო ტორმასოვმა და უბრძანა ორბელიანს მოწოდება გამოეცხადებინათ იმ შემთხვევაში, თუ სოლომონ მეფე არ შეასრულებდა იმ მოთხოვნილებას, რომელიც მთავარმართებელმა კერძოდ მის სახელზედ მიწერილს წერილში დაბეჭდილებით აღნიშნა.

გავიდა სოლომონის მიერ დაპირებული ათი დღე, მაგრამ იგი პასუხს მაინც არ იძლეოდა. მაშინ ორბელიანმა გამოაცხადა ტორმასოვის მოწოდება. მაგრამ შთაბეჭდილება ამ მოწოდებისა არ შეეფერებოდა ტორმასოვს მოლოდინს. სოლომონის მრჩევლებმა, და მათ შორას ზურაბ წერეთელმაც, ჩააწვეთეს მეფეს ყურში, რომ გამოცხადებულის მოწოდება-პროკლამაციით მისს გამგეობას ეღება ბოლო და რუსეთის მთავრობა პირდაპირ მიჰმართავს ერს, ამიტომ, რომ მეფედ მას აღარა სცნობს მთავარმართებელი. აღელვებულმა და შეუ-

რაცხოფილმა სოლომონმა მოიხმო ტყეში იმერთა თავადნი და შეიარაღებული ხალხი და მიჰმართა კითხვით: სურთ თუ არა მათ დარჩეს იგი მეფედ, და თუ სურთ, მოითმენენ იმ შეიწროებასა და დამცირებას, რომელსაც მათ რუსები აყენებენ? ხალხმა ერთხმად გამოუცხადა მას თანაგრძნობა და ერთგულება. თანამხლებელთა რიცხვმა უცებ ექვსი ათასს კაცადღის აიწია. ტორმასოვმა თავის მოწოდების მოულოდნელი შედეგი ვერაფრით ვერ ახსნა. ორბელიანს საყვედურს უცხადებს, რომ მან ხალხს ვერ აუხსნა, რომ მისი წინადადება სოლომონ მეფესა და თვით ერის სასარგებლოდ იყო განზრახული, რომ უმაღლესი წყალობა არ მოჰკლებოდათ მათ. სწყინდა ტორმასოვს აგრეთვე ისიც, რომ ზურაბ წერეთელმა მისის რჩევით მიმართულს მოწოდებას არ მისცა სამღვდელთაში და თავად-აზნაურობაში ქეშმარიტი განმარტება. ორპირობა წერეთლისა თვალსაჩინო შეიქმნა ტორმასოვისათვისაც. ამიტომ მთავარმართებელმა მოსთხოვა მას წერილობითი აღთქმა, რომ დაეხმარებოდა მეფის იმერეთიდან განდევნაში. წერეთლის მიკუბულმა პასუხმა დაარწმუნა გენ. ტორმასოვი *), რომ იგი გადაუდგა რუსებს. რადგან არც საკმარი ჯარი ჰყავდა, არც დამხმარებელი პირნი, გენ. ტორმასოვმა მიმართა ისევ „ქეთილგონიერს“ ჩაგონებას. სოლომონი ყურს არ იბერტყავდა და გააბა მოლაპარაკება ოსმალეთთან. ისარგებლა რა იმ გარამოებით, რომ რუსის ჯარი ფოთის ასაღებად იყო მიყენებული, მეფემ გასწია ახალციხის საზღვრისკენ, სადაც პირადად ინახულა რუსეთის დაუძინებელი მტერი ბატონიშვილი ალექსანდრე ირაკლის ძე.

ამავე დროს გაუგზავნა ახალციხის ფაშას სელიმს სიძე თვისი მალხაზ ანდრონიკაშვილი და თავადნი. როსტომ ნიქარაძე და რაქის ერისთავი, რათა მათ მოიხზრონ ფაშა საერთო ძალით

---

*) Утверждение русскаго владычества на Кавказѣ, т. II. Тифлисъ, 1902 г.

განდევნონ რუსნი იმერეთიდან. აცნობედა აგრეთვე არზრუმის სერასკირს შერიფ-ფაშას დახმარება გაეწია ფოთის შევიწროებულის გარნიზონისთვის. ზოლო იმერეთში მგფის აგენტები — ჰაილსკო წერეთელი, სეხნია წულუკიძე და სხვანი აღელვებდნენ ხალხს რუსთა წინააღმდეგ. სოფელს აფხელაურში მათ შეჰკრიბეს ოდიშელნი და ლეჩხუმელნი თავადაზნაურნი და სამღვდელონი და დააფიცეს სოლომონის ერთგულებაზე, ჩამოართვეს პირობაც, რომ რუსის ჯარს არ მისცემენ წყალსა და პურს, არაფერს არ მიჰყდიან და თავიანთ სოფლებში არ მუშუშებენ.

ამგვარმა ხალხის მოძრაობამ ნაყოფი გამოიღო. 5-ს ივლისს 1809 წელს იმერლები დაეცნენ სოფელ კლუდუანში დონის ყაზახების კომანდას, რომელნიც მიემგზავრებოდნენ ყვირილიდან დაბა სურამს. სექტემბერში თოფ-იარაღიანი რაზმი როსტომ წერცელისა და ლევან და დიმიტრი აბაშიძეების ზოთაფეობით ქართლში სოფ. ქვებს დაესხა არტილერიის ტრანსპორტს, მიმავალს ტფილისიდან ფოთში.

გაიგო-რა მთავარმართებელმა, რომ ტრაპეზუნის სერასკირი შერიფ-ფაშა წამოვიდა ფოთისაკენო, მიაშველა რუსის ჯარს, ფოთში ჩაყენებულს, ორი ბატალიონი გრენადერის პოლკისა სიმონოვიჩის უფროსობით. ამ პოლკოვნიკს ავალეზდა ტორმასოვი შეიპყროს სოლომონი და გადასცეს მას, რა საშუალებითაც კი შეიძლებოდეს. სიმონოვიჩის მისაშველებლად გაგზავნეს ზურაბ წერეთლის სიძე თარხნიშვილიც, რომელიც ცნობილი იყო, როგორც რუსეთის ერთგული და გრაფის გულოვიჩის საიდუმლოებაში ჩახედული. სიმონოვიჩს უნდა ემოქმედნა ზურაბ წერეთლისა და თარხნიშვილის რჩევის თანახმად იმ საქმეში, რომელიც მათ დაევალოთ. „რუსეთის ვასალის, ბრძენი სოლომონის მოსახელის წინააღმდეგ“. ტორმასოვი თვით სოლომონსაც სწერდა, რომ სიმონოვიჩს დახმარებას ნუ მოაკლებო. მაგრამ მეფე, დახმარების მაგივრად, ცდილობდა იმერეთში მოგზაურობა მისთვის დაემძიმებინა.

რუსის ჯარი გამოვიდა 23 ოქტომბერს 1809 წ. სოფ. ალი-დან და 5 ნოემბერს ძლივს მოაღწია ქუთაისის, რადგან გზები და ხიდები დანგრეული და გაფუჭებული დახვდა. ნინეზავრში ქაიხოსრო წერეთლის წინამძღვრობით დახვდათ შეიარაღებული რაზმი, მაგრამ დაცემა ვერ გაბედეს. შეისვენა სიმონოვიჩმა ქუთაისში ხუთი დღე და გასწია ფოთისკენ და მივიდა იქ 16 ნოემბერს. რადგან ამ დროისთვის ფოთი რუსებს უკვე აელოთ, ტორმასოვის ბრძანებით სიმონოვიჩი დაბრუნდა ქუთაისს და დააბანაკა თავის ჯარის ერთი ნაწილი გორის მახრაში, ხოლო მეორე ნაწილი—ზურაბ წერეთლის სოფლებში.

ამავე დროს, თანახმად თხოვნისა, გენერალი ორბელიანი გადაყენებულ იქმნა რიონის ჯარის უფროსობიდან და დანიშნა მის მაგივრად სიმონოვიჩი. ტორმასოვი ამის გამო სწერდა სიმონოვიჩს, რომ რაკი სოლომონის დაქვეა გაძნელდა, უკეთესი იქნება შეურიგდნენ მეფეს, მაგრამ შეზღუდონ იგი, რაც შეიძლება, მეტად. იგი უნდა დასახლდეს უთუოდ ქუთაისში, გაუგზავნოს ამანათები ტფილისს და განათავისუფლოს ბატონიშვილი კონსტანტინე ოჯახობით.

თუმცა ტორმასოვი ტრაქტატის ახალი მუხლებით შეესებასაც კვირდებოდა, სოლომონი მაინც ამ მშვიდობიან მოლაპარაკებით თავს არ იტყუებდა. ტორმასოვი კი მოთმინებიდან გამოდიოდა. მაშინ მან სიმონოვიჩს უბრძანა ემოქმედნენ გაბედულად და შეუდრეკელად. ახალი უფროსი რუსის ჯარისა, ორბელიანის მაგივრად დანიშნული, სასურველი იყო ზურაბ წერეთლისათვის, და ამიტომ ტორმასოვი უფრო დიდი იმედით უყურებდა მის მოქმედებას. ზურაბას დახმარებას მაინც კიდევ მოელოდა რუსის მთავრობა და ამიტომ მისს სურვილს პატივსაც სცემდნენ. რაკი ფოთიც აიღეს, რუსის მთავრობას შეეძლო მეტი ყურადღება და ძალა მიექცია სოლომონის საქმისთვის, სოლომონ მეფე კი ცოტა იმედ-გაცრუებული დარჩა. ფოთთან დამარცხებული შერიფ-ფაშა წავიდა ახალციხეს, განდევნა იქიდან სელიმ-ფაშა და თავის ახალს ბი-

ნაზე განმტკიცების სურვილმა დაავიწყა იმერეთის მეფე. ამ შევიწროებულს გარემოებაში მეფე ცდილობდა გაზაფხულამდის როგორმე გაეძლო და შემდეგ კი აღიდებულის წყლებისა და გაშლილ ტყეების წყალობით მოახერხებდა ბრძოლის გაგრძელებას. ამავდროულად მიზნით ზურაბ წერეთელი, შესაძლოა მეფის ჩაგონებით, სწერდა ტორმასოვს, — ჩვენი მეფე ცდილობს ერთგული ყმა იყვეს იმპერატორისა და გთხოვთ მოწყალე თვალთ შეხედოთ და სასოება მისცეთ, რომ მშვიდობიანად იმეფებს და იცხოვრებს“.

ტორმასოვმა წერეთელს ამ წერილზე მიუგო, რომ ოთხი წლის განმავლობაში მეფემ იმდენჯერ დაამტკიცა თავისი უპირობა დამძულვარება რუსეთისადმი, რომ მეტად დაუჯერებელია, ვითომ ახლა იგი სწორე გზაზე დგებოდეს და რუსეთის ერთგული ხდებოდეს; სოლომონის ბედი გადაწყვეტილიაო, საქიროა იმერეთში მშვიდობიანობა დამყარდეს და მიკერსო, — სწერს ზურაბს ტორმასოვი, — როცა ხელთ ვიგდეთ კარგი შემთხვევა უმაღლესი სურვილი შესრულებულ იქმნას, თქვენ მოწადინებული რადა ხართ, რომ სოლომონ დარჩეს მეფედაო?

ზურაბ წერეთელი ორპირობას განაგრძელებდა. სიმონოვიჩს ურჩევდა სოლომონის დევნა უარეყო, ტორმასოვს კი აჩქარებდა მეფის ძალით შეპყრობას. სოლომონ მეფე სარგებლობდა რუსის ამ გამოურკვეველი პოლიტიკით და საბრძოლველად ემზადებოდა. იანვარში 1810 წ. ტორმასოვს გამოუგზავნა წერილი სოფრონ მიტროპოლიტის ხელით და უმტკიცებდა, რომ რუსებმა დაარღვიეს ციციშვილის დროს მასთან შეკრული ტრაქტატი: ლეჩხუმს დაჰპირდნენ და არ მისცეს, ციხე დეხვირის მცველნი ამოუწყვიტეს და თვით: ციხე დადიანს გადასცეს. სტატსკი სოვეტნიკმა ლიტვინოვმა აგლიჯა მეფის ბექედი ქუთათური ვაქრის დუქნიდან და საქონელი მისცა ვაქარს, რომელზედაც მეფე განრისხებული იყო. 120 კაცის მაგივრად (როგორც თავ. ციციშვილი დაჰპირდა) ჩააქენეს, საცა მოხვდათ, მეფის დაუკითხავად მრავალი ჯარი. წა-

ართვის ქუთაისი და თვით მინგრეულს მის სასახლეში დგანან სალდათები თავიანთ საყვარლებით. არ დაინდევს მისი სიძველე, დავით წულუკიძე, სტემეს და თავი გაუტეხეს.

„მივიღე წერილი უპატივ-საცემელ ძალად აღმატებულე-ბისა თქვენისა,—სწერდა მეფე გენ. ტორმასოვს,—რომელსა შინა ცხადათ ჰყოფ მადლობასა მიცემისათვის ჩვენ მიერ პრო-ვიანტთა და შეწვევისათვის მგზავრობისა მხედრობათა თქვენ-თათვის. ნოწყალეო ხელმწიფეო ჩემო! მერწმუნე მე, ვითა-რცა გვამსა პეტროსანსა და ვითარცა მეფესა ქრისტიანესა, რომელ დიდითა გულსმოდგინებთა მსურს, რათა ყოვლითა შეძლებითი ჩემითა და სამეფოსა ჩემისათა ვმსახურებდე მხედ-რობასა რუსეთისასა და უმეტესად უკანასკნელითა ამით წე-რილითა თქვენითა, რომლითა მოპეცა იმედოვნება, რათამცა სრულ იქმნას ყოველივე კეთილ-დაწყობილება მტკიცე და უცვლელადი შეკრულება საუკუნო ჩვენ შორის. კვალად გებრძანათ წეროსა შინა თქვენისა: პუნქტებისა და პირობის შეცვლა კანონი არ არის და ჯერ არს, რათა ერთ გზის მი-ცემული პირობა წმინდათ და უცვალებლად დაიცვებოდესო. ბევრ გზით განვაცხადე წერილით თქვენდა მიმართ, რომ უწი-ნარეს თქვენსა მყოფთა დახსნეს ფიცი, პირობა და შეკრუ-ლობა, და არა დაიცვეს წმინდათ. უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,

ა) სად არს საშვეიდრო სამეფობელო ჩემი ლეჩხუმი, რომელი-თა შემოფელ მთარგვლობას ქვეშე და რომელსა ზედა საშინელითა ფი-ცითა მაქვს ხელ-მოწერილობა და პირობა თავ. ციციანოვისა.

ბ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ, შემდგომად გვაქვდა ციხე ერთი დეხვირი საშუალ ლეჩხუმისა, რომელსა შინა მოგვივლეს მეციხოვნე მუნ მყოფთა მოსახლეთა; ვთხოვეთ მას ზედა სამართალი; და ნაცვ-ლად სამართლისა მოცემისა, წაკვართვეს ციხეცა და მისცეს იგი და-დიანს.

გ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ—ქუთაისის ქალაქსა შინა ჩვენსა დაბეჭდელი იყო ჩვენ მიერ დუქანი ვაჭრის ჩვენისა; წინააღმდეგობად

ჩვენდა სტატისკის პოლიკონიუმს მოგლავს სამეფო ბეჭედი ჩვენა, გა-
ტებს დუქანი, გამოადო საქონელი და მასცა ჩვენ მაერ გაწერომაღას
ვაჭარს ჩვენსა.

დ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ—ციციანოკმა გამოგვიცხდა აღწე-
რილ ზუნტებთა შორის, რათა იდგეს სამეფოსა შინა ჩემსა მცარე
ნაწილი მხედრობისა, როტა ერთა ან ოცი კაცი, სადაცა მენებოს, და
დაგვიყენა მიორი ერთა ან ოცითა კაცითა. ხოლო აწ სადაც შე არა
მსებავს, უკითხავად ჩემდა დგანან სიმრავლე მხედრობისა.

ე) უკეთუ დაცულ არს წმინდათ,—გვაქვს სელმოწერალობა და
პირობა უფლის ფერთმარშლის დედოფინისა, რათა აკინიერ მეგდრის
მაგიერის რეგრუტის იმერეთს არა გარდმოკიდას საჭურველანა სალ-
დათი არცა ერთი, ხოლო აწ პოლკები დაზამთრებულ არანს.

ვ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—ქუთაისის სამეფოს სასახლესა და
თვით საწოლსა შინა ჩემსა დაბაღთა მოხელეთა უსხდათ ხასება, წართ-
მეულნი თავადთა ჩემთა მუასლენი.

ზ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—წაგვართვეს ქალაქცა ჩვენა ქუ-
თაისი, სადაც არღარა არს მეოფობა ჩვენი ესეოდენთა წელაწადთა.

თ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—დააქციეს სამეფო სასახლე ჩემი
ქუთაისის, ვიდრე საფუძველამდე.

თ) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—პირველა თავადა იმერეთასა
წულუკიძე, თვით სიძე ჩემი დავით, სალდათებმა შეაპერეს ქუთაისს,
ათრიეს, გალახეს, თავი გაუტეხეს და სისხლათა შეღებულა წარ-
მოდგა ჩვენთანს; ვსთხოვეთ მასზედა სამართადა, რაქელა ატყავა-
ხასუხეს: თავ. წულუკიძეს, თემც დანაშაულა არა ჰქონა, მაგრამ სალ-
დათებს ვერ ეცნათ, თორემ არ გალახავდნენო.

ი) უკეთუ დაიცვეს წმინდათ,—ესოდენთა წელაწადთა სდგანან
მხედრობანი რუსეთისანი სამეფოსა შინა ჩემსა, ვითარცა სახლსა შინა
თვისსა, და იზრდებიან შეშათა, სახლათა ჩვენ მაერ მიცემულათ,
პროვანტით, ფურაჟითა, ხარითა, ცხენითა, ურმითა, სასმელათა და
საზრდელითა და წარვლან დღეთა ზამთრისა და ზაფხულასათა მშვი-
დობით, გარნა ნაცვლად მადლობისა გვაგინებენ და შეურაცხვეთუნ
თავადთა და კეთილშობილთა ჩვენთა.

განვრცელებისათვის წერალისა არღარა დავსწერ რუსეთის უსარგებლოდ მრავალთა სხვათა მწუხარებათა ჩემთა, გარნა ვკითხავ მაღალ აღმატებულებასა თქვენსა: მოწყალეო ხელმწიფევე ჩემო! მიჰხედე ზემო აღწერილთა და მიზრძანეთ, სად არის დაცვა წმინდათ და უცვალებლად პირობასა და შეკრულობისა უწინარე თქვენსა მყოფთაგან?!. განა, მე ერთმორწმუნებისათვის და შიშისათვის ყოვლად მოწყალისა ხელმწიფისა ჩემისა აღვწერე კვალად იგივე პუნქტნი, ციციანოვისაგან აღწერილნი, თვინიერ შეუძლებელთა, ვინაიდგან დაწერა შეუძლებელთა არს უსაფუძვლო და მისწრაფულად დარღვევა, და ვინაიდგან მსურს საუკუნოდ უკვალებელი დგომა შესაძლებელსა შეკრულებასა შინა ჩემსა, აღვწერე პუნქტნი ჩემნი და მოვართვი კეთილმსახურსა განხილვასა თქვენსა. ხოლო დებუტატთათვის მე ვგონებ რომელ იყოს კანონი ესრედ. რათამცა დებუტატნი მეურსანი იყვნენ იგინი, რომელთა ზედა განისვენებს აზრი მეფისა მათისა, გარნა პატრვისათვის თქვენისა იყოს დანიშნულიცა ერთი თქვენ მიერ და სხვა გამოჩინულ ჩვენგან და წარიგზავნენ ახალთა ამათ შეკრულებათა ზედა, შემდგომად დამტკიცებისა უმაღლესითა ღრამატით...

დასასრულ გთხოვთ გულს მოდგინეთ, რათამცა სრულ ყოფად საუკუნოსა ამის კეთილ დაწყობილებისა და განცხადებად თქვენდა მიმართ კეთილ მისაღებელთა ფაქრთა ჩემთა, წარმოგზავნოთ ჩემდამი უფალი პავლე მიგილვეცკი.

ყოველთა ამათ კეთილ დაწყობილებისა აზრთა და სათხოველთა ჩემთა ზედა წარმოგზავნეთ მაღალ აღმატებულებისა თქვენისადმი ყოვლად უსამღვდელოესი უფალი ნიკოლოზ წმინდელ მიტროპოლიტი სოფრონისონს, თავადი აბაშიძე როსტომ და უფალი პროტოპოზი გამონი ნიკოლოზს, და გთხოვთ გულს მოდგინეთ, რათა მიიღოთ მამომბრავითა კეთილ მზრუნველობითა და შეაწყნაროთ აზრნი, მათდამი რწმუნებულნი ჩვენ მიერ“.

რამდენი წელიწადია რუსის ჯარი სარგებლობს იმერ-

ლების სახლებით, პური, შებნით, და მადლობის მაგივრად, ლანძღვითა და მძულვარებით ამკობენო. აი, რანაირად დაარღვიეს რუსებმა შერტების პირობა და მიაყენეს მეფესაც შეურაცხყოფა. რაც შეეხება გასაგზავნ დესპანებს, ეს უფლება თვით მეფეს ეკუთვნისო, მაინც რახან მთავარ-მართებელს უნებებია, ერთი იყოს იმის მიერ დასახელებული პირი და დანარჩენებს მე ამოვირჩევ, ვიზედაც გული მერჩისო. ამანათები რა საქიროა იმპერატორისთვის, და „ახალი მოვალეობის მუხლებს“ კი, როგორც შევიმუშავეთ, გიგზავნიო.

ასეთი იყო სოლომონის პრეტენზიები, როლის დაკმაყოფილებაც შეუძლებლად დაინახეს. „მოლაღატეს“ ჩირქიც მოსცხეს, რადგან პირადად არ ისურვა ნოლაპარაკება და მივარდნილს ტყეში იმალებოდა.

სოლომონ მეფის სვე გადაწყვეტილი იყო, მის პირობებს ყურადღებას აღარ აქცევდნენ, შემუშავებულ იქმნა ზურაბ წერეთლის მოსაზრებითა და სიმონოვიჩის მონაწილეობით გეგმა მეფის შეპყრობისა და ტახტიდან გადაგდებისა. აღერსიანის მოპყრობითა და დაიმედებით, რომ ლეჩხუმისა და დაქცეული ქუთაისის ნაზღაურს აუყენებდნენ, ცდილობდნენ, მეფე როგორმე ქუთაისში შეეტყუებინათ, გაეგზავნათ დესპანები პეტერბურგში, ამანათად მიეცათ ბატონიშვილი კონსტანტინე და წარჩინებულნი თავადნი და ამის შემდეგ შესაფერი დრო ენახათ, რომ დაეკრათ სოლომონ და გაეგზავნათ იგი ტფილისს.

სოლომონ ფრთხილად იქცეოდა. იგი ხედავდა რუსების სამზადისს და მათი ჯარის გაძლიერებას ახალციხიდან მოსალოდნელ განსაცდელის ასაცდენად. კი არა, როგორც მას არწმუნებდნენ, არამედ მის წინააღმდეგ. ტორმასოვი უარყოფდა სოლომონის მიერ ახალი პირობების შეცვრის სურვილს და უცხადებდა წერილით, რომ ვერ გაბედავს იმპერატორი შეაწუხოს ამგვარის თხოვნით.

ახალი ტრაქტატის შეკვრაზე მეფეს იმედი მოუსპეს და

მიიღეს ზომები მისს შესაპროზლად. ქუთაისში გაჰგზავნეს ქართლიდან თავადები ელიზბარ ერისთავი და ამირაჯიბი, რომ მათის იქაური ნათესავების დახმარებით პოლკოვნიკ სიმონოვიჩს მისცენ გზა 'შეადგინოს პარტია რუსეთის მომხრე პირთაგან. შეცვალდნენ მიემხროთ თავიანთკენ გურულნი და ნეგრელნი და აეჯანყებინათ რაქაც იმ პირობით, რომ იგი შემდგომ ზურაბ წერეთლისათვის დაეთმოთ. მეტადრე თავ. ლეონიძის მიმხრობას ურჩევდა ტორმასოვი სიმონოვიჩს, რადგან „ეგ თავადი შვიდი მცფის ზოლდაცა და ფულის გულისათვის ყველაფერს მოიქმედებსო“. სიმონოვიჩის დასახმარებლად გამზადებული იყო აგრეთვე ჯარი გორში და სურამში. ამ ჯარის უფროსებს, მიმავალს იმერეთში, გზა-გზა ხალხი უნდა დაეფიცებინათ რუსის ერთგულებაზე.

თუმცა ტორმასოვმა გადასწყვიტა ეხმარა ძალა სოლომონის დასამორჩილებლად, მაინც ცდილობდა მეფეს ნება-ყოფლობით რუსთა მოთხოვნილება აღესრულებინა. ამიტომ უბრძანა სიმონოვიჩს მეფის დანგრეული სასახლე მთავრობის ხარჯით განეახლებინა და მოსალაპარაკებლად ტფილისს გაეგზავნა იმერეთში გავლენიან მიტროპოლიტი გენათელი, იმპერატორის მომხრე. ტორმასოვმა ერთხელ კიდევ სცადა წერილით ჩაგონება და მეფის მორჯულება. იგი სწერდა, რომ ფილა იმპერატორის მოთმინებისა აღიესო და მრისხანებად შეიცვალაო. „ნაბრძანები მაქვსო, თუ მეფე სოლომონი კვლავ გაქირვეულდება და მორჩილებას არ გამოაცხადებს, ძალით ჩამოაგლიან მას სამეფოს“. ამიტომ უკანასკნელად ცდილობს ტორმასოვი აღსასრულებლად პირობები წარუდგინოს მეფეს, რომ მის საკეთილდღეოდ მიექცეს იმპერატორის ყურადღება.

პირობები შემდეგი იყო:

1) წარუდგინოს სიმონოვიჩს სამის დღის განმავლობაში პეტერბურგში დესპანებად გასაგზავნად ბატონიშვილი კონსტანტინე, სიძე მეფისა მალხაზ ანდრონიკაშვილი, თავადნი: სოლომონ ლეონიძე, სეხნია წულუკიძე, ქაიხოსრო წერეთელი

და როსტომ ნიჟარაძე. 2) გადავიდეს დაუყოვნებლოვ საცხოვრებლად ქუთაისს; 3) გაგზავნოს დესპანთა ხელით უმაღლესი თხოვნა მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ იმპერატორმა სამუდამოდ მიიღო იმერეთი თავის ქვეშევრდომად, მოინანიოს თავისი საქციელი და აღუთქვას მშვიდობიანი ერთგულება. მაშინაო, — ბრძანებს ტორმასოვი, — შეგრჩებათ იმერეთის მართვა იმ უფლებათ, რომელიც ტრაქტატით დაამობილი გაქვთ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ხმლით დავიმორჩილებ გაუგონარს, განვდევნი სამეფოდან და მოვაწყობ ერთგულ იმერთა საქმესაო. ამას უმატებდა საყვედურს, რომ ხუთი წელიწადია, რაც ერთგულობის ტრაქტატით შეეკრა მეფე რუსეთს, მაგრამ მაინც სპარსელებთან, გაქცეულ ბატონიშვილ ალექსანდრესთან, ახალციხის ფაშასთან და ტრაპიზონის სერასკირთან კავშირს არა სპობდა რუსთა სავენებლად; ყაზახთა სადგური ააკლებინა და ერთი ყაზახიც მოაკვლევინა, გზას უკრავდა სიმონოვიჩს ფოთისაკენ და სხვ.

სიმონოვიჩს სამის დღის ვადა უნდა მიეცა მეფისათვის ტორმასოვის მოთხოვნის ასასრულებლად, და თუ არ მოხერხდა ქედს, წაეყვანა ჯარი იმერეთში და გამოეცხადებინა მთავარ-მართველის პროკლამაცია. ამ პროკლამაციაში ჩამოთვლილია ზემო აღნიშნულნი მეფის დანაშაულობანი, რომლისთვისაც უმაღლესად ებრძანა მეფის იმერეთის სამეფოს მართვისაგან გაძევება, როგორც იმპერატორის ცხადი მტრისა, ტრაქტატის დამრღვევისა და ფიცის გამტეხისა. ამიტომ მთავარ-მართველი მიმართავდა სამღვდელოებას, თავად-აზნაურობასა და ერს შეეფიცათ იმპერატრისთვის ერთგულებაზე და უარეყოთ სოლომონ მეფე და ყოველი მასთან დამოკიდებულება, რათა აეცდინათ მოსალოდნელი უბედურება. პროკლამაცია თავდებოდა იმით, რომ ინიშნებოდა „დროებითი იმერეთის მმართველობა“ იმერთა წარჩინებულ თავად-აზნაურობისაგან რუსის მოხელის თავმჯდომარეობით, და იგინი, თანახმად თავიანთ სვინიდიისა და ხალხის ჩვეულებათა, შეეუბნებინა მშვიდობიანად და მოწყალებით მართვასაო.

ეს წერილი და პროკლამაცია ტორმასოვისა გაეგზავნა სიმონოვიჩს, ვიდრე მას მოუვიდოდა მეფისაგან თხოვნა ეახლებინა მოსალაპარაკებლად მისთვის იმერეთში ნადვორნი სოვეტნიკი მოგალევსკი. გენ. ტორმასოვმა აპიტომ უბრძანა სიმონოვიჩს პროკლამაციის გამოცხადების შეყენება, ვიდრე მოგალევსკისთან მოლაპარაკება არ გათავდებოდა. მოგალევსკის კი ტორმასოვმა გაატანა მეფესთან წერილი, რომელშიაც არ იწყნარებდა ახალი ხელშეკრულების პუნქტებს. მოგალევსკი ინახულა აღელვებულმა მეფემ ვარციხეში. იგი ყოყმანობდა, მიელო მოგალევსკის წინადადება, თუ—ლეონიძისა და ქაიხოსრო წერეთლის რჩევით—უარყუო. მოგალევსკი ოფიციალურს პასუხს თხოულობდა: ან ჰო, ან არა, და შეთახმებაზე ლაპარაკს არ აკრძალვებდა, რადგან ამის უფლება არა ჰქონდა მიცემული. დღე და ღამე გაუთავებელს ბაასში გავიდა და ბოლოს მოგალევსკიმ გამოუცხადა, რომ, მეფის სურვილისამებრ, თვით არ შეუძლიან გენ. ტორმასოვის მოთხოვნას რაიმე დაუკლოს, მაგრამ კურიერს გაგზავნის ტფილისს, იქნება მთავარ-მართებელმა „პატივი რამე სცეს“ სოლომონს.

აი, როგორ აგვიწერს მოგალევსკი მეფესთან მოლაპარაკებას ვარციხეში (ნახე ბ-ნ ხუსკივაძის წიგნი): „სოფ. ვარციხე ძლიერ ცუდ ადგილას მდებარეობს. სანამ მეფის სასახლემდის მივიდოდით, ორ ძლიერ ჩქარ მდინარეში უნდა გავსულიყავით—რიონსა და ყვირილაში. ამ მდინარეებზედ ხიდები არ იყო და განგებ ჩვენთვის გაწყობილ ნავეებით გავედით. ცოტა ხნის შემდეგ პირდაპირ წარუედქით მეფეს და გადავეცით თქვენი წერილები, რომლის მიღებაზედ მეფე სულ სხვა ფერზედ დადგა. ჩამომართვა წერილები, მაგრამ ჩემთანვე არ გაუხსნია. მოკლე მუსაიტის შემდეგ მე დავუკარი თავი და გავედი იმ ოთახში, რომელიც განგებ ჩემთვის იყო მომზადებული. აქ გამიშალეს: სუფრა და თავ. ს. ლეონიძესთან ერთად სადილად დამსვენს. სადილად, ჩვენს გარდა, სხვა თავადებიც ისხდნენ. სულ ორი საათის დამსხდარნი არ ვიქნებოდით, რომ

მოგვივიდა მეფისაგან კაცი და გავეჟანე იმ წამს. შევედი მეფესთან. მეუფეს წაეკითხა თქვენი *) წერალები და ჩვეულებრივის კლიმანჭურის კილოთი დამიწყო მუსაიფი და ამ მუსაიფიდგან გაჰოიჩკვა, რომ მეფეს რუსეთის მთავრობამ წაართვა ლეჩხუმის მაზრა, გაუოხრა სამეფო, დაუქცია ქუთაისში სასახლე (ეს სასახლე მე თვითონ ვნახე, მაგრამ იმას არამც თუ სასახლის სახელი არ ეწოდება, არამედ უბრალო სახლის სახელიც დიდია მისთვის), შეავიწროვა აქ დაყენებულმა რუსის ჯარმა და სხვანი... ამაზედ მე ვუპასუხე, რომ ამგვარის საჩივრებით თქვენ შეგიძლიანთ მიჰმართოთ პარლამირ მის იმპერატ. უდიდებულესობას და სთხოვოთ დეპუტაციის პირით დაგიბრუნოთ ლეჩხუმის მაზრა, როგორც თქვენი საკუთრება, თუკი ამის დასამტკიცებლად რაიმე საბუთები მოგეპოვებათ ხელში-მეთქი. ამაზედ მეფემ ვერაფერი მიპასუხა და გაჩერდა. თავ. სოლომონ ლეონიძემ ისარგებლა ამ შემთხვევით და დაიწყო ჩამოთვლა ყველა იმ მიზეზებისა, რომლის გამოც იმერეთის სამეფო დამცირდა და დაბეჩავდა. ლეონიძეს კიდევ ბევრი რამ უნდოდა ელაპარაკნა, მაგრამ შევაწყვეტინე ლაპარაკი, ვსთხოვე მეფეს გულახდით ემუსაიფნა ჩემთან, რადგან მე მისი თხოვნითა და მთავარ-მართველის მინდობილობით ვიყავი მასთან გაგზავნილი. ლეონიძემ უცებ შესწყვიტა ლაპარაკი; მეფემ-კი პირდაპირ მითხრა,—მე მსურს, რომ ლეჩხუმის მაზრა, რომელზედაც თავადის ციციანოვისაგან მოცემული ხელთაწერი საბუთი მაქვს (ეს საბუთი აქვე მაჩვენა), უკანვე დამიბრუნდეს და, მეორე, იმერეთის სამეფოდგან რუსის ჯარი გაყვანილ იქმნეს, რადგან ეს ორი მუხლი არც ერთი მე არ მიმიღია და არც ხელი მომიწერიაო. როდესაც ამაზედ ვუპასუხე მეფეს, რომ ეს ორივე მუხლი ჩართულია მის მიერ ხელმოწერილ ხელშეკრულებაში-მეთქი, მან აიღო ჯვარი და დაიფიცა, რომ ეს სულ ციციანოვის ხრიკები, იქნებაო: მე

---

*) ე. ი. გენ. ტორმასოვისა.

მის მიერ ხელ-მოწერილი საბუთი მომცა და ხელ-შეკრულობაში ცალკე შეატანაო; მაშ თავ. ციციანოვმა გასტეხა ფიცი და ხელშეკრულობის ძალაც მას დაურღვევიაო. ჯარის შესახებ მე მოვახსენე მეფეს, რომ რუსეთს დიდი ზარალი აქვს აქ ჯარის დაყენებით, რადგან ჩვენი ჯარი აქაურს ვერც სურსათს შეეუვისა და ვერც ჰაერს, იხოცებიან საწყლები, მაგრამ რა ჰქნას რუსეთმა, რომ, სანამ თათრები ომს არ გაათავებენ, იმერეთის სამეფო უნდა დაიცვას თათრებისაგან და ჯარიც ამიტომ სდგას-მეთქი. როდესაც თათრებთან ომი გათავდება და იმერეთშიაც აღარ იქნება საშიშო ცხოვრება, მაშინ ჯარსაც გავიყვანთ და დავტოვებთ მხოლოდ იმდენს, რამდენიც საჭირო იქნება თქვენ დასაცველად-მეთქი. ამაზედ მეფემ მიპასუხა, რომ ეს სრულებით საჭირო არ არის თქვენის მხრივოა: მე იმდენად ღონიერი ვარ, რომ არამც თუ თათრებისა, არც ერთ მეზობელ სახელმწიფოსი არ მეშინიან და ყოველთვის იმედი მაქვს, რომ რუსეთის ჯარის დაუხმარებლად დავსძლევ მათ, მაგრამ აქ სულ სხვა აზრი აქვს რუსეთს, და არა ის, რასაც თქვენ მეუბნებითო. თუ ეს ორი ჩემი თხოვნა იქნება შეწყნარებული, მაშინ დეპუტაციას გავგზავნი და მორჩილებასაც გამოვუცხადებ რუსეთის სახელმწიფოსაო“. აქ კიდევ ჩაერია მუსაიფში თავ. ს. ლეონიძე, მაგრამ მაშინვე შევაჩერე და ვსთხოვე, რომ ნება მოეცა მეფესთან მარტო მუსაიფისა, რადგან, მონღოების ძალით, ყოველივე საიდუმლოდ უნდა გადავსცე მეფეს და ამისათვის თქვენი აქ ყოფნა ხელის შემშლელი იქნება ამ შემთხვევაში-მეთქი. აქ-კი უნებლიეთ შეჩერდა გესლით სავსე ენა თავ. ლეონიძისა, ენა-ჩაკმენდილო გავიდა გარედ და თავ. ქაიხოსრო წერეთელიც თან წაიყვანა. დავრჩით მარტო მე და მეფე. მე გულახდილად და მოურიდებლად მოვახსენე მეფეს, რომ თქვენის მეფობის დღე დათვლილია, მათი იმპერატ. უდიდებულ. დიდად განრისხებულია თქვენზედ და, თუ ქედის მოხრითა და შეცდომების შენანიებით არ მიმართავთ ხელმწიფეს, იმ შემთხვევაში თქვენი ხსნა არსა-

იდან არ იქნება-მეტეი. ამაზე მკითხა:—მითხარით, რითი გან-
ვარისხე ასე რუსეთის ხელმწიფეო? ამის პასუხად ჩამოვთვალე
ყველა ის საქციელი მეფისა, რომლითაც ხუთის წლის გან-
მავლობაში ჩვენს ჯარს მოსვენებას არ აძლევდა. ამ მუსაიფის
დროს თუბცა ძლიერ აღელვებულ იყო, მაგრამ მაინც არ
გამაწყვეტინა მუსაიფი და მისმენდა.

გავათაღე ლაპარაკი. მეფეს ხმა არ ამოუღია. მეც გავ-
ჩუბდი და ასე დუმრლით გავატარეთ რამდენიმე წამი. შემ-
დეგ მეფემ აღელვებით მითხრა: „მე არც ერთს თქვენ ჩამოთ-
ვლილ დანაშაულობას არა ვკისრულობ, რადგან ისეთის კა-
ცების ნაღაპარაკებია, რომლებსაც სურთ ჩემის სამეფოს ხე-
ლში ჩაგდება და ჩემი თავიღვან მოშორება, მაგრამ ღმერთი
დიდია, იცოდეთ“!...

— მეფეო,— ვუპასუხე მე,— აბა ვინ არის დანაშაული იმაში,
რომ ქუთაისის ახლო დაეცნენ ჩვენს ჯარს და გაძარცვეს,
მოგვიკლეს ერთი კაზაკი, დაუხვდნენ სიმონოვიჩის ჯარს, შე-
უკრეს გზები და არ გაუშვეს დანიშნულს ადგრლას?.. აქ კი
მეფე დამშვიდდა და წყნარის სახით მკითხა:—კარგი, დათან-
ბოთო ყველაფერს თავი; მირჩიეთ, როგორ მოვიქცეო?

— აი, როგორ: ამ სამის დღის განმავლობაში გაგზავნეთ
დაპუტაცია, მოაწერეთ ხელი ხელშეკრულობას, შეპფიცეთ,
რომ მტკიცედ დაიცავთ ყველა იქ აღნიშნულს მუხლს, გად-
მოდით და დაბინავდით ქ. ქუთაისის სასახლეში და გაანთა-
ვისუფლეთ ბატონიშვილი კონსტანტინე მუხურის ციხიდან.

ამ სიტყვებმა ძლიერ შეაშინა მეფე, ხმა-ჩაკმენდილი იდგა
და მიყურებდა.

— მე კიდევ უფრო საშიში ამბავი უნდა გითხრათ-მეთეი,—
დავუმატე ჩემს მუსაიფს:—მისმა იმპერატ. უდიდებულესობამ
ველარ მოითმინა ამდენი თქვენი დატყუება და გადასწყვიტა
წაგერთვას თქვენ ძალით სამეფო და დამყარდეს იმერეთში
მშვიდობიანობა. ამ აზრით ჩვენი ჯარი უკვე მზად არის; სუ-
რამში სდგას ერთი ნაწილი და მეორეც ქუთაისის გარშემოა.

გურია და მეგრელია ჩვენსკენ არიან და, როგორც-კი ვაცნობებთ, შეუერთდებიან ჩვენს ჯარს და ჩვენთან ერთად იბრძოლებენ. მაშ რაღა დაგრჩენიათ, თუ არ შენანიებადა ქედის მოღრეკა. ისიც სულ ცოტა ხანში, თორემ თქვენთან კვლავ მუსაიფს აღარ აპირებენ-მეთქი.

რანაირად იმოქმედა ამ ანბავმა მეფეზედ, მე არ შემიწინავეს, რადგან სულ სამი საათი გაგრძელდა ჩვენი მუსაიფი, შეღამდა და მეფეს კი სანთლის მოტანა არ უბრძანებია. ჩვენ ბნელაში ვიჯექით და ვლაპარაკობდით. მეფის პირისახეს მე ვერ ვუყურებდი, მხოლოდ ერთმანეთის ხმა-ღა გვესმოდა. შემდეგ მიბრძანა: გადაედვით სახვალიოდ ეს საქმე და ხვალ ყველაფერს გეტყვიო. მე მოვახსენე, თუ ხვალ დილას პასუხი არ მივიღე თქვენგან, მე ერთის ღამის მეტი დარჩენა თქვენთან არ შემიძლიან და, თუ რამე ცუდი დაგემართოთ, თქვენსავე თავს დააბრალებთ-მეთქი. გამოვეთხოვეთ ერმანეთს და წავედ-წაშოვედით თავ-თავის ოთახებში. ამასთანავე ისიც მოვახსენე მეფეს, რომ რუსეთის მთავრობა დიდ ჯამაგირს დაგინიშნავთ და ხელმწიფეც არ მოგაკლებთ თავის მოწყალებასა და ყურადღებას-მეთქი, მაგრამ არც ერთი არ მიიღო, მხოლოდ მიიხრა,—მომცენ იმერეთში მეფობის ნება, გაიყვანონ იმერეთიდან თავისი ჯარი, მეტი მათგან მე არაფერი მოწყალება არც მინდა და არც ველიო.

შესანიშნავი ის მომენტი იყო, როდესაც მეფეს მოვახსენე—საცხოვრებლად ქუთაისში გადმობრძანდით-მეთქი. ეს ამბავი ისე ეუცხოვა და გაუკვირდა, რომ ორჯერ-სამჯერ მკითხა: „რაო, რაო? რას მეუბნებით? რას მირჩივთ?! გადავიდე საცხოვრებლად იქ, სადაც რუსის ჯარი სდგასო“? და როდესაც მოვახსენე: „ღიად, ღიად-მეთქი“,—მითხრა: „არა, ეს შეუძლებელია, ღიად, ყოველად შეუძლებელია!! ესწუხვარ, რატომა მთხოვეთ იმას, რაც არაფრის გზით არ შემიძლია ავასრულოო“. ამასთან დაუმატა, რომ თუ მართლა ხელმწიფე იმპე-

რატორს ასე ეძულვარ და არა სურს, რომ მე იმერეთის მეფედ ვითვლებოდე, შომწეროს ეს ბარათით და მაშინ მე თვითონ დავანებებ თავს ჩემს სამეფოს და გავშორდებიო. ამას შემდეგ მე გამოვეთხოვე და ჩემს ოთახში წავედი. აქ თავს. ს. ლეონიძემ განკარგულება მოახდინა და ვახშამი მოგვართვეს; ვახშამად თვითონ თავს. ს. ლეონიძეც დარჩა ჩემთან. ვახშამზედ საქმის შესახებ არ ჩამოუგდია ლაპარაკი, მაგრამ გაცივრით ვამაგებია, რომ მეფე ძლიერ შეწუხებულია, ძლიერ ეძინება ამ საქმის გადაწყვეტა და მთელი ღამე არ უძინიაო. მეორე დღეს შევიტყვე, რომ მეფეს წუხელის ვახშამიც არ უქამია, თუმცა-კი ჩვეულებრივად ყოველთვის ვახშამობდაო... ვახშმის შემდეგ წავიდა თავს. ს. ლეონიძე და თან გაჰყვა მას მთელი გროვა მეფის მოსამსახურეებისა, რომლებიც არიან უსაქმურად და მუქთად სკამენ პურს. დაგრჩი მარტო. გავგზავნე საიდუმლოდ კაცი თ. ზურაბ წერეთელთან და ვსთხოვე შემოსულიყო ჩემთან, მაგრამ თავადი შინ არ იყო, რადგან იმ ღამეს მეფეს დაებარებინა და მასთან შესულიყო. მის მაგიერ თავს. ქაიხოსრო წერეთელი შემოვიდა ჩემთან და მთელი ღამე საიდუმლოდ მელაპარაკა. თ. ქაიხოსრო წერეთელი სხვა ტანისამოსით იყო ჩაცმული და თითქო საიდუმლოდ მეფისაგან გამოგზავნილი...

თავს. ქაიხოსრო წერეთელსაც დიდი გავლენა აქვს მეფეზედ; იმასაც დიდად ენდობა მეფე. მუსაიფის დროს ვუთხარი თავად ქაიხოსროს, რომ მეფისთვის ერჩია რამე, ჩაეგონებია მორჩილება, რადგან მოკლე დროში დიდი უბედურება მოვლის სამეფოს—იმერეთს; ვუთხარი, რომ მათი იმპერატორებითი უდიდებულესობა ამგვარის თქვენის დეაწლისათვის დიდად დაგაჯილდოვებს თქვენ, როგორც ფულით, ისე ხარისხით და ადგილ-მამულით-მეთქი. თავს. ქაიხოსრო წერეთელი დამპირდა ყოველის ჩემის თხოვნის და წინადადების აღსრულებას და საიდუმლოდვე წავიდა. ამასთან მითხრა, რომ დილას, სანამ ინათებდეს, შემოვალ და ამბავს გაცნობებო, მაგ-

რამ არამც თუ მარტო ამაში მომატყუა; არამედ მეორე დღეს, როდესაც მეფემ რჩევა გაათავა და ამ რჩევის შედეგის გამო-საცხადებლად ჩემთან გამოგზავნილ არქიეპისკოპოსს სოფრო-ნიოს, დეკანოზს ნიკოლოზს, თავად სოლომონ ლეონიძეს და თავ. სეხნია წულუკიძეს მოჰყვა თან, შემოვიდა და დაიწყო ისეთი კილოთი და ენით ლაპარაკი, რომ თითქოს მე პირ-ველად მხედავდა და არც რაიმე მოლაპარაკება ჰქონდა ჩემ-თან. დახმარების მაგიერ პირველი დამშლელი და მეფის მრჩე-ველი ის შეიქნა.

გვითხრა, რომ მეფეს მხოლოდ ერთი თქვენი წინადა-დება შეუძლიან მიიღოს, დანარჩენი კი არც ერთია. მეფე თანახმა არის გაგზავნოს მხოლოდ დეპუტაცია, სხვა მუხლები დარჩება ისევ შეუცვლელადაო. ამაზედ მე ვკითხე თავ. ლე-ონიძეს, რომ ნუ-თუ ყველაფერი ეს, რაც თავადმა მიაგმო, მართალია-მეთქი, და იმანაც დაშიშოწმა; რომ ეს ყველაფერი ნამდვილი და მართალიაო. მაშინ მე ვსთხოვე მოეხსენებინათ მეფისთვის, რომ მე მინახულოს, გამოვეთხოვები და ამ პასუხს გადავსცემ ჩემს გამოგზავნელს-მეთქი. აქ-კი დაფაცურდნენ თავადები: გაიქცნენ მეფესთან, გადასცეს ჩემი პასუხი და ხელ ახლავ დაბრუნდნენ ჩემთან, მითხრეს, რომ მეფე ძევ-ლად გზავნის გენათელს და ქუთათელს მიტროპოლიტსაო, რომლებიც ყოველგვარ პირობას მისცემენ მეფის მაგიერა-დაო. რაც შეეხება ბატონიშვილის კონსტანტინეს განთავის-უფლებას და ძველად გაგზავნას, ეს არასფრის გზით არ მო-ხერხდებაო, რადგანაც ბატონიშვილი კონსტანტინე ძლიერ უყვარს ხალხს და განთავისუფლებული რომ ჰნახოს, მეფე-ზედ მეტი სიმძლავრე იმას მიეცემაო: ამასთან მთხოვა მეფემ, რომ გენათელთანა და ქუთათელთან ერთად წავსულვიყავით და კარგი აზრი წარმედგინა როგორც მის შესახებ, ისე ში-სის სამეფოს შესახებაც. „მე ყველაფერს შევასრულებ, ქუთა-ისშიაც გადმოვალ: საცხოვრებლად და დეპუტაციასაც გავ-გზავნიო; მხოლოდ ბატონიშვილს კონსტანტინეს ვერ გავანთა-

ვისუფლებო. ქუთაისშიაც მხოლოდ მაშინ გადმოვალ, როცა დაბრუნდება დეპუტაცია და წერილობითს საბუთს მომიტანს ხელმწიფისაგან, რომ იმერეთის მეფედ დამტოვა მისმა იმპერატორებითმა უდიდებულესობამ და ამასთან უზრუნველ-მყოფს რუსეთის ჯარისაგანაო“. ერთის სიტყვით, როგორც მეფის სიტყვებიდგან, ისე მისი სასახლის თავადების სიტყვა-არჩევინდგან ის აზრი გამოვიტანე, რომ მატყუებდნენ და ტყუილად დროს მაკარგვინებდნენ, თორემ არც ერთი სიტყვა იმათი მართალი არ იყო. მე გამოვეთხოვე მეფეს და დავაპირე ქუთაისშივე დაბრუნება, მაგრამ მეფემ მიჩნია კიდევ დავრჩენილვიყავი მასთან სოფ. ვარციხეში. მე მაინც აღარ მოვიცადე და წამოვედი. გზაში გამომყვნენ თავადები და დამპირდნენ მეფის დახმარებას, მაგრამ აღბად იმათაც ისე სჯეროდათ ჩემი სიტყვები, როგორც მე მათი. ქუთაისში დავბრუნდი, გადავეცი ყველაფერი სვიმონოვიჩს, რომელმაც იმ წამსვე აცნობა მამია გურიელს და მეგრელიის დედოფალს—დამზადებული ჯარები გამოეყვანათ და სამი დღის შემდეგ პირდაპირ ომი გამოეცხადებინათ. მე დარწმუნებული ვიყავი, ამგვარი მოძრაობა შიშის თავ-ზარს დასცემდა მეფეს და მორჩილების გრძნობებს აუშლიდა. თავ. ზურაბ წერეთელზედ ის უნდა გაცნობოთ, რომ ერთხელ სვიმონოვიჩის მოწოდებით უნდა მოსულიყო ქუთაისში და ვენახე მე, მაგრამ არ მოსულა. წამოსვლის დროს დავუბარე საიდუმლოდ, რომ მეფე დაეტოვებინა და ჩემთან ქუთაისში ჩამოსულიყო და კიდევაც შეასრულა, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ ვიშოვნე დრო, რომ მოველაპარაკო. ხვალ ან ზევ გავალთ მდ. რიონსა და ყვირილაში და დავეცემით ვარციხეს, სადაც გამაგრებულია მეფე თავის ჯარით. თავ. სოლომონ ლეონიძეზედ ყოველსავე უფრო დწერილებით შემდეგს წერილში გაცნობებთ, რადგან იგი ყველა თავადს გადააქარბებს ეშმაკობითაც და ქკუითაც. ის ერთად-ერთი კარის კაცია, რომელიც ამაგრებს მეფეს, თორემ ამდენ ხანს მეფე ყველაფერში დაგვემორჩილდებოდა.

ეს-ეს არის მოვიდა ჩვენს ჯარში ს. ვარციხიდან გელათის მონასტრის არქიმანდრიტი, რომელმაც გადმოგვცა, რომ მეფისაგან გამოგზავნილი ვარო, შეინანია მეფემ ყველაფერი და გთხოვთ შებრალეხასაო, მაგრამ ეს ყველაფერი სიცრუეა. მაშინვე გავგზავნე ჯაშუში და მოგვიტანა შემდეგი ამბავი: 19 ამ თვეს მეფემ გაგზავნა ახალციხის შერიფ-ფაშასთან თ.თ. ქაიხოსრო, სვიმონი და ბერი წულუკიძეები და სთხოვა მას დახმარება ჩვენის ჯარის წინააღმდეგ; მე დარწმუნებული ვარ შერი-ფაშა ამ თხოვნას კიდევაც შეასრულებს.

მოგალევესკიმ გაგზავნა სოლომონის თხოვნა ტორმასოვთან და დაუმატა თავის მხრივ, რომ ახლოა გაზაფხული დადგა, წყლები აღიღდნენ და ხეები გაიშალნენ. მეფე თუმცა ერთგულებას იცხადებს, მაინც სანდო არ არის, რადგან, როგორც კაცი სუსტი ჭკუითა და აზროვნობით, ყველას გავლენის ქვეშ არის. ამიტომ შესაძლოა მან უარყოს თავის ნათქვამი და საჭიროა მოემზადნენ გაბედული მოქმედებისთვისო. ეს აზრი მან გაუზიარა პოლკოვნიკ სიმონოვიჩსაც, რომელმაც გაგზავნა კაცები სამეგრელოსა და გურიის მთავრებთან, აგრეთვე სურამს პოლკოვნიკ სტალთან, რომ იმერეთისკენ წაშოეყვანათ ჯარი და გზა-გზა ხალხი ერთგულებაზე დაეფიცებინათ. ბრძანების თანახმად, 20 თებერვალს იმერეთს მოადგნენ სოფელ ალიდან საჩხერესა და სვირს გამოგზავნილი რაზმი მაიორის პრიბილოვისა და სურამიდან რაზმი მაიორის რეუტისა. ამ რაზმში იყო თვით ტორმასოვიც. 20 თებერვალი დანიშნული ჰქონდათ უკანასკნელ ვადად, როდესაც მეფეს პასუხი უნდა შეეტყობინებინა. ამ დღისთვის გადასდეს მთავარ-მართველის პროკლამაციის გამოცხადებაც. მიტროპოლიტი ქუთათელი, ზურაბ წერეთელი, მრავალნი თავად-აზნაურნი გამოცხადდნენ პრიბილოვთან და, მოისმინეს-რა პროკლამაცია, მისცეს ფიცი იმპერატორის ერთგულებაზე. მეფემ გაიგო რუსის ჯარის მოახლოება და განაახლა მოგალევესკისთან მოლაპარაკება: გაჩნდა მისვლა-მოსვლა ქ. ქუთაისსა და ვარციხეს შუა. მეფეს მოს-

დიოდა ცნობა, რომ ხალხი ფიცს აძლევს რუსებს, დანიშნული ვადაც ახლოვდებოდა და ამიტომ განიცდიდა დიდს სულიერს მწუხარებას. 19 თებერვალს გადასწვვიტა მისულიყო ქუთაისში და რუსების წინადადება მთლად მიელო, მაგრამ ამ დროს გაჩნდნენ ბატონიშვილი კონსტანტინე და თ. ლეონიძე, რომელთა გაელენითაც გაგზავნა უარი დამორჩილებაზე.

ასე დადგა 20 თებერვალი და პროკლამაციაც გამოცხადდა ქუთაისის ეკლესიებში. სიმონოვიჩმა დიდის ამბით დააფიცა ქუთათელები ერთგულებაზე. მცხოვრებლები გულგრილად შეხედნენ ამ ცერემონიას და დაბრუნდნენ ეკლესიიდან ყველიერის მხიარულად გასატარებლად. მეორე დღეს მოვიდა ქუთაისში გელათელი არქიმანდრიტი დავით, რომელმაც აცნობა სიმონოვიჩს, რომ მეფე ცრემლით ინანიებს თავის მოქმედებას და ითხოვს შიტოვებასო. მოგალევსკიმ ეს ამბავი სარწმუნოდ რა მიილო, რადგან გამცემლებმა შეატყობინეს, რომ 19-ს თებერვალს მეფემ კაცი გაგზავნა შერიფ-ფაშა ახალციხელთან ლეკების სათხოვნელად რუსების საწინააღმდეგოდ. ექვს გარეშეაო, — სწერდა მოგალევსკი ტორმასოვს, — რომ მეფე განიცდის ტრალიკულს მდგომარეობას, სწუხს და გრძნობს, რომ ორს წყალს შუა სდგასო. ერთნი ურჩევდნენ მეფეს დამორჩილებას, მეორენი აქეზებდნენ შესაბრძოლებლად. ზურაბ წერეთელი იმათ რიცხვში იყო, რომელთაც განეზრახათ ტორმასოვის ნოღზობა და იმერეთის სამეფეოს დღეთა გაგრძელება. ამ აზრით ზურაბმა 22 თებერვალს წერილით აცნობა ტორმასოვს, რომ იმერეთის დაქერა გადაედო ზამთრისთვის, რადგანაც ამ გაზაფხულობით ბევრნაირი დაბრკოლება მოელის ჯარსო. აქლა დაკმაყოფილდით მეფის ხელწერილითა და ამანათებით და ნუ მოითხოვთ თვით სოლომონი მოვიდეს ქუთაისს. ამასთანავე გთხოვთო, მეფეს ნუ წაართმევთ სამეფოს, მიუტევეთ, როგორც ჯერ არს კეთილისა და მოწყალე იმპერატორის მხრივო. ტორმასოვმა მიუგო ზურაბს, რომ სოლომონ ვალდებულდია აღასრულოს ეს, რაც იმპერატორისაგან ნაბძანებია,

და დარჩება მფლობელად სამეფოისა ძლიერ ხელმწიფის მფარველობის ქვეშე. ტორმასოვის პასუხი დაწერილი იყო სურამს 25 თებერვალს, ხოლო 21 თებერვალს სიმონოვიჩს მოუვიდა კაცი, რომელმაც გამოუცხადა, რომ მეფე თანახმაა მიცემული ყველა პირობები აასრულოსო.

პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა ამის გამო აცნობა ტორმასოვს, რომ მეფეს მან უარი შეუთვალა, რადგან მას სამეფო უფლება უკვე აყრილი აქვს და იმერეთი რუსეთის იმპერატორის გამგეობაში გადავიდა. შესაძლოა კიდევ მეფის ბედი გასწორდეს, თუ იგი წავა ტფილისს და პირადად სთხოვს მთავარ-პარტებელს იშუამდგომლოს იმპერატორთან მისი შეწყალებაო. ეს რჩევა გახდა იმის საბუთად, რომ 24 თებერვალს ქუთაისში ზოვიდნენ მიტროპოლიტი გენათელი და თავადი სეხნია წულუკიძე მეფეს წერილით, სადაც ითხოვდა: 1) მისი შუამავალნი წაეყვანათ ტორმასოვთან, რათა გამოეგზავნათ მეფისთვის პირადი მოლაპარაკების ნებართვა სოფ. ვახანში, და 2) გენათელის მობრუნებამდე შეეჩერებინათ ერთგულებაზე დაფიცება. უკანასკნელი თხოვნა მაშინვე უარპყვეს, ხოლო გენათელი და სეხნია წულუკიძე საზახთა თანხლებით წავიდნენ სურამს გენ. ტორმასოვთან, მაგრამ გზიდან დაბრუნდნენ, რადგან ტორმასოვი ტფილისში წასულიყო. მთავარ-პარტებელმა ნება დართო მეფეს პირადი ნახვისა იმ შემთხვევაში, თუ იმპერატორს ბრძანება აღსრულებული იქნება: მაშინ ან მე ვეაზღვბი ქუთაისში, ან-და საცა დამინიშნავს, იქ შევხვდებით ერთმანეთსო.

ამ მოლაპარაკების დროს რუსის ჯარი ყოველი მხრიდან უახლოვდებოდა მეფის სადგურს. მცხოვრებლები გარბოდნენ ტყეში ან მაგრდებოდნენ ციხეში. თავ. ქაიხოსრო წერეთელმა დასტოვა ოჯახი მოდი-ნახეს ციხეში და ამაოდ შეებრძოლა პრინციპის რაზმს; გააქცია რა ქაიხოსრო, პრინციპი მიადგა „არწივის საბუდარს“ — მოდი-ნახეს, რომლის მცველად გამოვიდა ცოლი ქაიხოსროსი, ეკატერინე აბაშიძის ასული.

ძველად ეს ციხე მიუვალნი იყო ახლა კი, ხუთი დღის შებრძოლების შემდეგ ქაიხოსროს ცოლი იძულებული იქმნა, სისხლის ღვრის ასაცდენად, კარი გაეღო რუსებისთვის და ერთგულებაზე შეეფიცნა!

იმ დროს, როცა იმერეთის აღმოსავლეთის ნაწილს აფიციებდნენ რუსეთის ერთგულებაზე, სიმონოვიჩს დასავლეთი და ჩრდილოეთი ნაწილები მოჰყავდა იმპერატორის ქვეშევრდომად. სამეგრელოდანაც ორი რაზმი წამოვიდა: მაიორების შჩელკაშევისა და გენდრიმოვიჩის წინამძღობლობით. პირველს მოსდევდა მილიცია მეგრელებისა—ლევან დადიანისა, და გურულთა—მამიას მოთავეობით. მარტის დასაწყისს 1810 წელს მხოლოდ სამხრეთ იმერეთს არ დაეფიცნა რუსთა ერთგულებაზე და ემზადებოდა მეფის დასაცველად ბრძოლისათვის. მეფემ ჯერ 20 თებერვალსვე გაისტუმრა ცოლშვილი მთაში და თვით 4000 შეკაზმული კაცით ვარციხეში შეეფარა. მცხოვრებლები ნელნელა სტოვებდნენ მეფეს, მხოლოდ სამღვდლოება და თავდა-აზნაურობა ერთგულად იცავდნენ მას. მაშინ კი, როცა პროკლამაციით რუსებმა გამოუცხადეს, რომ ურჩს წაერთმევა სამუდამოდ მამული და ყმაო, სოლომონის მომხრეთა რიცხვმა საგრძნობლად იკლო.

პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა მოისაზრისა, რათა მეფეს გზა შეუკრას ახალციხეს ან ოსეთში გასაქცევად, შემოარტყას ალყა სოლომონს და ისე მივიდეს ვარციხეზე. ამ მიზნით პოლკოვნიკმა დაიქირა ზეგანის ხევის გზაზე სოფ. ხანი; შეერთებული ახალციხესთან; მაიორმა კალატოზიშვილმა და ჭშტაბს-კაპიტანმა საგინაშვილმა დაიქირეს რიონის და ყვირილის გაღმა გასავალი ვარციხესთან, რომ მეფეს არ შესძლებოდა გაქცევა მუხურის ციხეში ან ოსებში. მაიორი რეუტი ყვირილას უნდა გასულიყო და მისდგომოდა ვარციხეს. მოგალევესკიმ მიიმხრო რამდენიმე იმერელი და იმათის 17 ნავით გადავიდნენ რიონს ნ-ს მარტს. საშინელის წვიმა-თქემით ისარგებლეს, რომ ჩუმად გადაპარულიყვნენ მეორე ნაპირას. დაიქირეს რა ქყვიში,

მიადგნენ ვარციხეს. მეფე სოლომონი, დატოვებული მხლებლების მხრივ, გაიქცა სოფ. ბაღდადში.

სოლომონ მეფემ ბაღდადიდან მიაშურა საქარას და აქ გამაგრდა ხანელებს დახმარებით. მოულოდნელად სოფ. ხანში გაჩნდნენ რუსება ლისანვეიჩის წინამძღოლობით და მოესპო მეფეს შველის იმედი, რადგან გზა ახალციხისკენ, საიდანაც მოელოდა ოსმალოს ჯარს, უკვე შეკრული ჰქონდა. ვარციხე და ბაღდადი აიღეს. რაქა ფიცს აძლევდა იმპერატორის ერთგულებაზე. მხოლოდ ხუთი გვარის თავადნი და 40 აზნაური დარჩნენ მეფის მხარეზე. 9 მარტს 1810 წ. მოგალევესკი სწერდა ტარმასოვს, მოსალოდნელიაო, რომ სოლომონ მეფეს შერჩება მხოლოდ ბატონიშვილი კონსტანტინე და სოლომონ ლეონიძე; თვით თავ. ქაიხოსრო წერეთელიც კი აპირებსო გადადგომას. სიმონოვიჩი გაუდგა ხანის ხეობას, სადაც დამწყვდეულია მეფე, და ამ ორ დღეში გადაწყდება მისი ბედით.

ამ გაჭირვებულს მდგომარეობაში მეფემ, მოკლებულმა საშუალებას, რომ გაქცეულიყო ახალციხეს, ან ერთ-ერთს იმ ციხეში (მუხურა, საპაიქავო და ქყვიში), რომელიც იმერთა ხელში დარჩა, დაუწყო სიმონოვიჩს მოლაპარაკება. 8 მარტს სოფ. ზეინდარს მოვიდნენ მისი დესპანნი მიტროპოლიტი გენათელი და სეხნია წულუკიძე, რომელთაც დავალებული ჰქონდათ, რომ სოლომონი უარს იტყვის სამეფოს გამგეობაზე, თუ ხელწერილით დაჰპირდებიან, რომ იმერეთში დასტოვებენ და მისცემენ საცხოვრებლად მამულს, მისგანვე დასაბეჯულს. სიმონოვიჩმა უარი შეუთვალა და ურჩია მეფეს ენდოს ტარმასოვს, ეახლოს ტფალისს და დარჩეს იქ, ვიდრე იმპერატორის გადაწყვეტილება მოვიდოდეს. მეფე იძულებული იყო მიეღო ეს პირობა და მოისურვა სიმონოვიჩის და მოგალევესკის პირადად ნახვა. სიმონოვიჩმა და მოგალევესკიმ, სოლომონ მეფის სურვილისამებრ, შეჭტიცეს ჯვარსა და სახარებაზე, რომ მეფეს არ დაატყვევებენ და გზად სამეფო პატივს არ მოაკლებენ. 12 მარტს მეფე რუსებს მიენდო და ითხოვა, რომ ტარმასოვთან

შეხვედრა დაუნიშნონ მას გორის ახლოს, სოფელში და არა ტფილისში.

15-ს მარტს სოლომონ მეფე, მოგალავსკის თანხლებით, წამოვიდა ცოლის მამულში, სოფ. საზანოში. როცა გამოიარა ზეკარზე, წამოასხა ხანის ხეობიდან თავისი მხლებელი იმერლები. ხოლო ამათ რიცხვში არ იყვნენ მეფის მრჩეველები—თ.თ. სოლომონ ლეონიძე და მალხაზ ანდრონიკაშვილი: იმათ მოასწრეს გაქცევა ახალციხეს, და ეს მათი ღალატი აღონებდა სიმონოვიჩს. სამღვდლოება და თავად-აზნაურობა ფიცს აძლევდა იმპერატორს ერთგულებაზე და მეფე ამას არ ეწინააღმდეგებოდა. იგი აშოშმინებდა იმერლებს იმით, რომ მთავარ-მართებელს მინდვრად შეხედება, და თუ თხოვნა მისი არ ისმინეს, დაბრუნდება უკანვე იმერეთში მთიან ადგილას გასამაგრებლად და მაშინ კი მათი დახმარება დასკირდება. ამგვარი მოწოდება მეფემ გაუგზავნა ციხის მცველებს საპაიქავოსა და ზუსტრაში. ამიტომაც ბევრგან რუსებს არ ემორჩილებოდნენ, მეტადრე გაუძალიანდა ციხე მუხური, რომელიც აიღეს მხოლოდ აპრილში.

საზანოში მეფე დარჩა სამი დღე და იქიდან მოგალავსკი, 500 შეიარაღებული იმერელი და რამდენიმე ყაზახი მოვიდნენ ბეკამს, სულ ნახევარ ვერსზე სურამიდან! აქ მოუვიდა მეფეს ცნობა, რომ ტორმასოვმა დაუნიშნა მას შესახვედრად გორი, რომელიც „გზად სდევსო ტფილისისაკენ, სადაც თქვენ უნდა ელოდოთ იმპერატორის მიერ თქვენის ბედის გადაწყვეტასაო“. როცა მოახლოვდნენ სოფ. დირბს, სოლომონმა მოითხოვა, რომ ტორმასოვმა პატივი სცეს და აქ ინახულოს იგი. მთავარ-მართებელმა დანუთმო აქ ცოტა და დასთანხმდა შეხვედროდა სოფ. ვარიანში. მეფე სოლომონს გული კარგს არას აგრძნობინებდა და ამიტომ სცადა დირბიდან ოსებში გაპარვა. შეუშინეველვად მას თვალ-ყურს ადევნებდნენ და ყველგან გზას უკრავდნენ. რაკი გაქცევის სურვილი გამოაქვეყნა, მოგალავსკიმ გაიოჯახა და მეფეს, რომ ამის შემდეგ რუსთა

მცველების ხელშია და დაუყოვნებლივ უნდა წავიდეს ვარიანში.

28 მარტს სოლომონ მეფე, როგორც „სახელოვანი ტყვე“, მოვიდა ვარიანში. ტორმასოვემა გამოუცხადა მეფეს, რომ იგი თავის ბედის გადაწყვეტილებას უნდა ელოდოს ტფილისში. ერთის თვის წინად რომ მომხდარიყო ეს მათი შეხვედრა, სოლომონს, იქნება, შერჩენოდა ტახტი, ხოლო იმერეთს აცდენოდა სისხლის ღვრა, დანგრევა და აწიოკება. ახლა კი შებოქილი მეფე მოიყვანეს გორში. მისი მხლებელნი დააფიცეს და უკან გაისტუმრეს, გარდა ასი კაცისა, რომელნიც დასტოვეს მეფესთან. ტფილისში მეფე დააყენეს სუმბათაშვილის სახლში და დარაჯი დაუნიშნეს, რამაც ფრიად გააკვირვა იმერი თავად-აზნაურობა, სიმონოვიჩის დაპირებას მინდობილი. როცა მიტროპოლიტთა კრებამ მოითხოვა სოლომონის იმერეთში დაბრუნება, მთავარ-მართველმა უპასუხა, რომ იმერეთი სამულდამოდ იმპერიასთან შეერთებულ იქმნა და მეფის მართველობის მაგივრად ინიშნება „დროებითი გამგეობაო“. აღელვების მიზეზის მოსასპობლად გენ. ტორმასოვემა უბრძანა სიმონოვიჩს მეფის ქვრივი (დედოფალი დარეჯანი, გიორგი ბატონიშვილის მეუღლე) შეილებით სამეგრელოდან ტფილისში გამოეგზავნა. რაც შეეხება თვით სოლომონს, გენ. ტორმასოვი თხოულობდა მისსა და ბატონიშვილის კონსტანტინეს რუსეთში გადასახლებას, რადგან მეფისადმი ერთგულება მაინც მტკიცეა იმერეთში და მისი იქ ყოფნა საშიშიაო. მეფეს, იმის აზრით, დაენიშნებოდა შესაფერი პენცია და საცხოვრებლად რუსის სოფელი. ტორმასოვი დიდად კმაყოფილი იყო, რომ ზუთი წლის განმავლობაში ურჩობით განთქმული მეფე ტყვედ ჰყავდა ტფილისში. მადლობა გამოუცხადა მან ჯარს, დააჯილდოვებინა სიმონოვიჩი გენერლის ჩინით და დანიშნა იმერეთისა, სამეგრელოსა და გურიის საქმეების მმართველად და სარდლად იქ მდგომის რუსის ჯარებისა. მშვიდობიანობის ჩამოვარდნა იმერეთში მაინც არ მოხდა. უმთავრესი მიზეზი ამისა ის იყო,

რომ მეფე, თუმცა სასტიკი ზომები იყო მიღებული, 11 მაისს 1810 წ. გაიქცა ტფილისიდან და მიიმალა.

თავ. სუმბათაშვილის სახლები, სადაც სოლომონ მეფეს ინახავდნენ, მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა მხარეზედ, ავლაბრის ხიდის ახლოს. სახლი განმარტოებულად იდგა და გარს ერტყა მაღალი გალავანი ვიწრო გასავალი კარით. სახლის დარაჯობა ტორმასოვმა დაავალა მაიორს კომენენს. ამან ბალის კართან დააყენა ყურის მგდებელი. სუმბათაშვილის მოვალეობას შეადგენდა ყოველ-დღიურად იმ პირთა სიის შედგენა, რომელნიც მეფის სანახავად მოდიოდნენ, უნდა თვალი ეღვენებინა მეფის ავი განზრახულებისათვის და საღამოდან მოყოლებული გათენებამდის, მხლებელთა გარდა, არავინ გაეტარებინა სასახლეში. ქალაქის ბოქაულს ბარათაშვილს უბრძანეს დაენიშნა მეფის სამსახურისთვის ორი პოლიციელი და ღამით აგზავნიდნენ ბალის კართან სამს პოლიციელს, რომელნიც დარაჯს უსახელებდნენ მეფესთან შემსვლელს პირებს. მეფის მხლებელთა ცხენები მტკვრის გაღმა იყვნენ საძოვარზე და ბოქაულის დაუკითხავად გამოლმა ვერავინ გადმორეკავდა. მეფესთან შედიოდნენ ისინი, ვისაც ნება ჰქონდა აღებული. მეფეს განუწყვეტილად ახლდა ერთი ოფიცერიც.

ამდენი გასაფრთხილებელი ზომების მიუხედავად, მეფე მაინც გაიპარა *), ხელშეწყობილი ოფიციალურ პირთა მიერ, რომელთაც ვალად ედოთ მისი დაცვა მის გაქცევამდე. ბოქაულის დაუკითხავად 20 ცხენი გადმოიყვანეს მდინარე ვერაზე. წინა ღამეს როსტომ წერეთელმა და გრიგოლ ერისთავმა გადმოარეკინეს თავიანთ კაცებს ექვსი ცხენი და მოიყვანეს მეჩეთის ნანგრევთან, რომელიც ექვს ნაბიჯზე იყო გალავნის კარებთან. კაკუცა აბიშიძემ ბოქაულს ბარათაშვილს აუხსნა, რომ ცხენები სპირდებათ მეფის კაცებს, რომელნიც იმერეთში

---

*) ეს მოხდა, დავით ბატონიშვილის სიტყვით, 13 მაისს 1810 წ., ღამესა, რომელი თენდებოდა შუაზატიკის დღესასწაული.

მიდიანო, და უჩვენა ქალაქის ნაგლეჯი ბილეთის მაგივრად, რომელიც, ტორმასოვის ბრძანებით, თავისუფალ გზას უხსნიდა იმათ, ვინც იმერთაგანი ბრუნდება სამშობლოში. გაქცევის ღამეს ორმა პოლიციელმა თავლის ბანზედ დაიძინეს, მესამე მთელის ღამით მეჩეთში მოეწყო. დარაჯი დარჩა მარტოკა. სოლომონმა იმ ღამეს თავი მოიავათმყოფა და ადრე შევიდა დასაძინებლს ოთახში, ივახუშმა ქაიხოსრო წერეთელთან, გაიხადა ტანისამოსი და დაწვა. თავ. წერეთელი გამოვიდა, ხოლო ათ საათზე დაბრუნდა სოლომონთან და შეატყობინა, რომ ცხენები მზად არიანო. მოხუცმა მოსამსახურემ *) მიაართვა დამზადებული უბრალო ტანისამოსი, რომლის მაგივრად მომტანმა მელუქნემ ბეჟან მურასოვმა წაიღო მეფის ძვირფასი ტანთსაცმელი. მეფემ გადაიკვა კაბა, ნაცრით პირი მოისვარა, საღვინე აიღო ხელში (ბატონიშვილ დავითის სიტყვით, წამოიკიდა ტიკქორა) და გავიდა ქაიხოსრო წერეთლის ოთახზე ბაღში. სოლომონმა ორს დარაჯს გაუარა და თამამად უპასუხა, რომ იგი მეფის მსახურია და მიდის მტკვარზე წყალის მოსატანად. ქუჩაში მას უცდიდა ერთი იმერელი, რომელიც, ვითარცა საექვეო, წინა დღეებში, კომენდანტის განკარგულებით, გადაყენებული იყო მეფის სახლის მცველობის მოვალეობისაგან. ამან გაატარა მეფე ქალაქით და მიიყვანა გასაველთან, სადაც დარაჯმა გააჩერა, მაგრამ რაკი დაინახა პოლიეცელი, სამსახურისთვის მიმავალი, გაატარა გალაფნის გარედ. აქ დახვდნენ მეფეს ოთხი თავადი წერეთელი, მათ შორის ზურაბის შვილი, ძმანი ერისთავი, აბაშიძე, 23 ცხენოსანი, და ამათის თანხლებით გაუდგა სოლომონი „თრიალეთის ქერძო“ (გზას?). ტორმასოვი ამ

---

*) ეს მოსამსახურე მეფესთან შეზრდილი აზნაური იყო. მას გაანდო საიდუმლოება ქაიხოსრო წერეთელმა; მოსამსახურე მეფის ლოგინში ჩაწვა და თავისი კაბა მეფეს მიაართვა. („კრებული“ 1872 წ. № 10—12, ილარიონ ქართლელის ნაამბობი).

დროს ტფილისში არ იყო: ყარაბახში მოლაპარაკება ჰქონდა სპარსელ მირზა ბეზიურკთან ზაფის შესახებ. ამიტომ მეფის გაპარვის გამოძევალების შემდეგ პირველი განკარგულება მოახდინა საქართველოს მმართველმა გენერალმა ახვერდოვმა და ტფილისის სამხედრო გუბერნატორმა გენერალმა როზენმა. ბორჩალოს მოურავს ებრძანა გზები შეჰკრას დმანისიდან ახალციხისკენ მიმავალი. სიმონოვიჩს მისწერეს ეცადოს მეფე დაიჭიროს, თუ იგი იმერეთში დაბრუნდეს. მაგრამ ამაოდ ჩაიარა მიღებულმა ზომებმა. დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მეფის გაქცევამ იმპერატორ ალექსანდრე პირველზე. გარდა პოლიტიკურის მნიშვნელობისა, ეს საქციელი ამტკიცებდა „სოლომონის მიერ ორკეც შეურაცხყოფას მონაქვის წყალობისა“ იმით, რომ ტფილისში მეფემ თავის ოთახში დასტოვა ორდენი ალექსანდრე ნეველისა, უმაღლესად ბოძებული 1804 წ.

იმპერატორმა გამოუგზავნა ტორმასოვს ბრძანება მისცეს სამხედრო სამართალში გენარალი როზენი, როგორც ტფილისის ჯარის დროებითი უფროსი კომანდირი; დანარჩენნი პირნი, ვისაც რაიმე მონაწილეობა აქვს მიღებული მეფის გაქცევაში, სასტიკად და სწრაფად დასჯილ ყოფილიყვნენ. სამართალმა როზენი უდანაშაულო იცნო, ხოლო ტფილისის კომენდანტი კომენი ხუთის თვით დაიპირეს და შემდეგ სამსახურიდანაც სამუდამოდ დაითხოვეს. პოლიციებისტერს ბარათაშვილს აზნაურობა აპყარეს და სალდათად გაგზავნეს. მეფის გაქცევაში უმთავრეს მშველელ პოლიციელებს ავთანდილოვს, პენტელევსა და ერივანსკის, აგრეთვე მელუქნე მურასოვს, სიკვდილით დასჯა გადაუწყვიტეს. მეფის მსახურს ტაბუკაშვილს და დალაქს სალამაძეს ჩამოხრჩობა ტორმასოვმა ციმბირში გაგზავნაზედ შეუცვალა. ასის-თავს ფალავნდიშვილს, რომელსაც ბრალდებოდა იმერთა ჯოგიდგან ცხენის გადმოყვანა მტკვრის გადმოღმა, გამოძიებამ ვერ დაუმტკიცა დანაშაული და „ღმერთს მბრძანდო მისი საქმე“; ხოლო გენ. ტორმასოვმა სასამართლოს ამ რეზოლიუციას თავის ხელით მოაწერა: „დახვრიტეთ“!

ძვირად დაუჯდათ იმერლებს მეფის განთავისუფლება *), მაგრამ უფრო მეტი მსხვერპლი მოელოდა მის შვეიწროებულს სამეფოს.

ტორმასოვი დაბრუნდა საჩქაროდ ყარაბახიდან და შეეცადა იმერეთში არეულობა არ მომხდარიყო. სიმონოვიჩს ებრძანა ხანის და ზეგანის ხეობებს ადვენოს თვალი, დაიჭიროს ჯარით უსაქიროესი ადგილები და აუკვეთოს მეფეს იმერეთთან მისვლა-მოსვლა. ამ აზრით ფოთში დაატუსაღეს დედოფალი მარიამი, დაი მისი მიქელაძის მეუღლე და მალხაზ ანდრონიკაშვილის ცალი. მეფესთან გაქცეულ თავადთა ოჯახობა დაატუსაღეს და მათი მამული სახაზინოდ ჩაირიცხა, რომ მით დაეჯილდოვებინათ რუსთა ერთგულნი. ტორმასოვმა მიჰმართა იმერ მიტროპოლიტთა კრებას და ურჩევდა ამაოდ ნუ ცდილობენ „ღეთის მოწინააღმდეგე მეფის დაბრუნებას“.

გავიდა. რა თრიალგეთს, სოლომონი შეხვდა ლეკთა მხედრობას მაჰმად-ბეგლადის წინამძღოლობით და მათის თანხლებით მშვიდობით მიაღწია ახალციხის საზღვარს და 13 მაისს მივიდა სოფელს კოტელს, სადაც ამ დროს იყო ბატონიშვილი ალექსანდრე. ამან იმერეთს გამოუგზავნა მოწოდება ერთგულება დამტკიცებინათ ბაგრატიონთა სახლისთვის. თვით სოლომონმაც მიჰმართა წერილებით იმერლებს, ხოლო მიტროპოლიტებს გენათელს და სოფრონს სთხოვდა დახმარებას რუსის მთავრობასთან. აჰავე დროს სთხოვდა ლოსიათხეველებს თავი გაეწირათ მის დასახსნელად, რომ არ დამართებოდა ისეთი დღე, როგორც ქართლებს, რომელნიც რუსთა გავლენით წითელ პარასკევს ხორცსა სკამენ და ხორციტ იწვიან. რუსები დაპირდნენ მათ ოქროებს, ახლა კი ღარიბსა და მიცვალებულზედაც

---

*) სოლომონის გაქცევის ამბავს ცოტა სხვანაირად მოგვითხრობს გაბრიელ მოძღვარი ათონელ ილარიონ ქართლელის სიტყვით („კრებული“ 1872 წ., № X—XII). ბართაშვილმა თვით გადასცა ცხენი დაქანცულ მეფეს, რომელსაც იგი შემოხვდა ქალაქს გარედ სოფლიდან მომავალი.

ყველას სამ-სამ მანეთს ართმევენ, სახლებს უპატიურებენ და ამცირებენ. ასეთი დღე მოგვლით თქვენცაო, თუ დამივიწყებთ მე, თქვენს კეთილ მოყვარესაო. მიტროპოლიტს დოსითეოსს სწერდა, რომ მან ირჩია მათთან სიკვდილი, ვიდრე რუსეთში დიდება, და ახლა თავზედ ხელი აელო, რომ იმერეთში დაბრუნდეს. აუწერს-რა მომავალს განსაცდელს, მეფე სთხოვს დახმარებას ღვინითა და არაყით. ამგვართვე კდილობს მიიპყროს თანაგრძნობა იმერეთის თავად-აზნაურობისა და თვით ზურაბ წერეთელსაც კი მიჰმართავს წერილით *).

სხვათა შორის, დიდის გრძნობით სავსე წერილი მისწერა ქუთათელს დოსითეოსს იმავე წელს 17 მაისს:

...„მეფე სრულიად იმერთა სოლომონ უსაჰლოესს მარჯვენეს სანოცხით ამჰორის ყოფას ზოგახსენებთ,—სწერდა მეფე მიტროპოლიტს.—მერმეთ, როდესაც გადაწყვეტიტ გული დავაჯერე, რომ რუსეთს მისტუმრებდნენ, თქვენის მოშორებისა და იმერეთის საუკუნოდ დატოვების ცეცხლი ჩემს გულს მოეგზნა; ცას ქვეშეთს დიდებას—თქვენთან ყოფნა, თქვენთან სიხარული, თქვენთან სიკოცხლე და სიკვდილი ვირჩიე. ჩემი თავი გადავსდევ და ათს ამ თვეს, ღამის ორ საათს, ღვთის მოწყალეობით ქალაქიდგან გამოვედი. ოთხნი წერეთელნი, ორნი ძმები ერისთავები და დაუშუშვილი მათის კაცებით, ოც და სამი ცხენიანი, აქ—ახალციხეში, მშვიდობით მოვედი: თქმად შეუძლებელია დიდთა და მცირეთაგან ერთობით ჩემის მისვლისათვის ამათი სიხარული.

„აწ თქვენგან და მთელად იმერეთისაგან ჩემი საწადელი ეს არის,—მე თუ სხვა სამსახური რამ დამიკლია იმერეთისათვის; ეს კი ყველამ იცით, რომ თქვენის პატივისცემისა და სიყვარულისაგან არაოდეს ჩემი გული არ გაშაძლარა; აწ კიდევ სიკვდილისა და განსაცდელისათვის თავი გადავსდევ თქვენ-

---

*) ნახე „იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე“ თ. ხუსკივაძისა, გვ. 57—59, ყვირილა, 1903.

თან სიციცხლისათვის. ამაზედაც ფიციით გარწმუნებთ, რომ თუ იმერეთს ჩემის დაკარგვით ბედნიერება და თავისუფლება მივეცემოდეს, როგორც მე თქვენის მოუშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაკარგვას სასიხარულოდ მივიღებდი; მაგრამ ვიცი და თქვენც ჰხედავთ, რომ როგორც სხვა, თქვენი მეზობელნი, იმათ ხელში უნუგეშოდ კენესიან და დღე და დღე ოჯახის პატივიდგან მდაბლდებიან, სახლის და ცოლ-შვილის უპატიობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზედ გულდასმული შეიქმნენ, მერე უმწარესი და ყოველს მეზობლებზედ უძნელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროს აძლევენ, ხვალ მათის ოჯახის საცხოვრებელსაც წაართმევენ. დღეს რომ პატივსა სცემენ, ხვალ ყოველ ქვეყანისაგან იმერეთში უმეტესად დაკრძალულ ცოლ-შვილის პატიოსნებას უპატიოდ გახდიან. შეჰხედეთ საქართველოს, რომელიც პირველში ფიციითა და ოქროთი მოატყუეს და დღეს აღარც სიძლიდრე უხარიათ და აღარც თავისი სახლი და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცით, რომ თავის ჩვეულებას თქვენთვის არ გამოცვლიან; არც თქვენს მამა-პაპას არ იცნობდნენ, არცა აქვსთ სიყვარული და გულის შეტკინება, რომელიც მე მაქვს, გიცნობთ და მიცნობთ.

„ეს არის დღე ერთგულებისა და ჩვენთვის დათხეულთა მამა-პაპათა თქვენთა სისხლთა განახლებისა, რომ განთავისუფლებისა თქვენისათვის გამოაცხადოთ ერთგულება თქვენი, რომლითაც აქამდე ყოველს ქვეყანაზედ იმერეთი ჩინებული ყოფილა მემკვიდრის მეფის ერთგულობაზედ და უმეტესად თქვენი ოჯახი და თვით თქვენ ჩვენთვის თავდადებულნი ბრძანებულხართ. ნუ დაიდებთ საუკუნოდ საძრახისს საქმეს და ნუ დაიღუპებით ქართლსავით, რომელნიც სულიერად დიდ პარასკევს ხორცს სქამენ და ხორციელად გატანჯულნი სიკვდილს ნატრულობენ. გაისარჯეთ თქვენებურად, ოჯახი დიდი თუ მცირე, თქვენი მოკეთებული, და თქვენი სამწყსო იმერეთში ყველანი

განამტკიცეთ და თქვენი ჩემზედ მამა-შვილური სიყვარული და შემძლებლობა დღეს გამოაცხადეთ. თუ დამაჯერებთ, მე თვითონ შემოვალ თქვენთან და უცხო ჯარებს აღარას დავეძებ, რომ ღვთისა და თქვენის შესაწუხებელი საქმე არ მოჰხდეს-რა და, როგორც თქვენგან პასუხი მომივა, ამად გული დააჯერეთ თქვენთან და იმერეთში ცხოვრებისათვის ჩემი სიცოცხლე უნდა დავასრულო, იცოდეთ“...

ამგვარივე წერილები მისწერა მეფემ სახლთ-ხუცესს თავ-ზურაბ წერეთელსა და სხვებს... მეფე დიდ მზადებაში იყო. მას იმედი არ დაჰქარგოდა, რომ იმერეთის ტახტი ოდესმე ისევ ხელში ჩაუვარდებოდა.

მეფის მოწოდების გასანიავებლად, სიმონოვიჩმა გამოუცხადა თავ-აზნაურობას და სამღვდელოებას პროკლამაცია, რომ მათ მოსპონ სოლომონთან კავშირი და დამოკიდებულება. მეფის წერილების მიმტანს ჰპირდებოდა ჯილდოს, ვისაც კი შენიშნავდა მეფესთან დაახლოვებას, უქადდა გაწყებლვას და ციმბირში განდევნას და მამულ-ღედულის წართმევას ერთგულთა დასაკმაყოფილებლად. მიუხედავად ამ სასტიკ ზომებისა, დამოკიდებულობას მეფესთან იმერნი არა სპობდნენ. დეკნილმა მეფემ ხალხის თვალში მოიპოვა უფრო მეტი პატივისცემა და თანაგრძნობა. მისი წერილები მივარდნილს სოფლებშიაც უღვიძებდა ხალხს სურვილს მიეცათ მხარი ტანჯულ გვირგვინოსანისთვის. ხალხის მოძრაობას ისიც უწყობდა ხელს, რომ რუსის ახალი მმართველობა არ აკმაყოფილებდა მცხოვრებთა მოთხოვნილებას, გაჰგეობა ისევ ძველს მოურავებს და ბოქაულებს დარჩათ.

იმერეთი არ დაწყენარდებოა, სწერდა სიმონოვიჩი, ვიდრე სოლომონი ისევ მეფედ არ იქნება, ხოლო სხვა პირის მეფობა ერს არა სურსო. რუსების მდგომარეობა ამიტომ შეიქნა ფრიად საძნელო. მომხრე იმერეთში არაფინა ჰყავდათ. ზურაბ წერეთელი, რომლის იმედიც ჰქონდათ, შორიდან უყურებდა სეირს. სიმონოვიჩს არა ჰქონდა გავლენა იმერეთში და სახელი გაიტეხა მით, რომ ჯვარ-სახარებზე შეჰფიცა სოლო-

მონს ხელშეუხებლობა და ბოლოს კი მახეში გააზა. შემდეგ ასე მოაბტყუა კიდევ მარიამ დედოფალი, რომელიც დაპირებული ტფილისის მაგივრად გაგზავნეს საცხოვრებლად რუსეთს. აღთქმული ჯილდოც დამსახურებულ პირებს ვერ გამოუტანა. ტორმასოვმა იწყინა ეს მოხსენება სიმონოვიჩისა: უარპყოფდა, რომ მეფეს ტფილისში ტყვესავეთ ინახავდა და ამტკიცებდა, რომ არაფერში არ უპტყუნია სოლომონის წინაშე, რომელიც დამნაშავეა თავის მოუთმენლობით ბედის უკულმა დატრიალებაში.

სიმონოვიჩს მართვაში დასახმარებლად, ტორმასოვმა სთხოვა ქუთაისში გადასვლა თავად ზურაბ წერეთელს, მაგრამ ამან უარი შემოუთვალა და წავიდა საჩხერეს იმ მიზნით, რომ ქალს ჯვარსა ვწერ ლევან დადიანზეო. ზურაბმა აქაც, როგორც სიმონოვიჩი სამართლიანად იწერება მოხსენებაში, თავი დააღწია რუსებს გაპირებულს მდგომარეობაში და ორპირობითი საქცაელით ეპვი დაუბადა, რომ იგი მხარს უქერს მეფეს ტახტის დაბრუნების ცდაში. მაინც, ზურაბიც რომ მიშველებოდა, მთავრობა იმერეთს ვერ დაამშვიდებდა, რადგანაც სამეფოს მოედო საერთო და სტიქიური აღელვება; გზები შეიკრა. სიმონოვიჩის კაცებს და გაგზავნილ მოხსენებას აჩერებდნენ, მეფის ბინას უმაღავდნენ.

აჯანყებულნი შეადგენდნენ რაზმებს და დაუწყეს რუსებს დევნა. ქაიხოსრო აბაშიძის მოთავეობით მოქმედობდა რაზმი 2000 კაცამდის. სიმონოვიჩმა ამათ წინააღმდეგ გაგზავნა მაიორი კალატოზიშვილი ორი როტით ლოსიათხევისკენ. აჯანყებულთ ვიწრო ადგილას შემეწყვიდის იგი, 50 მოპკლეს და დასქრეს, ამათ რიცხვში თვით კალატოზიშვილიც გამოასალმეს წუთი-სოფელს. ამისმა მოადგილემ ტიტოვმა დასძლია იმერლებს, — მოუკლა მათ ასი კაცი, მაგრამ კი ვერ გაპფანტა: იგინი შეეფარნენ გამაგრებულს სოფელს ზაქარას *). ამ პირველი შეტა-

*) ბატონიშვილი დავითი ასე მოგვითხრობს ამ ამბავს: სცნეს რა იმერთა მეფისა აღსვლაი ახალციხეს, შეიქმნა მათ შორის აღრეულობაი

კების შედეგი ის იყო, რომ აღელვება მოედო მთელს მხარეს და შეჰკრა გზა აღმოსავლეთ საქართველოსთან. ეს გაკირვებული მდგომარეობა აცნობა ტორმასოვს ზურაბ წერეთელმა. სიმონოვიჩი, სჩანს, სეკმის ვითარებას გულახდილად ვერ ატყობინებდა მთავარ-მართველს.

24 ივნისს ტორმასოვმა მიაშველა ქართლიდამ სიმონოვიჩს მაიორის კნიაჟევიჩის კომანდობით ორი როტა და ერთი ზარბაზანი. ამით შეხვდათ იმერთა რაზმი, მწარედ შეიბნენ, 20 კაცი მოუკლეს, 48 დაუჭრეს რუსებს, მაგრამ იმათ მაინც ქუთაისს მოაღწიეს. ამავე დროს კაპიტან სუხანოვის როტას დაეცნენ ბაღდადთან და დიდი ზარალი მისცეს. სათითაოდ ყაზახთა მოკვლაც გახშირდა. იმერეთი ზღვასავეით დელავდა. სოლომონ მეფე ივნისის დამდეგს მოვიდა იმერეთს ახალციხიდან ლეკების და ოსმალოს რაზმით; რამდენიმე მოკლულ რუსის თავი მეფემ მადლობის ნიშნად სწრაფად გაუგზავნა შერიფ-ფაშას, რომელიც სოლომონს მამას ეძახდა და ხონთქრისათვისაც სთხოვდა რამდენისამე კაცის თავს ფეშქაშად. რაკი საქმე გამწვავდა, გენ. ტორმასოვმა საჩქაროდ გაგზავნა იმერეთს კიდევ ორი ბატალიონი გენერლის ორბელიანის უფროსობით. სიმონოვიჩისა და ორბელიანის დამოკიდებულება ტორმასოვმა ვერ განსაზღვრა და ამით ჩამოაგდო მათ შუა შეუთანხმებელი მოქმედება.

ტორმასოვმა დაეავლა ორბელიანს (ამას ბატონიშვილი დავით უწოდებს დიმიტრი ყაფლანიშვილად, — კაცი უმეტარი და „მზგავსი პირუტყვისაო“), მიემხრო სამეგრელოს და გურიის მთავრებიც იმერთა წინააღმდეგ; აჯანყებულთა შესახებ გასცა სასტიკი განკარგულება: ზოგი ციხეში დაამწყვდიეთ, საციმ-

---

და ადგილ-ადგილ ამბოხი, უმეტეს ზემო მხარსა შინა, რომლისა ამბოხის თავი იქმნა ქაქუჩელა აბაშიძე საქარველი. მაშინ ღიანარაღმან სვიმონოვიჩმან წარგზავნა მაიორი კალატოზიშვილი 200 სალდათითა და ზარბაზნებითა. მოვიდა იგი ზაქარას, წარმოიშვა ბრძოლაი, იძლიენენ რუსნი. („მასალები“, გვ. 20).

ბიროთ დანიშნულნიო და ზოგიც ჩამოახრჩეთ, თუ საქიროება ამას მოითხოვდესო. რაც შეეხება თვით მეფეს, უნდა გამკეში პირი ეპოვნათ ახალციხეში და თვალი ედევნებინათ ყოველი მისი ნაბიჯისთვის. როცა ორბელიანის ჯარმა 29 ივნისს 1810 მოაღწია სურამს, შეიტყო, რომ ამას იქით წასვლა შეუძლებელია, რადგან გზა დაქერილია აჯანყებულთა მიერ, რომელნიც გამაგრებულნი არიანო ლეკთა და ოსმალთა შემწეობით. იმ აზრით, რომ ვაჰყოს მწინააღმდეგეთა რიცხვი, ორბელიანმა განიზრახა ორი გზით შესულიყო იმერეთში. ერთი ბატალიონი და ორი ზარბაზანი ჩააბარა მაიორს ტიხოცკის აღის გზით კარტოხლზე და ჩალუანზე წასასვლელად, თითონ მეორე ბატალიონით ვახანის ხევს შეუდგა. გზად მას შემოუერთდა ოთხი როტა მაიორის პრიბილოვის კომანდობით. ტიხოცკიმ მიაღწია კარტოხს, თუმცა მწარე შეტაკება ვერ აიცდინა.

სისხლის ღვრა და შეუწყალებელი ბრძოლა მოხდა აღის ხეობაში. ოთხი დღე განუწყვეტელი სროლა იყო. რუსის ჯარი დიდად შევიწროვდა. დამარცხებაც არ ასცდებოდათ, რომ სურამიდან შშველელი რაზმი არ მოსწრებოდათ. 11 ივლისს დასვენებული ორი როტა ბორჯომის გზით შემოუერთდა ტიხოცკის რაზმს. ელაზნაურიდან მოვიდა თვით ორბელიანიც. დამპალოს ველზე 10 როტა რუსის ჯარი და ოთხი ზარბაზანი დაუხვდათ აჯანყებულებს. ოთხი ვერსის სივრცეზე მდინარე ძირულამდის ეცნენ ერთმანეთს მოპირის-პირენი. ხიდს იქით ერთი-ერთმანეთზე მოსდევდა იმერთა მიერ გამაგრებული ადგილები. ჯარის გატარება აქ შეუძლებელი იყო, ამიტომ ორბელიანი დაბრუნდა უკან სურამს იმ აზრით, რომ ვახანის ხეობით შესულიყო იმერეთს.

ორბელიანმა დაჰკარგა ამ ბრძოლაში 117 კაცი მოკლული და დაქრილი, ხოლო იმერლებმა ამაზედ მეტი: მოკლულთა რიცხვში ერია აჯანყების მოთავეც—აზნაური გოდობრელიძე. აღის ხეობაში რუსების დამარცხებამ გააჩხენეა მოძრაობის ბელადნი. მალხაზ ანდრონიკაშვილი და როსტომ წე-

რეთელი ულოცავდნენ მეფეს მტერზე „გამარჯვებას“. ტორმასოვი კი საშინლად გაათიცხა ამ შესაზარავმა ამბავმა. საშინლად გაუწყრა იგი თავ. ორბელიანს იმაზე, რომ მან ჯარი ორად გაჰყო და ამით შეასუსტა თავის მისატანი ძალა. მეორე შეცდომად ის ჩაუთვალა, რომ არ შეიტყო რიგიანად, როგორ ჰქონდათ იმერლებს შეკრული და გამაგრებული აღის გზა. ამ გაუგებრობის შედეგი იყო მაიორ ტიხოცკის ჯარის ხეობაში დარჩენა უწყალოდ და უპუროდ, შემდეგ მსხვერპლად გახდომა მიმალულთა თოფის ტყვიისა. ორბელიანი თავს იმართლებდა იმით, რომ მტერს მოელოდა იგი ვახანის გზით და არა აღის ხეობით. შეეცადა აგრეთვე ტიხოცკის მოქმედებაც გაეთეთრებინა და მისი განწირული სიძამაცე მთავარ-მართებლისთვის გადაეშალა. მოწინააღმდეგის დასათრგუნავად ტორმასოვს ერთად-ერთ საშუალებად მიაჩნდა სწრაფი დაცემა. ორბელიანიც ამიტომ სთხოვს ახალს ჯარს აღის ხეობისკენ, რომ იმერნი მიიტყუოს ამ მხარეზე და თვით დაეცეს ვახანის ხეობით. ტორმასოვი, გაბრაზებული ორბელიანის თხოვნაზე, სწერდა, რომ რვა ბატალიონი, რომელიც მასა ჰყავს, საკმარისია, რომ მტრის ბრბო გაარღვიოს და დაამარცხოს იგი. რადგან ორბელიანის მოქმედებით გენ. ტორმასოვი უკმაყოფილო იყო, ამიტომ უფროსობა ჯარებისა, რომელნიც იმერეთში იყვნენ გაგზავნილნი, გადასცა გენერალს როზენს.

ტორმასოვმა უბრძანა როზენს დაუყოვნებლივ წავიდეს სურამში, ჩაიბაროს ორბელიანისაგან მთავარ-მართებლის ინსტრუქციები და ფული და გაეშუროს იმ ადგილას, სადაც აჯანყებულთა შეკრებულებაა. მოწერილობით, ორბელიანს უნდა მოეცადნა როზენისთვის სურამში, მაგრამ ქალაქმა აქ ვერ მოუხსწრო და იგი გასულიყო იმერეთისკენ ვახანის გზით. შვიდს ვერსზე სურამიდან რუსის ჯარს შეხვდა აჯანყებულთა რაზმი; ბრძოლის შემდეგ რუსებმა მიაღწიეს სოფ. ნებოძირს და მეორედ დღეს გავიდნენ მოლითის წყალს და დაუახლოვდნენ ზედუბანს. აქ მოუვიდა ორბელიანს ტორმასოვის ბრძანება როზენ-

ნისთვის მოეცაღნა სურამში. მაგრამ ორბელიანმა არჩია აქ-
რებული ნაბიჯით გაეწია და 20 ივლისს ჩავიდა ლეღვანს. აქ
გაიგო, რომ რუსების კომანდა ჩხერში მეტად გაკირვებულია
და ამიტომაც ორბელიანი გაეშურა მის გამოსახსნელად. გარ-
ნიზონს შეადგენდა 27 კაცი პოდპორუჩიკის შენშინ ბეორის
კომანდობით. თუმცა გარნიზონს სურსათი და წყალი შეეო-
აკლდა და გარს ერტყა იმერთა რაზმი, მაინც არ დანებდა და
უარი განაცხადა ციხიდან გამოსვლაზე. ციხეში სხვა გასაქირს
დაედო ავადმყოფობაც და ხმაც გავრცელდა, რომ აღის ხე-
ობიდან რუსების ჯარი უკან დაბრუნდაო. ამ გაკირვებიდან
დაიხსნა ორბელიანმა, რომელსაც ციხიდგან გაპარულმა ჯარის
კაცმა აცნობა შენშინის მდგომარეობა. 22 ივლისს ორბელი-
ანმა 3000 მებაზობენი ჩხერის ციხესთან დაამარცხა და გაჭ-
ფანტა. იმპერატორმა შენშინი და ჯარის კაცი, ჩხერში დამწ-
ყვდეულნი, უხვად დააჯილდოვა. ჩხერის ომში მოჰკლეს დი-
მიტრი აბაშიძე.

ამ ჩხერთან მოეწია თავ. ორბელიანს გენერალი როზენიც,
რომელსაც ჯარი დახვდა დიდს არეულობაში. როზენი გაკი-
რვებულს მდგომარეობაში იყო: ერთის მხრივ, მან არ იცოდა
ადგილის მდგომარეობა და მოწინააღმდეგეთა რიცხვი, მეო-
რეს მხრივ— ორბელიანის ჯარი დახვდა დაქანცული და უსურ-
სათო. დიდის მოფიქრების შემდეგ, როზენმა არჩია გაეპო მე-
ამბოხეთა რაზმი და ცდილიყო ქ. ქუთაისს შესულიყო. ქაი-
ხოსრო წერეთელი გავიდა რაზმით ყვირილის წყალს და შე-
ეცადა ჩიტურზე როზენი არ გაეშვა ქ. ქუთაისისკენ. ამ ბრძო-
ლაში მოჰკლეს ოსმალთა უფროსი სულეიმან-ბეი, იმერთაგან
200 კაცი და დანარჩენნი ქაიხოსროს წინამძღვრობით მიეშურ-
ნენ სოფ. მალლაკს *), მეფე სოლომონთან. დიდი სიხარული
გამოიწვია მთავრობის ჯარში იმ ამბავმა, რომ 25 ივლისს შე-

---

*) დავწრილებით ეს ომი აწერილი აქვს ბატონიშვილს დავითს.
(„მასალები“, გვ. 90—92).

ტაკების დროს განგმირულ იქმნა „მტერი რუსეთისა“ ქაიხოსრო აბაშიძე. მიუახლოვდა რა როზენი ქ. ქუთაისს 29 ივლისს, გაჰთანტა მემბოხეთა რაზმი და შევიდა ქალაქში. როზენმა გაგზავნა სიმონოვიჩი რიონის მარჯვენა ნაპირით სოლომონ მეფის შესაპრობლად. სიმონოვიჩის მოახლოებაზე სოლომონმა დაანება თავი მალლაკს. ამავე დროს მაიორ პრიბილოვის ხუთი როტა და 50 ყაზახი გაგზავნა როზენმა გელათისკენ. სოფ. რიონთან შეხვდა იგი რაზმს, რომელსაც წინ უძღოდა თვით მეფე. ბრძოლა გაცხარდა 4 აგვისტოს დილიდანვე ვიწრო ადგილში. საღამოთი პრიბილოვს მოეშველა ქ. ქუთაისიდან ორი როტა კიდე. ღამით ჩუმად მიეპარნენ იმ ადგილს, სადაც შეკრებული იყო მეფის რაზმი, და გათანტეს იგი. მეფე გაიქცა ნალარევში. სიმონოვიჩი და პრიბილოვი ერთად დაედევნენ მას და გელათთან გამაგრებული მემბოხენი გააქციეს. მეფე ახლა შეეფარა სოფ. გოგს. აქედან გაგზავნა რუსების ბანაკში მიტროპოლიტი დავით პირობის დასადებად: თუ იმპერატორი აპატიებს საქციელს და საცხოვრებლად ბინას იმერეთში დაუნიშნავს, იგი უარს იტყვის მეფობაზე და ოსმალთა წინააღმდეგ სამსახურით თავის წინანდელს მოქმედებას დაავიწყებინებს. ამ წინადადებას ყურადღება არ მიაქციეს და მიაწერეს მეფის ვერაგობას. ამასთანავე მისდევდნენ ფეხ-დაფეხ და 17 აგვისტოს გაჰთანტეს იმერლები გოგს, შემდეგ განთავისუფლეს გარნიზონი, დამწყვდეული სოფ. ჩხერში, და გაჰთანტეს რაზმი იმერთა და თურქთა სოფ. ბაღდალთან.

ენკენისთვის დამდეგს იმერეთი აღელვებულ რაზმთაგან გაიწმინდა. სოლომონ მეფე, თანაპოზიარეთა მცირედის რიცხვით, გაჩერდა ხანის ხეობაში ოსმალეთიდან მომავალ ჯარის იმედით. ტორმასოვმა არ იცოდა, რა ხდებოდა იმერეთში, რადგან მისი კურიერები დატყვევებულნი იყვნენ ალისა და ვახანის გზაზე. ერთის მხრივ იმერლებმა სამსახური გაუწიეს მთავარ-მართებელს, — რომ მის ქალაქებს დანიშნულებისამებრ არ მიაღწევინეს, — იმით, რომ ტორმასოვის ზოგს ბრძანებას შე-

ექლო ორბელიანსა და სიმონოვიჩის შუა შუღლი ჩამოეგდო და ერთუფლობის მაგიერად რუსთა სავნებლად ორუფლობა დამყარებულიყო. მხოლოდ სექტემბერში მიუვიდა როზენს ოთხჯერ ამაოდ მიწერილი და გზაში იმერთა მიერ დაქერილი ბრძანება, რომლის ძალითაც როზენს კომანდობა უნდა გადაეცა ორბელიანისთვის და თვით დაბრუნებულიყო ტფილისს. ამ განკარგულებას მოუსწრო პეტერბურგიდან უმაღლესმა ბრძანებამ, რომ როზენი განთავისუფლებულ იქმნა სამართალში პასუხის-გებისაგან. ამიტომ ტორმასოვმა მიულოცა მას კეთილად მისი საქმის დაბოლოება და დაავალა იმერეთში უფროსად დარჩენა. მაგრამ გვიანდა იყო: როზენი ტფილისთან იყო მოახლოებული, ხოლო მის მოადგილედ იმერთა დასამშვიდებლად დარჩა სიმონოვიჩი, რადგან ორბელიანმა, ვითომ-და ავანტიურობის გამო, უარი სთქვა იმერეთში რუსის ჯარის უფროსობაზე.

აღელვებული ქვეყნის დასამშვიდებლად, ტორმასოვის აზრით, საჭირო იყო იმერთა რაზმების დამარცხება კი არა — თვით მეფის დამორჩილება. ამ მიზნის მისაღწევად სიმონოვიჩს ურჩევდა იგი ეხმარა საშუალებად მახვილი, ოქრო, ძალა და ყოველივე ხრიკი. ბრძანება ამგვარის შინაარსისა არა ერთხელ ჩაუვარდა სოლომონს ხელში და ამიტომაც იგი ექვის თვალით უყურებდა სუყველას, მშვიდობიანად ვერსად გაჩერებულიყო, ელანდებოდნენ გამცემლები და ორგულნი. იგი ერთს ადგილას არა დგებოდა, ბინას იცვლიდა ისეთის სისწრაფით, რომ სიმონოვიჩის ცდა — მოესწრო სადმე მეფისთვის, ამაოდ რჩებოდა. მეფე გამაგრდა ხანის ხეობაში; შესავალი ამ ხეობაში შეჰკრეს, დაბურული ტყე იცავდა მეფის სადგურს, რომელსაც 1500 კაცი ახლდა. სიმონოვიჩმა მაინც გაბედა მისი შეპყრობა: მაიორის უშაკოვის მოთავეობით რუსის კომანდა დაეცა ხანის ხეობას, მიანგრია შესავალი და გაჰფანტა მეფის მცველნი. თვით მეფე კი მაინც ხელში ვერ ჩაიგდეს და გაეპარათ: 25 ენკენისთვის მომხრეთა მცირედის რიცხვით იგი გაიქცა ახალციხისკენ. ასე გა-

თავდა ეს მეორე აღელვება იმერეთში. რუსებმა დაჰკარგეს ამ ბრძოლაში 20 აფიცერი და 392 სალდათი მოკლული და დაჰკრილი. ტორმასოვმა მანიფესტით გამოაცხადა იმერეთის შეერთება რუსეთთან და აშურებდა სიმონოვიჩის სწრაფად მოეწყო იმერეთში გამგეობა, მსგავსად ქართლისა

ამავე დროს ტორმასოვი ზრუნავს განდევნოს იმერეთიდან სამეფო სახლის წევრნი, რომელთაც შეეძლოთ ხალხზე ცუდი გავლენით ეპოქმედნათ. სოლომონ მეფის ცოლი მარია კაციას ასული, დაი მისი მარია (მაია), მეუღლე მელქისედეკ ანრდონიკაშვილისა, და ქალი სოლომონ პირველისა დარეჯანი გაგზავნეს ვორონეჟს. დანარჩენნი წევრნი გადაიყვანეს საცხოვრებლად ტფილისში და, მათ შორის, კკუანაკლები ბატონიშვილი დავითიც, რომლის დარჩენა ქ. ქუთაისში ტორმასოვმა არ შეიწყნარა, იმ აზრით, რომ იმერლები მიუდგებიანო მას და მიეცემათ აღელვების მიზეზი. გენ. ტორმასოვი აპირებდა აღელვების მოთავენი თავად-აზნაურთაგანნი გაეგზავნა ციზბირში, ხოლო მავნე პირნი გადაესახლებინა იმერეთიდან. მაგრამ ამ განკარგულებას წინააღუდგა სიმონოვიჩი: ასეთი დასჯანა ყოფს ვერ გამოიღებს და შემოერთებული ხალხის ნდობას დაეკარგავთო; ოჯახის მამის გაციმბარება აღძრავს მის შვილთა შორის უკმაყოფილებას და მავნე მოქმედების სურვილს გამოიწვევსო. ტორმასოვი დაეთანხმა სიმონოვიჩის წინადადებას და აპატივა ყველას, და ისინიც კი გაანთავისუფლა, რომელნიც მეფეს გაჰყვნენ და ოთხის თთვის განმავლობაში დაბრუნდებოდნენ იმერეთში. ვინც ამ ვადით არ ისარგებლებდა, მათი მამული სახელმწიფოდ დაიდებოდა და პატრონები სახელმწიფო მოღალატედ იქნებოდნენ გამოცხადებულნი. ერთი ნაწილი ჯარისა დაანარჩუნოს იმერეთს მშვიდობიანობის დასაცველად, ხოლო მეორე კი გაიგზავნა ახალციხისკენ, რომლის საზღვარზეც ტორმასოვი იდგა შეიარაღებული და საბრძოლველად გამზადებული.

მეფე სოლომონ გაიქცა ახალციხეს, რომ ოსმალთა მო-

შეკლე ჯარით დაბრუნებულიყო იმერეთს. ახალციხის ქალაქი ჩირალდნით გაანათეს, როცა მეფე იქ მივიდა. ხაზინიდან ფაშას ეძღეოდა ფული *) მეფის დასახვედრად. მაგრამ რაკი რუსის ჯარი ახალციხის საფაშოში შევიდა, მეფე წავიდა ერევანს. ახალციხეში დარჩენილნი თავადნი, და მათ შორის ზურაბ წერეთლის შვილი სვიმონიც, არა სპობდნენ კავშირს მეფესთან და დაბრუნების იმედს აძლევდნენ. რაკი სპარსეთმა ვერაფერი თანაგრძნობა ვერ გამოუცხადა სოლომონს, იგი დაბრუნდა ახალციხეს და აქედან ღირბის არქიმანდრიტის ბენედიქტეს ხელით გამოუგზავნა ტორმასოვს წერილი, რომლითაც სთხოვდა,—მეფის ოჯახი და იმერეთში დარჩენილი ნივთები ახალციხეში გამოესტუმრებინა. ამავე შინაარსის წერილი ტორმასოვს მოუვიდა თავ. ლეონიძისაგანაც. ამ წერილების მომტანმა პირადად გადასცა მთავარ-მართებელს, რომ სოლომონი თანახმაა ღირბში მოვიდეს, თუ ტფილისიდან გაქცევისთვის არ დასჯიან და სრულიად ეპატივება იმპერატორისაგან წინანდელი საქციელი. ტორმასოვმა გამოუცხადა, ის უბედურება, რომელიც სოლომონს ეწვია, დაატყდა მას თავისივე ბრალითო. რაც შეეხება ნივთებს, მათ მოსაპოვებლად მიიღო ზომა. იმერეთში დაბრუნებაზე ტორმასოვმა თავ. ლეონიძეს კი გადაკიბვით რაღაც მისწერა და გადაწყვეტილი აზრი არ გაავებინა. ამ წერილებს მთავარ-მართებელმა დაადევნა პოლკოვნიკი ბელეცოვი და არქიმანდრიტი ბენედიქტე, რომელნიც წავიდნენ ახალციხეს, რომ მეფეს ჩააგონონ საქართველოში დაბრუნება. ბელეცოვი პირადი ნახვის დროს მას უნდა დაჰპირებოდა იმპერატორის წყალობას და წარსული მოქმედების დავიწყებას. ბენედიქტეს დაავალა მეფე მართალს გზაზე დაეყენებინა და გადაეცა მისთვის წერილი, სადაც იგი უწონებს სოლომონს სინანულს და არწმუნებს, რომ იგი მოუტანს მას ბედნიერებას. მთავარ-მართებელი არწმუნებდა, რომ მი-

---

*) „კრებული“ 1872 წ., № IX—XII, გვ. 29.

იღებს იგი სოლომონს ღირსეული პატივით და, თუ არ ისურვებს დარაჯს, მის სახლის გარს არც ერთ სალდათს არ დააყენებს. სოლომონმა მაინც არ დაიჯერა ტორმასოვის დაპირება და აღთქმა.

დატოვებული იმ პირთა მომეტებული ნაწილისაგან, რომელიც მას გაჰყვა იმერეთიდან, დაობლებული თავ. სოლ. ლეონიძეს სიკვდილის შემდეგ (ახალციხეში), მეფე სოლომონი გამოვიდოდა ერთი საფაშოდან მეორეში და ეძიებდა ბედნიერების ვარსკვლავს. ახალციხიდან იგი წავიდა აზრუმს, სადაც სულთანმა დაუნიშნა მუღმივი ბინა. ხოლო შეწუხებული აზრუმელი ფაშის მიერ, ტორმასოვის ჩაგონებით, მეფე, შეიღიწლის ტანჯვის შემდეგ, 1812 წ. გამოიპარა ტრაპეზონს ღამით. აქაურმა ფაშამ ოსმან-ხაზინადარ-ოღღომ, რომელიც ქართველ თავადთაგანი იყო, კაი პატივით მიიღო, მაგრამ ბედმან არ არგუნა მაინც სამშობლოში დაბრუნება და სამკვიდრო სამეფოს დაბრუნება. 7 თებერვალს 1815 წ., იმერეთიდან ძალიან შორს, ოსმალეთის ქალაქს ტრაპეზონს, განუტევა მან ტანჯული სული 42 წლისამ. დაიმარხა იქაურს ბერძენთა ეკლესიის გალავანში, სადაც უბრალო ძეგლზე ქართულად აწერია: „საფლავსა ამას შინა მდებარე იმერთა მეფე სოლომონ, წელი ჩყიე.

ჰსაჯენ, უფალო, მავნებელნი ჩემნი და ჰბრძოდენ მბრძოლთა მათ ჩემთა. (ფსალ. 34).

„მომიხსენეთ მე, ძმანო, საფლავსა ამას მდებარე მეფე სოლომონ“.

მეორე გვერდზე დაახლოვებით ამოქრილია შემდეგი:

„განმეცარცვა მე პირველ ქმნილი სიკეთე და მშვენიერება და მდებარე ვარ შიშველ და კდემული საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დავითისა, შთამოსრული ბაგრატიონი, ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისათვისაცა ვითხოვ შენდობას. 7 თებერვალს 1815 წელსა (ქორონიკონი ჩყიე)“.

ილარიონ ქართლელი მწარე სიტყვებით აგვიწერს მეფის უკა-

ნასკნელს დღევებს: თუმცა სულთანნი *) აღუთქვამდა ტახტის დაბრუნებას და ნაპოლეონის შეტაკება იმედს უღვიძებდა სამშობლოში დაბრუნებისას, მაგრამ იმერეთიდან მოსულმა ცნობამ გული აუცრუვა ტანჯულს მეფეს ეძია მოსვენება საქართველოში. თავად-აზნაურობა უთვლიდა მას ტრაპიზონს, რომ ნულარ იფიქრებს იგი სამეფოში დაბრუნებას ოსმალეთის ჯარით. და მეფემაც დალია სული უცხოეთში, დანატრულდებულმა სამშობლოს ცასა და თანამემამულეთა ნახვას.

ასე ტრალიკულად **) გაათავა თავისი სიცოცხლე მეფემ, რომელიც გამსკვალული იყო სიკეთე მოეტანა ქვეყნისთვის და სამსახური გაეწია ხალხისთვის. თუმცა რუსული წყაროები სოლომონს ასურათებენ, როგორც სუსტი ხასიათის კაცს, ორგულსა და თავის მრჩეველთა ხელში სათაშაშოს, ჩვენ მაინც საბუთი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ იგი აღფრთოვანებული იყო საქვეყნო აზრით, გარემოებათა ვითარებას შეძლებისამებრ ებრძოდა, თვალთა საზარისი კარგად უქრიდა და ძლიერ მოპირდაპირესთან შეტაკების შედეგი ნათლად წარმოდგენილი ჰქონდა. ამით აიხსნება ერთსა და იმავე დროს მისგან რუსებთან კავშირით შეკვრა და ოსმალეთთან მისვლა-მოსვლის გახშირება. ორს ცეცხლს შუა მყოფი მეფე გადაიხრიდა ხან ერთსა და ხან მეორე მხარეს, იმის მიხედვით, თუ საიდან გამოელოდა მეტს სიკეთესა და სარგებლობას. იგი ირყეოდა იმიტომ კი

---

*) სულთანს აცნობა მეფემ თავისი მოსვლა ტრაპიზონს გაპირების გამო. აზრუმის ფაშას სულთანმა თავი მოაკვეთინა.

**) ტრაპიზონში იმ ეკკლესიას, სადაც დაიშარხა სოლომონ მეფე, მან შესწირა ოქროთ მოკედლილი ბერძნული სახარება, რომელსაც აწერია: „შეიწირე, წმ. გიორგი, აქა მდებარე სრულად იმერთა მეფე ძე ქართლისა მეორე სოლომონისა მიერ წმ. ესე სახარება“. მეორე გვერდზე, სხვათა შორის, მოხსენებულია მეფის მოძღვარი მღვდელი იესე ყანჩაველი, მონა და მოსამსახურე მეფისა.

არა, რომ ხასიათის სიმტკიცე აკლდა, არამედ იმ მოსაზრებით, რომ დროთა ვითარების შესაფერს დასვენას დასდგომოდა.

ნდობა და სიყვარული, რომელიც მოპოვებული ჰქონდა მას ხალხში, ამტკიცებდა, რომ იგი არ იყო ჩვეულებრივი ბატონი, კერძო ინტერესით აღსავსე, — მას ხელმძღვანელობდა იმერეთის კეთილ-დღეობა, და თავის ძალ-ღონით, შეგნებითა და მოუღრეკელობით ემსახურა მას სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდის. დედა-აზრად მისის მოქმედებისა შეიქმნა სურვილი დამყარდეს ძლიერი შეერთებული სამეფო დასავლეთ საქართველოსა და შემდეგ განმტკიცებულის წეს-წყობილებით თავისი გავლენა გადაიტანოს აღმოსავლეთ ივერიაზედაც.

თუმცა დღენი თვისნი მან ბრძოლაში გაატარა — ჯერ ტახტის მაძიებელთან, კონსტანტინე ბატონიშვილთან, შემდეგ სამეგრელოს მთავართან და ბოლოს — რუსის მთავრობასთან, მაინც იგი პოულობს დროს ჩაუყაროს მტკიცე საფუძველი სახელმწიფო გაძვობას. ჩვენამდე მოღწეული დოკუმენტება მოწმობენ, რა დაწყობილება შემოიღო სოლომონ მეორემ სამსახურის საქმეში.

უფროსი პირი მეფის კარზე იყო სახლთხუცესი. ეს თანამდებობა ეკუთვნოდა ზურაბ წერეთელს. უპირველესი მისი მოვალეობა იყო გაწერა და მოგროვება სახელმწიფო ხარჯისა, რადგანაც მას ეკუთვნოდა მეთაფი ნაწილი. ამას გარდა, მებაჟენი მიუტანდნენ საჩუქრად ორსა ან სამ ქისსას *) წელიწადში. მეფის ნაბოძებიდან ყმათ სახლთხუცესს ეკუთვნოდა თითო კოპლზე თითო ხარი. სახლთ-უხუცესობა რჩებოდა ერთს გვარში, თუმცა ხშირად მემკვიდრეობით იგი არ გადადიოდა მამისაგან შვილზე.

სახლთხუცესი გამგებელი იყო ყველა სახელმწიფო საქმეებისა. იგი თვალ-ყურს ადევნებდა მეფის შემოსავალს, რომელსაც შეადგენდა: 1) იჯარებიდან 1809 წ. 97 ქისსა, ანუ

---

*) ქისსა — 500 ოსმალური პიასტრია.

20,000 მან., 2) საურნე—თითო კომლზე ორი მარჩილი *), 3) საუდიერო—კომლზე ექვსი ბათმანი ხორბალი (ბათმანი=11 გირვანქა), ან-და 15 ბათმანი ღომი და 120 თუნგი ღვინო. მთელს სოფელს შეაწერდნენ აგრეთვე პირუტყვს ისე, რომ ათს კომლზე მოდიოდა ერთი ძროხა და რამდენიმე ცხვარი და ქათამი. სახასო ყმათ ედვათ გადაუწყვეტელი ხარჯი, მათ შეაწერდა სახლთხუცესი „თავის შეხედულობით“. 4) მეფის შემოსავალს შეადგენდა აგრეთვე ჯარიმა: ქურდს ერთმეოდა ერთი—ხუთად. ამ ხუთი ნაწილიდან ორი შეირიცხებოდა სახელმწიფოდ, ორი წილი ეძლეოდა უხუცესს; 5) ქონება უმემკვიდრედ ამოწყვეტილისა შეირიცხებოდა სამეფოდ **). ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ კერძო საკუთრება მეფისა და სახელმწიფო ქონება როდი იყო განსაზღვრული—ორივე მეფის სარჩო იყო. დედოფალს შემოსავალი ჰქონდა საკუთრად: 12 ქისსა და 274 კომლი აზნაური და გლეხი. მისი შემოსავალი არ აღემატებოდა 2000 მ.; ბატონიშვილებს ჰქონდათ საკუთრება—საბატონიშვილო.

მეფის ქონების გამგებლობისათვის სახლთ-ხუცესს ჰყავდა თანაშემწენი: 1) ხაბაზთ-უხუცესი. ამ თანამდებობაზე ამოირჩეოდა ყოველთვის თავადი ნიჟარაძეთაგანი. ის იგზავნებოდა ხორბლისა და ღომის მოსაკრებად, თითონვე იყო მოვალე მის შენახვისა და ამ შრომისათვის მას ეკუთვნოდა მეთაფი ნაწილი; 2) მელვინეთ-უხუცესნი: სვიმონ წერეთელი და ერთი იოსელიანთაგანი; ესენი აგროვებდნენ და ინახავდნენ ღვინოს, რისთვისაც მათ ორივეს ერთად მიეცემოდათ მეთაფი; 3) მე-

---

*) სოლომონ მეფის დროსაო,—უამბობს მოხუცი ს. მერკვილაძეს („რაქა“, გვ. 671),—გადასახადი თვითოეულ ოჯახზე ორი აბაზი იყო, მეტი ჩვენ არა ვიცოდით-რაო. მხოლოდ ხან და ხან სოფელზედ თითო თანის (ძროხას ან ხარს) მუჰკრეფდნენ ხოლმე მეფის და მის ამალის გამამასპინძლებლად.

**) ფურცელაძე. „Груз. двор. грамоты“, გვ. 54.

სტუმრეთ-უხუცესი: ამ თანამდებობაზე ირჩევდნენ იოსელი-
ანთაგანს, და ან საყვარელ მისთაგანს. ესენი მოაგროვებდნენ
პირუტყვსა, რისთვისაც მათ ეძლეოდათ ტყავი და თითო ბა-
თმანი ხორცი თითო ძროხაზე.

მეფესთან იყვნენ შემდეგი თანამდებობის პირნი: 1) მორ-
დალი ანუ ბეჭდის შემნახავი (ავალიშვილთაგანი). სიგელზე
ბეჭდის დამსმელს აძლევდნენ ხუთს მარჩილს კომლზე და იჯა-
რიდან თითო მანეთზე ოროლ გროშს; 2) მალფეთ-უხუცესი
(წერეთელთაგანი): მათ ებარათ სახელმწიფო ფული და ქო-
ნება; იღებდნენ მეთედს საჩუქრის გაცემის დროს *); 3) ფა-
რეშთ-უხუცესი (აზნ. აბაშიძეთაგანი). ებარა მათ საქმელ-სას-
მელი მეფის სახლისა; ეძლეოდათ საჩუქარი მეფის ნებით და
მეთედი მეფისაგან ნაბოძები ტანისამოსისა, მეფის ძველი სა-
ლაშური ტანისამოსი, ქვეშსაგები, ხალიჩები, ალთაფი, ტაშტი
და სხვ.; 4) მეჯინბეთ-უხუცესი (თავ. აბაშიძეთაგანი): ეძლე-
ოდათ მეთედი მეფისაგან განსაჩუქრებული ცხენი; მეფის ჯო-
გიდან კვიცი და თვალ-წამხდარი ცხენები; მეფის ომში და
ნადირობაში გამონაცვალნი ტანისამოსი და ძველი უნაგირი;
5) ბაზიერთ-უხუცესი (აზნ. ყროჩვეთაგანი): ამას ებარა მეფის
მიმინო, ქორი, ბაზიერი და სხვ.; 6) მეძაღლეთ-უხუცესი (თავ-
დგირიძეთაგანი), რომელსაც ებარა მეფის ძაღლები. ამ ორს
მოხელეს ჯამაგირად ჰქონდათ მეთედი ფრინველისა და სხვ.
სტაგისა, რომელიც გროვდებოდა ქორთა და ძაღლთა საზრ-
დოდ. რასაკვირველია, როგორც თავ. ზურაბ წერეთელი სწერს,
ჰქონდათ საერთო მოხელეებს სხვა სარგებლობაც, მაგალითად,
მომატებულს ხარჯს აგროვებდნენ და ან მეტად აფასებდნენ
მეფის ნაჩუქარს, რათა მეტი სარგებელი მიეღოთ, ხშირად ძა-
ლად აფუქებდნენ ქეჩებს, და სხვ. სოლომონ მეფის დროს იმე-

---

*) დედოფლის მამულებს ყურს უგდებდა ბოქაულთ-უხუცესი ვახუ-
შტი წერეთელი, რომელსაც ამ თანამდებობიდან ჰქონდა დამტკიცებუ-
ლი შემოსავალი. („Мвор. грамоты“).

რეთი ექვს მასრად იყო გაყოფილი. სამოქალაქო გამგებლობისათვის: ვაკე, ოკრიბა, საჩხეიძეო, არგვეთი, რაქა და ლეჩხუმი. სამოურავონი იყვნენ: 1) ქუთაისისა (თავ. წულუკიძეთაგანი), 2) საჩხერისა (თავ. წერეთელთაგანი), 3) ლომსიათხევისა (აზნ. მაქავარიანთაგანი), 4) ხონისა (აზნ. აბულაძეთაგანი), 5) საპაიკავოსი (თავ. ლორთქიფანიძეთაგანი), 6) საჯავახოსი (თავ. ლორთქიფანიძე), 7) საქილაოსი (აზნ. კორძია), 8) ფარცხანაყანევისა (თავ. ნიქარაძე), 9) გეგუთისა (თავ იაშვილი), 10) რიონისა (აზნ. მესხი), 11) ვარციხისა (თავ. წერეთელი), 12) სიმონეთისა (აზნ. კლდიაშვილი), 13) მუხურისა (აზნ. საყვარელიძე), 14) საზანოსი (თავ. ავალიშვილი), 15—16) საქარისა და კვარისა (თავ. აბაშიძე), 17) მანდისა და ხიდის-კარისა (თავ. ლეონიძეთაგანი), 18) გალულისა, ღერბისა, კადრათისა (თავ. ჯაფარიძე), 19) კყვიშისა (თავ. გელოვანი) და სხვა. დასახელებული მოურავნი ცხოვრობდნენ ან მეფის ციხეში, ან საცა სახასო ყმანი იყვნენ.

საეკლესიო მამულების მოურავებად ირჩეოდნენ ეკლესიის ნება-დართვით. მოურავი შემოსავალს გაჰყოფდა ხშირად იმდენ ნაწილად, რამდენი ოჯახიც იყო იმათ გვარში. მოურავს შემდეგი სარგებლობა ჰქონდა: მოგზაურობაში სასმელსაქმელი ეძლეოდა მოუკლებლივ და სახლში ძღვენი. სარგებლობდა ამორჩევით ერთი სახასო გლეხით, რაც დებულზეა იყო. ქვრივების საჩექმო ეკუთვნოდა მას. მოურავს მოუხნავდნენ, დაუთესავდნენ და მოუმკიდნენ; ეძლეოდა მსახური დო მეფის ნაჩუქარიდან მიეცემოდა რამდენიმე ნაწილი.

ქუთაისის მოურავს საზრდოდ ჰქონდა: იჯარების შემოსავალი მარილისა, თევზისა, საქონლისა, საქმის გარჩევისა. მას ეკუთვნოდა სარდლობის ხარისხი. საპართალს აწარმოებდნენ მღვანებგნი ან სახლში, ან „ჩრდილოვან ხის ქვეშ“. სამოქალაქო საქმე განირჩეოდა ფიცით *): უნდა დაეფიცნა პასუხის

*) ფურცელაძე. „Груз. крестьянскія грамоты“, გვ. 104.

მგებელს რამდენიმე თანამოფიცარითა, რომელნიც თანასწორნი უნდა ყოფილიყვნენ მოჩივრისა ხარისხით. ათს მარჩილად ღირებულს საგანზე საჭირო იყო ერთი თანამოფიცარი, ოცს მარჩილზე—ორი და სხვ. ვინც ვერ იქირავებდა საჭირო რიცხვს მოფიცართა, ის გამტყუნდებოდა. შეადგენდნენ პატარა ბარათს და აქვე აძლევდნენ გამართლებულს მხარეს. როცა ირჩეოდა საქმენი გაცარცვისა, მკვლელობისა, ტყვეთა გასყიდვისა, მაშინ მდივანბეგნი მოიწვევდნენ მოწმეთა და ქეშმარიტების დასამტკიცებლად დამნაშავეს თავს ამართლებინებდნენ გახურებულის რკინით, მღულარე წყალითა და ხმალში გასვლით. რადგანაც ვახტანგ მეფის კანონით კაცის მკვლელს დიდი ჯარიმა ედვა ფულად, ამიტომ სხვანაირ მიუწყოდნენ: 1) ვინც წინაღვე განზრახვით მოჰკლავდა კაცს, მას დასწვამდნენ, ან ცოცხალს დამარხავდნენ და მოკლულის სასარგებლოდ ფულსაც ახდევინებდნენ. 2) ვისაც გაეყიდნა სამზე მომატებული ტყვე, მას ორივე ხელ-ფეხს მოსჰკრიდნენ; სამზე ნაკლების გამყიდავს—ან ხელს, ან ფეხს მოსჰკრიდნენ. ნაქურდალი ერთი ხუთად გადახდებოდათ. ქურდებისა და ავაზაკების პოვნა ვალად ედოთ ღევისთავთ (თავ. ბარათაშვილთ), რომელნიც იღებდნენ ჯარიმის მეხუთედს. სამოქალაქო საქმე დაბოლოვებული ჯარიმის გამორთმევით აღსრულებაში მოჰყავდათ ბოქაულებს. ამათ ეკუთვნოდათ მეთთედი მამულის ფასისა ან ჯარიმისა: თითო აბაზი მოფიცარზე, თითო ოჯახიდან საურის აკრეფაზე ცამეტი ფარა. ამ შემოსავლიდან ბოქაულთ-უხუცესი აძლევდა ნაწილს ბოქაულებს. უკმაყოფილონი დიამბეგთა განაჩენით, ჩივოდნენ მეფესთან. მეფე კვალად გაარჩევინებდა საქმეს და ხან თითონ აპატიებდა დამნაშავეს სიკვდილით დასჯას.

სოლომონ მეფის დროს იყვნენ სამნი სარდალნი. უფროსს მათ შორის, თავ. ქაიხოსრო წერეთელს, ჰყავდა განმგებლობაში ჯარი ახლადელის შორაპნისა და რაქის მაზრისა. იმას ჰქონდა ორი ბაირადი: ერთი მწვანე აბრეშუმის ფარჩისა წმ.

გიორგის ხატით *), მეორე—წითელ ადგილიანი ფარჩისა და ზედ გამოხატული ჯვარცმა იესო ქრისტესი; ოკრიბის სარდალს თავ. აგიაშვილს ჰქონდა თეთრი და ჩალის ფერი ბაი-რალი, ზედ გამოსახული ჯვარით მზე-მთვარით; ჯარი ვაკისა (ქვემო იმერეთისა) ებარა თავ. სვიმონ წულუკიძეს თავის ბაი-რალით. ვინც ომში მოერიდებოდა სამსახურს, მას ყაზალახის მაგივრად დასურავდნენ ლეჩაქს; ვინც ახირებით უარს ჰყოფდა ომში წასვლას, მას ჩამოართმევდნენ ყმას. ღირსეულთ სამსახურისთვის ასაჩუქრებდნენ თოფით, ცხენით, თანამდებობით. მაგრამ ომში უფრო საშოკრისათვის მიდიოდნენ, დავლის მოსაპოვებლად, რასაც მეფე ვახტანგი დაწვრილებით განმარტავს. თუ წაღებული საგზალი თვითოეულს თავისთვის არა ჰყოფნიდა. მოჰკრეფავდნენ გარეშემო მდებარე სოფლებში, უთანასწოროდ, ვინც შეხვდებოდათ. მშვიდობიანობის დროს ჯარს დაითხოვდნენ და რჩებოდნენ მხოლოდ მეფის გუშაგნი. ზოგ-ზოგს ციხეში ეყენათ ჯარი და ზარბაზნებიც ბოლოს დროს იმგვარს ციხეებში, როგორც იყო კვარის ციხე, ჩხერი, ნაგორევი, ხოტევი და სხვ.

ასეთი ცნობებია იმერეთის სამეფოს გაჰგეობაზე დაბეჭდილი ჟურნალს „ცისკარში“ (1860 წ., წიგნი პირველი).

სოლომონ მეფის სახელმწიფო მოქმედებას ასურათებს აგრეთვე ჩვენამდე მოღწეული გუჯრები და სიგელები. იგი ცდილობდა სიყვარული მოეპოვებინა დიდ-კაცობისა და ხშირად თავის ინტერესს ანაცვალებდა მათ გაქლიერებას. აჩუქა 1789 წ. თავ. ნიკოლოზ წერეთელს, სამეფო სახლის ბავშვობიდან თავგანწირვით მოსამსახურეს, ბერის ბარათაშვილის მამული, რომელიც კანონით ეკუთვნოდა თვით მეფეს. ასევე მოიქცა 1792 წელს, როცა მერაბ ნიქარაძეს გადასცა ზაალ ნიქარაძის მა-

---

*) სტედანოს სიუნიქელი, სომხეთის ისტორიკოსი .XIII საუკ., ამბობს, რომ ივერიის მეფეს დროშა ჰქონდა თეთრის ფერისა წითელის ნიშნით, ხოლო ორბელიანი გვარს—წითელი დროშა თეთრის ნიშნით.

მული, თუმცა იგი მეფეს უნდა რგებოდა, რადგან პატრონს მემკვიდრე არ დარჩა. მამულებით დაჯილდოების გარდა, სამსახურისთვის სოლომონმა ღირსებით ამაღლებაც იცოდა. ანდრია პარიამაშვილს, მოზდოკელს ვაქარს, აზნაურობა უბოძა. 1806 წ. დაუმტკიცა აზნაურობა ვასილ ხუციშვილს, რომელიც 1780 წ. გაჰყვა რუსეთს კათოლიკოსს და სარდალს თავ. ზურაბ წერეთელს, მეფის ელჩებს იმპერატორის წინაშე. დიდი მწყალობელი იყო სახლთ-ხუცესის თავ. ზურაბ წერეთლისა*). ამას და ამის ძმისწულს სარდალს თავ. ქაიხოსრო წერეთელს ჩამომავლობით დაუმტკიცა 1805 წ. ყმა და მამული რაქის ერისთავისა. ყმების გადასახადის შემსუბუქებაზედაც უზრუნავს მეფეს. მან გაანთავისუფლა 1809 წ. გლეხნი ბერიაზალაშვილნი სახელმწიფო ჯარიმისა და ხარჯისაგან: ღვინო, ღომი და ფრინველი აღარ ედოთ ვალად მამის სუფრაზე მისატანად. მწყალობელი იყო იგი ეკლესიისა და სასულაერო წოდებისა: კარის ეკლესიის მღვდელს იესე გრიგოლაშვილს დაუბრუნა ცხენი, მოპარული ჩხეძისაგან, და ამასთანავე მოპარვისთვის დასაჯა ქურდი მით, რომ მისი ყმა და მამულიც მას უბოძა (1797 წ.). სარდალს თავ. ქაიხოსრო წერეთელს 1800 წ. უბრძანებს მეფე: „თუ გიყვარდე, ერთი მოჯალაბე უშოვი და აჩუქე დეკანოზს ოქროპირსაო“. 1797 წ. დაუმტკიცა იერუსალიმს ეკლესიას მამული და გადასახადი, რომელიც წინაპართ დაედოთ იმერეთის სოფლებისათვის. ასეთივე გუჯარი განუახლა ბიჭვინთის ეკლესიას. საყურადღებოა, რომ მეფე სრულს თავსუფლებას აძლევდა სარწმუნოების მაქადაგებლებს. 1803 წ. იგი აძლევს კათოლიკეთა პატერებს სიგელს, რომლითაც მათ ეძლევათ ნება მოაქციონ პაპის ერთგულად სუყველა, ვისაც კი სურვილი აქვს. ამგვარი მრავალღირსე-

---

*) 1803 წ. მეფემ გაგზავნა იმპერატორ პავლესთან აზნაური ნონია ბანდურაშვილი გამოსათხოვად ეკატერინე მეორისაგან ზურაბ წერეთლისთვის დაპირებულ 18,000 მან.

ბიანი მეფის სიკოცხლე მოისპო უღროოდ უცხო ქვეყანაში, პატივ-ახდილი და დაეწყებული.

სათხოვარი მუხლები, უქვეშევრდომილესად წარდგენილი საუმაღლესო დასამტკიცებლად, შემდეგი იყო *):

1) მე სოლომონ, ბაგრატიონთა ჩამომავალი, მეფე სრულიად იმერეთისა და კანონიერი მფლობელი იმერეთის სამეფოისა, ამ აქტის ხელმოწერის დღიდან, ფიციითი დაპირების აღსრულების შემდეგ თვით და ყოველი ჩემი კანონიერი მემკვიდრეებით და სრული ჩემი სამეფოთი ვენდობი სამკვიდრო და ერთგულს ყმობას და ქვეშევრდომობას უმაღლესის სრულიად რუსეთის სახელიწიფოს აწ ბედნიერად მფლობელს უუგანათლებილესს და უუმორკმულესს დიდს ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პავლოვიჩს, თვითმპყრობელს სრულიად რუსეთისას და მისს მალალს მემკვიდრეებს.

2) მეორე მუხლში სოლომონი ითხოვს, რომ იმპერატორმა წყალობა მოიღოს, რათა იგი, ძენი მისნი და, თუ შაპრობითი მემკვიდრე არ მისცა ღმერთმა, მის შემდეგ ბატონიშვილი კონსტატინე დაგითის ძე და მის ჩამომავალნი უფროსობით აღკურვილნი იყვნენ იმერეთის მეფის უფლებებით და წინაშე იმპერატორისა ერთგულობის მოვალეობითა, რის დასამტკიცებლად გაბედნიერდეს უმაღლესი წყალობის წერილით (გრამოტით) როგორც თვით, აგრეთვე მისი ჩამომავალნი ტახტზე ასვლისთანავე დამტკიცებულ იყოს გურიის იმერეთისაგან ხელქვეითობა.

3) მეფე ითხოვს, რომ იმერეთის სამეფოში მას ეკუთვნოდეს სამარლთლის წარმოება და მიეცეს მას კანონი, რომლის ძალითაც დაისჯებოდნენ კაცის მკვლელნი, ტყვეების გამსყიდავნი, ქურდები და ავაზაკნი, რადგანაც სიკვდილით

---

*) ვთარგმნი რუსულით და მომყავს მუხლების შინაარსი წიგნიდან „Акты кавказ. археогр. ком.“, т. VI, дополн. и приложение ко 2 части, № 18. ეს ხელშეკრულება დაიდო ციციანოვის დროს.

დასჯა რუსეთში აკრძალულია, გენერალ ციციშვილის სიტყვითაჲ.

4) ითხოვს რუსის ჯარს იმერეთის მტერთაგან დასაცველად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

5) თუ ოქრო-ვერცხლისა და სხვა მადნების შექუშავება დაიწყება, ნუ მოაკლებს იმპერატორი მას იქედან შემოსავალის ნაწილის წყალობას;

6) ახალ გაშენებულ ქალაქის შემოსავლიდანაც ნაწილი მომეცესო.

7) ამ თხოვნის სანაცვლოდ ვპირდები ერთგულებას იმპერატორსაო.

8) რუსის ჯარს ვალდებული ვარ ავუშენო და გავუთხო სახლიო.

9) ამ ჯარს უნდა ვაძლიოთ პური, ლომი, ქერი, თივა იაფ ფასადაო.

10) მადნების შესაქუშავებლად იაფ ფასად ვუშოვნო მუშებსაო.

11) თუ იმერეთის ტყე გამოსადეგი იქმნება რუსის ფლოტისთვის, იგი არ აუკრძალავს ტყეში სარგებლობას იმ ხეებით, რომელსაც რუსეთის აფიცრები აირჩევენ. ხოლო ხეების მოსაქრელი და გასატანი ცოტაოდენი უნდა მეფის სასარგებლოდ გადაიხადონო.

12) დადიანის სამფლობელოდან წამოყვანილ ტყვეებს დავაბრუნებ და მის მამულზე პრეტენზია არ მექნებაო.

13) გავწმენდავ გზას ქართლისკენ, ოდიშ და ფოთისკენ და კარგად შევინახავო.

14) კონსტანტინე დავითის ძეს ვუთმობ მამულს, რომელსაც ეწოდება საბატონიშვილო.

15) მეფე ითხოვს, რომ ბატონიშვილი ან ქართლში, ან რუსეთში გადაასახლონ, მისცენ შესაფერი განათლება და იმერთს მოაშორონ მიზეზი აღელვებისა.

16) ნაეთ-სადგურებიდან ქართლში იმერეთზე გატარებულს

საქონელზე ბაჟს არ აიღებს, ამის მაგივრად ითხოვს რუსეთის საბაჟო შემოსავლიდან დანიშნულს ნაწილსა.

17) გადასვლა იმერეთიდან ქართლში აკრძალულ იქნას.

ამ მუხლებს ხელს ვაწერ და ფიცით ვპირდები იმპერატორს ერთგულებასო.

ფიცი მასთან მიიღეს თავადებმაც, სახლთ-უხუცესმა ზურაბ წერეთელმა, სარდალმა; ქაიხოსრო წერეთელმა და სხვ.

ახალი შეკრულობის მუხლები ტორმასოვის დროს იყო შემდეგი:

1) ჩვენ, მთელის იმერეთისა და სხვათა მეფე სოლომონ II, არჩილის ძე, მემკვიდრეობით მულობელი უძველესის იმერეთის სამეფოისა, ბაგრატიონთ შთამომავლობისა, აღვიარებთ უდიდებულეს რუსეთის ხელმწიფე იმპერატორის ალექსანდრე I პავლეს ძის უზენაეს უფლებას.

2) პირობას ვსდებთ ახალის ქრისტიანულის ფიცით, რომ ერთგული ვიქნები მათის იმპერატორებითის უდიდებულესობისა.

3) ამ ხელშეკრულობის დამტკიცების დღიდან, მივიღებ ფიცს თუ არა, ვიქნებით როგორც მე, ისე ჩემი შთამომავლობა, დიდის რუსეთის ტახტის ქვეშევრდომნი და მორჩილნი.

4) მათის იმპერატორებითის უდიდებულესობის მოწყალებით, იმერეთის სამეფო ჩემს ხელში უნდა იქმნეს, და ჩემ სიკვდილის შემდეგ ჩემის შვილებისა და შთამომავლობის ხელში, ასე რომ, ყოველთვის, როცა-კი ტახტზედ ავლენ, დამტკიცებულ უნდა იქმნენ რუსეთის ხელმწიფისაგან და თან გამოცხადებული, რომ გურია—იმერეთის ნაწილია და ვერც ვერასოდეს განშორდება!

5) მის იმპერატორებითი უდიდებულესობის უხვის ხელის მოწყალებას ზოგიერთ შემოსავლის შესახებ არ ვიქნე მოკლებული, ასე რომ, თუ ჩემს სამეფოში რაიმე ოქროს ან ვერცხლის მადნები აღმოჩნდება, მათ დასამუშავებლად რაიმე

ქარხნები და ფაბრიკები გაიხსნება—შემოსავალში მეც ნაწილი უნდა მქონდეს.

6) პირობას ვსდებ, რომ ყოველივე მის იმპერ. უღიღებ. განკარგულება კრძალვით და მშვიდათ მივიღო.

7) თუ ჩვენს ტყეებში აღმოჩნდა ისეთი ხეები, რომელიც ხომალდების გასაკეთებლად ივარგებს, მაშინ არც მე და არც ჩემს შთამომავლობას არ გვექნეს ნება ფული ვითხოვოთ მხოლოდ მუშის ფული, რაც ერგებათ, უნდა გადახადოთ და მასალას ჩემი ხალხი შავი ზღვის ნაპირას მოგატანთ.

8) თუ რუსეთის შემოსავლიდგან რაიმე ნაწილი გვექნება მის იმპერ. უღიღებულესობ., მაშინ არც ჩვენ გადაკახდეინებთ რუსეთის ვაქრებს ბაეს იმ საქონელზედ, რომელიც ქართლიდგან იმერეთში შემოაქვთ და ვაქრობენ.

9) ჩემს სამეფოში ჯარი მხოლოდ 120 კაცი იდგეს, სადაც მე მსურს და როგორც თავ. ციციანოვის გადაწყვეტილობაც იყო.

10) ჩემთან ხელმწ. იმპერ. მხოლოდ ერთი მინისტრი იმყოფებოდეს, რომელსაც შეეძლება ჩემი ერთგულება დაამტკიცოს და შემდეგ ხელმწიფეს აცნობოს.

11) თუ ჯარს ესურვება ჩემს სამეფოზედ გამოვლა, მე მექნეს ნება ყოველგვარის ხარჯის მიცემისა მათთვის იმ ფასად, რომელიც უფრო შესაფერი იქნება.

12) დავადგენ, რომ დღესასწაულ დღეებში მოიხსენონ ჩემს ეკლესიებში აღექსანდრე პავლეს ძე და მთელი გვარეულობა მისი.

ამის მაგივრად უნდა მომეცეს:

1) ნება თავისუფალი მეფობისა, ღირსეულის ქვეშევრდომის დაჯილდოვება და უღირსთა დასჯა.

2) უსათუოდ დამტკიცებულ უნდა ვიქმნე მეფედ, მეფის ყოველგვარ კუთვნილებით.

3) თუ ვინმე ჩემს ქვეშევრდომთა შორის ან ჩემს ნათე-

სავებში მეფობის უარს ჰყოფს, — რუსეთის იმპერატორი უნდა დამეხმაროს და დამამშვიდებინოს იგინი.

4) თუ როდისმე მტერი დაეცემა ჩემს ქვეყანას და საკიროებამ მოითხოვა ჯარის დახმარება, საქართველოს მთავარ-მართებელს ნება უნდა ჰქონდეს მომეხმაროს და მტრები დამაძლევინოს.

5) ნება მქონდეს, როდესაც საკიროება მოითხოვს, შიკრიკი გამოვგზავნო პირდაპირ ხელმწიფესთან, რომელსაც ჩემი წერილი პირდაპირ უნდა გადაეცეს. ნება არა ჰქონდეს არავის ჩემი გაგზავნილის კაცის დაკავებისა და ან გზიდვანვე დაბრუნებისა.

6) ჩემს მფლობელობაში უნდა დარჩეს ლეჩხუმი, რომელიც სისხლით მაქვს აღებული და რომელზედაც მაქვს ფიცით მიღებული პირობა თავ. ციციანოვისაგან.

7) ამ ხელ-შეკრულობის დღიდან არავის არა ჰქონდეს ნება უჩემოდ იმერეთიდან ქართლში გადასახლებისა, აგრეთვე ქართლიდან იმერეთში, თუ მთავარ-მართებლის ნებაყოფლობა არ არ ექნება. ვინც გადმოსახლებულეები არიან დღემდის, ისინი იქვე დარჩნენ, სადაც დღეს იმყოფებიან.

ამ ხელ-შეკრულობას ვათავებ ამით და ხელს ვაწერ, რათა ყველა აქ მოხსენებული მუხლი წარდგენილ იქმნეს მის იმპერატორებით უდიდებულესობის წინაშე და მიღებული შეუცვლელად *).

---

*) არქეოგრაფ. კომისიის აქტები, IV, გვ. 217.

„ცოდნა“-ს

წიგნის მაღაზიაში

ისუილება ყოველ გვარი ქართული წიგნები და თხუზულებანი ჩვენი მკოსანთა და მწერალთა, აგრეთვე სკოლებში სახმარებელი ქართულ-რუსული ყოველ გვარი სახელმძღვანელოები.

აქვე ისუილება: დარბაზის კეკლუცად მოსართავი, ქართულ მწერალთა და მოღვაწეთა სურათები 30 კ.-დგან 50 კანკიკამდე.

მსურველთ დაუყონებლივ გაეგზავნება ფას დადებითაც.

მისამართი: ტფილისი წიგნის მაღაზია „ცოდნა“.

მაღაზიის პატრონი სოსიკო შერვაშიაძე.